

746
ΟΛΙΓΑ ΠΕΡΙ

ΤΟΥ

ΕΘΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΒΙΟΥ

ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

ὑπὸ

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ

ΤΕΡΓΕΣΤΗ

ΤΥΠΟΙΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΙΑΚΟΥ ΛΟΪΔ

1868.

ΟΛΙΓΑ ΠΕΡΙ

ΤΟΥ

ΕΘΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΒΙΟΥ

ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

ὑπὸ

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΘΕΡΕΙΑΝΟΥ

ΤΕΡΓΕΣΤΗ

ΤΥΠΟΣ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΙΑΚΟΥ ΛΟΪΔ

1868.



КРАТКА

ПОСЛАНИЕ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ι. ΑΡΒΑΝΙΤΙΔΟΥ
— 1914 —

ΤΩ ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΩ ΚΑΙ ΦΙΛΕΛΛΗΝΙ

ΒΑΡΩΝΙ

ΠΑΣΧΑΛΙΩ ΡΕΒΟΛΤΕΛΛΑ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΓΕΩΡΓ. Ι. ΑΡΒΑΝΙΤΙΔΟΥ	
ΣΕΙΡΑ	ΙΣΤΟΡΙΑ
ΑΡΙΘΜΟΣ	72



Ἡ προκειμένη πραγματεία, καταχωρισθεῖσα ἐν τῇ «Κλειοῖ» πρὸς ἀναίρεσιν τῶν ὑπὸ τοῦ «Χρόνου» γραφέντων κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἀνατυπῶται μετὰ τινων προσθηκῶν.

Δέν πρέπει ν' ἀφήσωμεν ἀνεξέταστα ὅσα πρὸ μικροῦ ἔσεμνολόγησε περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ὁ «Χρόνος» τοῦ Λονδίνου. Ἡ μεγαλὸνυμος αὕτη ἑφημερίς οὐδέποτε διε-
τράνωσεν ἰδιαιτέραν συμπάθειαν ἢ ἐπιείκειαν πρὸς τοὺς Ἑλ-
ληνας· ὅσάκις ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ διασύρῃ αὐτοὺς, τοσοῦ-
τον σκληρῶς τοὺς διέσυρεν ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ εἰς τὴν δα-
ψίλειαν τῶν λαιδοριῶν σποράδην ἐγκαταμεμιγμένοι ἐπαι-
νοὶ ἀποτελοῦσι πικρὰν εἰρωνείαν, καὶ τῶν λαιδοριῶν αὐτῶν
πικροτέραν. Δέν προτιθέμεθα ν' ἀναμοχλεύσωμεν τὰ ἐλα-
τήρια τῆς πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἀντιπαθείας τοῦ «Χρό-
νου»· εἶναι ἐλεύθερος νὰ μεγαθοποιῇ τὰ προσόντα τῶν
Τούρκων καθ' ὃν τρόπον μικροποιεῖ τὰ πλεονεκτήματα τῶν
Ἑλλήνων, νὰ παριστᾷ τὸν ἀγῶνα τῆς Κρήτης ὡς ἀπο-
κύημα μοσχοβιτικῶν μηχανημάτων καὶ νὰ ἐπισωρεύῃ ὑ-
βρεις ἐπὶ ὑβρεσιν ἐναντίον τῶν καθηματομένων ἀγωνιστῶν
τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας. Ἄλλὰ δὲν εἶναι ἐπ' ἴσης ἐλεύ-
θερος νὰ διαστρέφῃ τὴν ἱστορίαν, νὰ διαστρεβλοῖ τὸν ροῦν
τῶν γεγονότων καὶ νὰ ἐκφέρῃ ἐμφαντικῶς τοὺς παραδοξο-
τέρους ἱστορικοὺς σολοικισμοὺς καὶ τὰς καταπληκτικωτέρας
βλασφημίας. Οἱ δημοσιογράφοι τῆς Ἀγγλίας δυστυχῶς δὲν
ἔμελέτησαν μετ' ἐπιστάσις τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος· ὁ
συντάκτης τοῦ «Χρόνου» ἔλαβε τὴν αὐθάδειαν νὰ ἰσχυρισθῇ

ὅτι οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἑλληνικὸν κράτος ἢ ἑλληνικὸν ἔθνος, ὅτι ἡ λεγομένη ἐνότης τῶν Ἑλλήνων ἦτο αὐτόχρημα σκιά, ὅπως τὸ ἐν Δελφοῖς συνέδριον ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Δημοσθένους· ὅτι ἡ καλουμένη ἀρχαία Ἑλλάς ἦτο ἄθροισμα ἑσσεὶ διαμαχομένων φυλῶν «οὐδὲν ἄλλο κοινὸν ἔχουσῶν ἢ τὸν χαλαρὸν δεσμὸν τῶν ἑλληνικῶν διαλέκτων»· ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἀπέτυχον οἰκτρῶς ἐν πᾶσι τοῖς σχεδίοις αὐτῶν περὶ κοινῆς ἐνεργείας ἢ διοργανώσεως «ἕως οὗ οἱ Ῥωμαῖοι συνεχώνευσαν αὐτοὺς διὰ τῆς δουλείας»· ἐνὶ λόγῳ, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες οὐδένα κατώρθωσαν νὰ συντάξωσι πολιτικὸν ἢ ἐθνικὸν βίον καὶ ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ἱστορία εἶναι ἀσυνάρτητος καὶ ἀσυνάρμοστος σειρὰ ἢ μᾶλλον εἰπεῖν διασπορὰ συμβάντων, ἄνευ ἀλληλουχίας, ἄνευ ἱστορικῆς ἀναπτύξεως, ἄνευ κανονικῆς διαδοχῆς. Καὶ δὲν ἤρκεσθῆ ὁ «Χρόνος» ν' ἀνορύξῃ τοὺς τάφους τῶν Μαραθωνομάχων ἢ τῶν ἡρώων τῆς Σαλαμῖνος· καὶ τῶν «νόθων» ἀπογόνων ἠθέλησεν ὁ γεννάδας νὰ ἐξαλείψῃ τὴν ἐθνικὴν ὑπαρξιν. «Κατὰ τὰς ἀνατολικὰς παραδόσεις (λέγει) ἡ ἑλληνικὴ ἐθνικότης συνταυτίζεται ἀορίστως πως μετὰ τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας... ἡ σήμερον καλουμένη Ἑλλάς δὲν ὑπῆρχεν οὐδαμοῦ ἀλλ' ἐδέησε νὰ δημιουργηθῆ...· αὐτοὶ οἱ κάτοικοι., ἄνθρωποι μιγάδες καὶ πως νόθοι ἐξ ὧλων τῶν τουρκικῶν ἐπαρχιῶν, ἐδέησε ν' ἀκούσωσι παρ' ἄλλων ὅτι ἦσαν ἀδελφοὶ πρὶν λάβωσιν ὑποψίαν περὶ τούτου...· ὡς ὁ Ἰουδαῖος εἶναι ἄπατρις ἀπαραλλάκτως καὶ ὁ Ἕλλην δὲν ἔχει πατρίδα, μᾶλλον δ' εἰπεῖν ἔχει πατρίδα πανταχοῦ ἄλλοθι μᾶλλον ἢ ἐν Ἑλλάδι...· τὰ ἄριστα τῆς Ἑλλάδος τέκνα ἴστανται μακρὰν τῆς Ἑλλάδος...· ὅσα μακρότερον διαρκεῖ τὸ πείραμα τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου τοσοῦτῳ μᾶλλον κρατύνεται παρὰ τοῖς πλείστοις ἢ πεποιθησις ὅτι ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ προώριται νὰ προκόψῃ καὶ ἐπιδώσῃ πανταχοῦ ἄλλοθι μᾶλλον ἢ ἐν Ἑλλάδι».

Ἄρκοῦσιν αἱ παραπομπαὶ αὐταί, διότι δὲν ἐπιθυμοῦμεν νὰ μεταγράψωμεν ἐκ δευτέρου ὅλον τὸ ἄρθρον τοῦ «Χρό-

νου», τὸ καταχωρισθὲν ἐν τῷ 376 ἀριθμῷ τῆς «Κλειοῦς». Κατὰ τὸν συντάξαντα τὸ ἄρθρον ἐκεῖνο, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐρευνηθῇ τὸ ζήτημα ἐὰν ὑπῆρξαν ἐν τῇ ἀρχαιότητι Ἑλληνας, ὡσαύτως δὲ ἐὰν ὑπάρχει ἔτι καὶ σήμερον Ἑλλὰς καὶ ἑλληνικὸν ἔθνος. Τοιαύτας ἀπορίας προτάσσει τὸ ἀγαθὸν τέκνον τῆς Ἀγγλίας ἐκείνης, ἣ τις διὰ τοῦ Βέντλεϋ καὶ τοῦ Πόρσωνος, ὥρισε τοὺς κανόνας τῆς φιλολογικῆς κριτικῆς, ἣ τις διὰ τοῦ τραπεζίτου Γρότε καὶ τοῦ ἐπισκόπου Θίρλουαλ ἐδωρήσατο εἰς τὸν φιλολογικὸν κόσμον τὰς ἀρίστας ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν Ἑλλήνων, ἣ τις διὰ τοῦ συνταγματάρχου Λήκ καὶ τοῦ ἀντισυνταγματάρχου Μιούρ διέλευκνε τὴν χωρογραφίαν τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς βορείου Ἑλλάδος, καὶ συνέγραψε τὴν ἱστορίαν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, ἣ τις διὰ τοῦ Δέρβυ καὶ τοῦ Γλάδστωνος μεθρημῆνευσε δμηρικῶς τὸν Ὅμηρον καὶ διεφώτισε τὴν δμηρικὴν ἐποχὴν, καὶ διὰ τοῦ Γεωργίου Φίνλεϋ ἐξιστόρησε τὴν δουλείαν τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας μέχρι τοῦ 1821. Ν' ἀποτυγχάνωσιν οἱ κορυφαῖοι τῶν δημοσιογράφων ὅπου εὐδοκιμοῦσιν οἱ ἐπίσκοποι, οἱ τραπεζῖται, οἱ στρατιωτικοὶ καὶ οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες, εἶναι μὰ τὴν ἀλήθειαν οἰκτρὸν πάθημα καὶ οὐχὶ ἐλαχίστη συμφορὰ. Ὁ Κ. Φίνλεϋ, ὅστις διὰ τῶν πολυκρότων ἀθηναϊκῶν ἐπιστολῶν του ἄκων παρέχει τὸ ἐνδόσιμον εἰς τὸν συντάκτην τοῦ «Χρόνου» ν' ἀπαρῆται τὴν ἐθνικὴν ὑπαρξιν, τὸ ἐθνικὸν αἴσθημα καὶ τὴν φιλοπατρίαν τῶν Ἑλλήνων, ἐλπίζομεν ὅτι δὲν θὰ δυσανασχετήσῃ καθ' ἡμῶν, ἐὰν τολμήσωμεν ν' ἀντιτάξωμεν ἀκολούθως περικοπὰς ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ εἰς ἀναίρεσιν τῶν ἐρεσχειλιῶν τοῦ ἐντολοδόχου του. Ὁ ἐν Ἀθήναις ἀνταποκριτὴς τοῦ «Χρόνου» καὶ ὁ Κ. Γεώργιος Φίνλεϋ εἶναι πιθανώτατα ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον· ἡμεῖς ὁμῶς ὀλίγον φροντίζομεν περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀνταποκριτοῦ, ὅπότεν ἔχωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν ἐπιφανῆ ἱστοριογράφον. Ἄλλως δὲ, ὁ Κ. Φίνλεϋ διαβάς ἐκ Τεργέστης πρὸ τινῶν μηνῶν, μετὰ τοσαύτης φιλοφροσύνης ἀπεφάνθη περὶ τῆς «Κλειοῦς»

ἐν αὐτῷ τῷ γραφείῳ τῆς ἑφημερίδος, ὥστε ὁ συντάκτης αὐτῆς, ἀναμνησθεὶς ὅτι ἄλλοτε προσεκάλεσε τὸν λαὸν τῶν Ἀθηναίων νὰ ἐπιβάλη τῷ Κ. Φίνλεϋ τὰς ὑποχρεώσεις τῆς φιλοξενίας, εὔρε τὴν διέξοδον τῆς ἀμηχανίας του ἐν τοῖς ἐπαίνοις οὓς (ἐλάσσονας βεβαίως τῆς προσηκούσης ἀξίας) πρό τινων ἐνιαυτῶν ἐπεδαψίλευσεν εἰς τὰ συγγράμματα τοῦ πολυμαθοῦς Σκώτου. Ἄς προσπαθήσωμεν τώρα ν' ἀναιρέσωμεν καθ' ἕκαστα τὰ κατὰ τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς Ἑλλήνων ἐπιχειρήματα τοῦ «Χρόνου».

Ὁ συντάκτης τοῦ «Χρόνου» κατακρίνων τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας ὅτι δὲν κατώρθωσαν νὰ σχηματίσωσι συμπαγὲς κράτος καὶ ἐνιαῖον πολιτικὸν βίον πράττει τὸ αὐτὸ ὡσεὶ κατέκρινε τὸν Ἀριστοτέλην ὡς ἀμαθῆ, ἐπειδὴ ἠγνόει τὰς φυσικὰς καὶ μηχανικὰς ἀνακαλύψεις τῶν νεωτέρων χρόνων· κατὰ τίνα οἱ ἀρχαῖοι ὑπερεῖχον τῶν μεταγενεστέρων ἢ οἱ μεταγενέστεροι τῶν ἀρχαίων, εἶναι ζήτημα τὸ ὁποῖον ἐνδέχεται μὲν νὰ ἐπασχολήσῃ ἐνίοτε τὴν γεροντικὴν φαντασίαν τῶν ἐφαμίλλων τοῦ Perrault, δὲν ἀνάγεται ὁμοίως εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῶν ὑγιῶν πνευμάτων. Ἄλλως ἐδόξαζον καὶ ἐπολιτεύοντο οἱ ἀρχαῖοι καὶ ἄλλως οἱ νεώτεροι· ἄλλως ἔβαινον ἐπὶ τὰ πρόσω καὶ ἀνεπτύσσετο ὁ ἀρχαῖος πολιτισμὸς καὶ ἄλλως ὁ νεώτερος. Τὸ κράτος τῶν νεωτέρων διαφέρει τοῦ κράτους τῶν ἀρχαίων κατὰ τοῦτο, ὅτι ἐκεῖνο μὲν ὑπάρχει ἕνεκα τῶν πολιτῶν, ἐν τούτῳ δὲ οἱ πολῖται ὑπῆρχον ἕνεκα τοῦ κράτους. Ἴδου ἡ στοιχειώδης διαφορὰ μεταξὺ τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς νεωτέρας πολιτείας, τὴν ὁποῖαν δὲν ἐνόησεν ὁ τὴν παράθεσιν τῶν παρὰ φύσιν ἐπιδιώκων ἀρθρογράφος τοῦ «Χρόνου». Ὁ πολίτης τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ τῆς Ρώμης, εἴτε πολιτευόμενος, εἴτε πολεμῶν, εἴτε ἐκκλησιάζων, μίαν καὶ μόνην ὑπελάμβανεν ὄντως ἀξίαν ἑαυτῷ ἐντολὴν — τὴν ὑπηρεσίαν τῆς πόλεως ἢ τοῦ κράτους κατὰ τὴν σημερινὴν ἔννοιαν· πάντα τὰ ἄλλα ἦσαν πρὸς αὐτὸν ἐλαχίστου λόγου ἀξία ἀντικείμενα. Ἡ ἐργασία, ὡς μέσον ἐκπορισμοῦ καὶ κατερ-

γασίας τῶν προϊόντων τῆς γῆς, ἥτις ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς βιομηχανίας ἢ βιοτεχνίας ἀποτελεῖ σήμερον τὴν κρηπίδα τοῦ πολιτισμοῦ, ἐθεωρεῖτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἀναξία εὐγενοῦς καὶ ἐλευθέρου πολίτου καὶ διὰ τοῦτο ἀνετίθετο εἰς τοὺς δούλους. Ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα σήμερον, καθάπερ προσφύεστατα παρατηρεῖ γερμανὸς δημοσιογράφος, σοφώτερος καὶ πολυμαθέστερος τοῦ συντάκτου τοῦ «Χρόνου», ὁ Κ. Κάρολος Βίδερμαν ¹⁾. Σήμερον ἡ ἰσχὺς τῶν κρατῶν ἔγκειται κατ' ἐξοχὴν ἐν ταῖς βιομηχανικαῖς τάξεσι τῆς κοινωνίας, τῶν ὁποίων τὸ βιωτικὸν στοιχεῖον, (δηλονότι ἡ βιομηχανία) εἶναι εἷς τῶν πρωτίστων παραγόντων τῆς διοικήσεως τῶν κοινῶν. Ἡ ἀντίθεσις αὕτη τοῦ ἀρχαίου πρὸς τὸ νεώτερον κράτος εἶναι τοιαύτη οἷα καὶ ἡ ἀντίθεσις τοῦ ἀρχαίου πρὸς τὸν νεώτερον πολιτισμόν. Ἐν μὲν τῇ ἀρχαιότητι, προέκειτο κυρίως περὶ διατηρήσεως τῆς κυριαρχίας λαοῦ τινος πρὸς βλάβην ἄλλων λαῶν· τὰ ἔθνη ἴσταντο ἀπέναντι ἀλλήλων, ὡς ξενικαὶ καὶ ἐχθρικαὶ ὁμάδες. Οἱ Ἕλληνες ἐκάλουν βάρβαρον πάντα μὴ Ἕλληνα· καὶ οἱ Ῥωμαῖοι κατεφρόνουν τοὺς ἄλλους λαοὺς, πλὴν τῶν Ἑλλήνων. Ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἐποχῇ, δὲν ὑπάρχουσι πλέον τοιοῦτοι φραγμαὶ, ἢ, ἐάν που ὑπάρχουσιν, εἶναι ἥττον ἀνώμαλοι· ὁ χριστιανισμὸς μετέβαλε τοὺς τύπους τῆς κυβερνήσεως· οἱ ἄνθρωποι θεωροῦσιν ἑαυτοὺς ὡς ἀδελφούς καὶ μέλη μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς οἰκογενείας· ἔνεκα δὲ τῶν μέσων τῆς ἐπιμιξίας, ἢ συνάφεια καὶ ἡ ἀλληλεπίδρασις τῶν λαῶν γίνεται ἄνευ τῆς μεσολαβήσεως τοῦ κράτους.

Ὁ, τι λοιπὸν παρὰ τοῖς νεωτέροις ὑπάρχει σκοπὸς, τοῦτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἦτο μέσον. Ὁ ὑπέρτατος σκοπὸς τοῦ κράτους εἶναι νῦν ἢ κατὰ τὰ δίκαια καὶ νόμιμα ἀσφάλεια τῶν κατοίκων, ἐν ᾧ τὸ πάλαι σκοπὸς τοῦ κρά-

¹⁾ Der Kampf zwischen Centralisation und Decentralisation in Frankreich und in Deutschland von Karl Biedermann, ἐν τῷ δωδεκάτῳ φυλλαδίῳ (15 ἰουνίου 1868) τοῦ ἐν Λειψία ἐκδιδομένου περιοδικοῦ συγγράμματος Unsere Zeit.

τους ἦτο τὸ ζῆν εὐδαιμόνως καὶ καλῶς, ὅπερ συνίσταται εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς «κατ' ἀρετὴν ἐνεργείας». Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄνθρωπος ἐν μόνῃ τῇ πόλει (κράτει) πραγματικῶς ἀνθρωπίζεται, πᾶς δ' ἕκαστος ἡμῶν ἔχει πρὸς τὴν πόλιν οἷαν σχέσιν τὸ μέρος πρὸς τὸ ὅλον, οἱ ἀρχαῖοι ἐπρέσβευον ὅτι ἡ πόλις ἢ ἡ πολιτεία προϋπῆρξε τοῦ ἀνθρώπου, «καὶ πρότερον δὴ (λέγει ὁ Ἀριστοτέλης ¹) φύσει πόλις ἢ ἕκαστος ἡμῶν ἐστί· τὸ γὰρ ὅλον πρότερον ἀναγκαῖον εἶναι τοῦ μέρους». Ὁ ἀρχαῖος Ἕλληνας ἐφρόνει ἐπομένως καὶ συνησθάνετο ὅτι ὑπῆρχεν ἕνεκα τῆς πόλεως, ἕνεκα δηλαδὴ τοῦ κράτους· δὲν ἀνεγνώριζε τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου, τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τὴν θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν καθ' ὃν τρόπον ἀναγνωρίζουσιν αὐτὴν σήμερον οἱ Εὐρωπαῖοι. Ἡ προσωπικὴ ἐλευθερία, μεθ' ὅλας τὰς μετατροπὰς τῶν πολιτευμάτων, ἦτο σχεδὸν εἰπεῖν ἄγνωστος ἐπειδὴ ὁ πολίτης διετέλει ψυχῇ τε καὶ σώματι δοῦλος τοῦ κράτους, ὅπερ ἠδύνατο νὰ τιμωρήσῃ αὐτὸν, ἔστω καὶ μὴ ἔνοχον. Κατὰ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας, τὸ κράτος οὔτε πολλοὺς κατοίκους ἔπρεπε νὰ περιέχῃ οὔτε ὑπὲρ λίαν εὐαριθμούς «ἀλλὰ μὴν τοῦτό γε καὶ ἐκ τῶν ἔργων φανερόν ὅτι χαλεπὸν, ἴσως δὲ καὶ ἀδύνατον, εὐνομεῖσθαι τὴν λίαν πολυάνθρωπον πόλιν· ὁ λίαν ὑπερβάλλον ἀριθμὸς οὐ δύναται μετέχειν τάξεως». Ταῦτα λέγει ὁ Ἀριστοτέλης ²): τὸ κράτος λοιπὸν, κατὰ τὴν ἀρχαίαν θεωρίαν, πρέπει νὰ ἦναι τοσοῦτον μόνον εὐρὺ ὥστε νὰ ἐπαρκῆ εἰς τὰς ἀνάγκας τῶν πολιτῶν αὐτοῦ, νὰ παράγῃ δηλαδὴ ὅ,τι ἂν δέωνται οἱ κάτοικοι· ἡ αὐταρκεστάτη πόλις ἦτο ἐνταυτῷ ἡ ἰσχυροτάτη, ἔστω ὅτι εἶχε χιλίους μόνον ὀπλίτας. Ἡ αὐτάρκεια, «ἡ τοῦ ἱκανοῦ καὶ τελέου δύναμις» ὅπως ἀποκαλεῖ αὐτὴν ὁ Σταγειρίτης, ἦτο ἡ θεμελιώδης ὑποτύπωσις τῆς ἐλληνικῆς πολιτικῆς.

¹) Ἀριστ. Πολιτ. βιβλ. Α, κεφ. α, 11.

²) Αὐτόθι, βιβλ. Ζ, κεφ. δ, 5.

Τούτοις προσθέτεον ὅτι καὶ ὁ φυσικὸς σχηματισμὸς τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους, κατὰ πολλὰ σχεδὸν παρόμοιος τῷ τῆς Ἑλβετίας, ἐπενήργησε τὰ μέγιστα εἰς τὸν πολιτικὸν χαρακτῆρα καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ λαοῦ, ἐπειδὴ προεφύλαξε μὲν πολλάκις τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τῶν κινδύνων τῆς κατακτήσεως ἀλλὰ διεχώρισεν αὐτὴν πολιτικῶς καὶ περιέλθαλψε τὴν ἰδιαιτέραν ἐκάστης πόλεως αὐτονομίαν. Ἀλλὰ τὴν ἔλλειψιν τῆς πολιτικῆς ἐνότητος ἀποδοτέον ἐπὶ πᾶσιν εἰς μόνην τὴν ἐπίδρασιν τῶν πολιτικῶν θεωριῶν, αἵτινες ὑπῆρχον σχεδὸν εἰπεῖν κοιναὶ εἰς σύμπαντα τὸν ἀρχαῖον κόσμον· ὁ Γεώργιος Γρότε παρατηρεῖ εὐφυέστατα ὅτι ἀδίκως κατακρίνονται οἱ Ἕλληνες ὡς μὴ πολιτικῶς συμπεπηγότες, ἀφ' οὗ τοῦ ἀποδιδομένου αὐτοῖς ἐλαττώματος μετεῖχον καὶ ἅπαντες οἱ ἄλλοι τῆς ἀρχαιότητος λαοί· ὁ Γρότε μνημονεύει τὴν Ἰταλίαν, τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὴν Γαλατίαν ¹⁾. Ἀλλὰ μήπως καὶ ἡ Ρώμη, ἡ κατὰ τὸν συντάκτην τοῦ «Χρόνου» συγχωνεύσασα δῆθεν τοὺς Ἕλληνας διὰ τῆς δουλείας, κατῴρθωσε νὰ σχηματίσῃ ἀδιάρρηκτον πολιτικὴν ὁμάδα; Περὶ τῶν μοναρχιῶν τῆς Ἀσίας οὐδὲν λέγομεν, διότι ἡ ἐνότης αὐτῶν ἐνυπῆρχεν, ὡς γνωστὸν, οὐχὶ εἰς τὸν λαὸν ἀλλ' εἰς τὸ πρόσωπον, εἰς μόνον τὸ πρόσωπον τοῦ δεσπότου· περὶ τῆς Ρώμης ὅμως τί νὰ εἴπωμεν; Ἐφ' ὅσον διήρκει ἡ ρωμαϊκὴ δημοκρατία (λέγει ὁ K. Fustel de Coulanges ²⁾) εἰς οὐδενὸς ἐπῆλθε τὸν νοῦν ὅτι οἱ Ρωμαῖοι καὶ οἱ ὑπήκοοι αὐτοῖς λαοὶ ἠδύναντο νὰ συναποτελέσωσιν ἔθνος· ἡ Ρώμη δὲν ἤτο ἱκανὴ ν' ἀφομοιώσῃ πρὸς ἑαυτὴν τοῦ ξένου λαοῦς, τὴν ἔλλειψιν δὲ τῆς ἀφομοιωτικῆς ταύτης δυνάμεως πρέπει ν' ἀποδώσωμεν οὐχὶ εἰς τὴν ἰδιαιτέραν πολιτικὴν τῆς Ρώμης ἀλλ' εἰς μίαν τινὰ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἔθνεσιν ἐνοικοῦσαν ἀρχήν. Πᾶς ὑπὸ τῶν Ρωμαίων ὑποτασσόμενος λαὸς, εἰσῆρ-

¹⁾ Histoire de la Grèce, ἐν τῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοῦ τρίτου τόμου. Μὴ ἔχοντες πρόχειρον τὸ ἀγγλικὸν πρωτότυπον, παραπέμπομεν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ K. Sadous φιλοπονηθεῖσαν γαλλικὴν μετάφρασιν.

²⁾ La Cité Antique, σελ. 491—509 τῆς δευτέρας ἐκδόσεως.

χετο οὐχί εἰς τὸ ρωμαϊκὸν κράτος (*civitas romana*) ἀλλ' εἰς τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν (*dominium romanum*). δὲν ἠνοῦτο μετὰ τῆς Ρώμης ἀλλὰ διετέλει ἢ ὑποχείριος ἢ σύμμαχος. Ἡ Ρώμη, καταστρέφουσα τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν πόλεων, δὲν ἐχορήγει αὐταῖς εἰς ἀντάλλαγμα οὔτε τοὺς ἰδίους θεσμοὺς οὔτε ἰδιαίτερόν τι σύνταγμα, ἀλλ' ἐξαπέστειλε πρὸς αὐτὰς διοικητὰς μετ' ἀπολύτου ἐξουσίας ὅπως ληστεύωσι καὶ λεηλατῶσι τὰς δυστυχεῖς ἐπαρχιώτας. Ἐνώπιον τοῦ ρωμαίου νομολόγου, ὁ ἐπαρχιώτης ἦτο αὐτόχρημα κτῆνος· δὲν ἐπετρέπετο αὐτῷ νὰ ἔχῃ ἰδιοκτησίαν, ἐπειδὴ κατὰ τὸν νόμον τὸ δικαίωμα τῆς πλήρους ἰδιοκτησίας ὑπῆρχε μόνον ἐντὸς τῆς ρωμαϊκῆς ἐπικρατείας. Τὸ ρωμαϊκὸν κράτος ἐπὶ πολὺν χρόνον παρέσχε τὸ μοναδικὸν θέαμα ἔνθεν μὲν μιᾶς μόνης πόλεως διατηρούσης τοὺς θεσμοὺς καὶ τὰ δίκαιά της, ἔνθεν δὲ ὑπηκόων, ἐστερημένων παντὸς δικαίωματος· δι' ἔλλειψιν νόμων καὶ ἀρχῶν ἢ βία καὶ ἢ αὐθαιρεσία ὑπῆρξαν ἢ μόνη βάσις τῆς κοινωνίας· ἐδέησε νὰ παρέλθῃ πολὺς χρόνος καὶ σφοδρότατοι νὰ συναφθῶσιν ἀγῶνες ἕως οὔ οἱ ὑποχείριοι λαοὶ κατακτῆσωσι τοὺς θεσμοὺς, οὓς οἱ ἰδιοτελεῖς Ρωμαῖοι ἤθελον δι' ἑαυτοὺς καὶ μόνους νὰ τηρήσωσιν· ἀλλὰ τότε τὸ λατινικὸν στοιχεῖον δὲν ἐκέκτητο πλέον τὴν πρῶην ζωοπάροχον αὐτοῦ δύναμιν· ἡ ἑλληνικὴ ἐθνικότης, αὐτὴ καὶ μόνη, συνήργησεν εἰς τὴν πρόσκαιρον αὐτοῦ ἀναζωπύρησιν, μέχρις οὔ ἀπομαρανθέντος τούτου, κατέλαβον τὴν θέσιν τοῦ οἱ Ἕλληνας τῆς Ἀνατολῆς, ἐν πληρεστάτῃ ἀκμῇ τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεώς των. Ἀλλὰ περὶ τούτου κατωτέρω.

Δὲν πταίουσι λοιπὸν οἱ Ἕλληνας ἐὰν μὴ ἠδυνήθησαν νὰ θεμελιώσωσι μίαν καὶ ἐνιαίαν πολιτικὴν ἐπικράτειαν· πταίουσιν αἱ ἐπικρατήσασαι θεωρίαι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, οἵτινες βεβαίως δὲν ἠδύναντο νὰ φαντασθῶσι, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον νὰ ἐπιτηδεύσωσι τὸ δόγμα τῶν μεγάλων πολιτικῶν συσσωματώσεων (*agglomérations politiques*), τὸ ὁποῖον ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν ἀνεκλήρυξεν ὁ ἀδελφιδοῦς τοῦ μεγάλου Ναπολέοντος.

Ἡ ἀνυπαρξία τῆς πολιτικῆς ἐνότητος παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλησιν, ἔνεκα τῆς ὁποίας μᾶς διασύρει ὁ «Χρόνος» ἔνεκα τῆς ὁποίας μᾶς διέσυρε πρὸ ἐτῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ σὶρ Ἐρρῆκος Βουλβερ, ἦτο ἄρα φυσικώτατον ἀπαύγασμα τοῦ βίου τῶν ἀρχαίων ἐθνῶν καὶ τῆς πορείας τοῦ παλαιοῦ πολιτισμοῦ. Ἐάν καλῶς ἐνθυμούμεθα, τοὺς ἰσχυρισμοὺς τοῦ Κ. Βουλβερ ἐξήλεγξε τότε ὁ δοκιμώτατος καθηγητῆς τῆς ἱστορίας Κ. Παπαρρηγόπουλος, ἀνελίξας εὐγλώττως τὸ μεγαλεῖον τῆς ἀθηναϊκῆς ἡγεμονίας κατὰ τὴν πέμπτην πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδα καὶ περιγράψας τὴν μέχρι τῆς Ἰνδικῆς παντοκρατορίαν τοῦ μακεδονικοῦ ἑλληνισμοῦ.

Ἄφ' οὗ οἱ Ἕλληνες δὲν ἠδυνήθησαν νὰ συναπαρτίσωσι μίαν πολιτικὴν ὁμάδα (εἶδομεν δ' ἐν τοῖς ἔμπροσθεν διατί δὲν ἠδυνήθησαν), ἔπεται, κατὰ τὸν «Χρόνον» ὡς φυσικὸν συμπέρασμα, ὅτι οὔτε φιλοπατρίαν εἶχον οὔτε ἐθνικὴν συνείδησιν οὔτε ἄλλην τινὰ ἀρετὴν, ἱκανὴν ὁπωσοῦν ν' ἀντισηκώσῃ τὰ μειονεκτήματα τοῦ πολιτικοῦ διαμελισμοῦ. «Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες (λέγει ὁ ἀρθρογράφος) ἦσαν διεσκεδασμένοι φυλαὶ οὐδὲν ἄλλο κοινὸν ἔχουσαι ἢ τὸν γαλαρὸν δεσμὸν τῶν ἐλληνικῶν διαλέκτων των». Ἐστεροῦντο λοιπὸν φιλοπατρίας!! Ἄνόητος τότε ἐν τοῖς πρώτοις ἐξελεγχθῆτω ὁ Ὅμηρος, ὅστις εἶπεν ὅτι «εἷς οἰωνὸς ἄριστος ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης»· ἀνόητος ὁ Αἰσχύλος, ὁ διδάξας ὅτι ἡ πατρίς εἶναι «μῆτηρ ἅμα καὶ τροφός»· ἀνόητος ὁ Εὐριπίδης, ὁ διατεινόμενος ὅτι,

Ἡ πατρίς ὡς ἔοικε φίλτατον βροτοῖς
Οὐδ' ὀνομάσαι δύναί' ἂν ὡς ἔστι φίλον.

ἀνόητος ὁ Πλάτων, ὁ διδάξας «ὅτι μητρός τε καὶ πατρός τε καὶ τῶν ἄλλων προγόνων ἀπάντων τιμιώτερον πατρίς ἔστι καὶ σεμνότερον καὶ ἀγιώτερον»· ἀνόητος ἡ θυγάτηρ τοῦ Ἀγαμέμνονος, ἣ τις ἀποφασίσασα νὰ θυσιάσῃ ἑαυτὴν χάριν τῆς Ἑλλάδος (ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς Ἰφιγενείας ὑπῆρχε, κατ' Εὐριπίδην, Ἑλλάς καὶ Ἑλλάς μάλιστα μεγί-

στη χάριν τῆς ὁποίας οὐ μόνον οἱ ἄνδρες ἀπέθνησκον ἀλλὰ καὶ αἱ γυναῖκες ἐθυσιάζοντο!), λέγει πρὸς τὴν ὀδυρομένην μητέρα της τοὺς ἡρωϊκοὺς τοὺς δε λόγους.

Εἰς ἔμ' Ἑλλάς ἡ μεγίστη πᾶσα νῦν ἀποβλέπει,
Ταῦτα πάντα κατθανοῦσα ρύσομαι, καὶ μου κλέος

Ἑλλάδ' ὡς ἠλευθέρωσα, μακάριον γενήσεται.

Καὶ γὰρ οὐδὲ τοί τι λίαν ἐμὲ φιλοψυχεῖν χρεῶν.

Πᾶσι γὰρ μ' Ἑλλησι κοινὸν ἔτεκες, οὐχὶ σοὶ μόνῃ

..... δίδωμι σῶμα τοῦμὸν Ἑλλάδι

Θύετ' ἐκπορθεῖτε Τροίαν.

Βαρβάρων δ' Ἑλληνας ἄρχειν εἰκός, ἀλλ' οὐ βαρβάρους
μητέρ, Ἑλλήνων· τὸ μὲν γὰρ δοῦλον, οἱ δ' ἐλεύθεροι.

Πρὸς τὴν «ἀνόητον» δὲ ταύτην ἡρωίδα, ἄλλος «ἀνόητος»
ὁ ἦρως Ἀχιλλεὺς προσφωνεῖ

Ζηλῶ δὲ σοῦ μὲν Ἑλλάδ' Ἑλλάδος δὲ σέ

Εὐ γὰρ τόδ' εἶπας ἀξίως τε πατρίδος ¹⁾).

Κάπως λοιπὸν ὑπῆρχεν Ἑλλάς, ἀφ' οὗ ἡ Ἰφιγένεια καὶ ὁ Ἀχιλλεὺς ὁμιλοῦσι περὶ πατρίδος καὶ περὶ Ἑλλάδος. Ἀλλὰ τῶν ἀνοησιῶν τὸ ἀνάγνωσμα δὲν ἐτελείωσεν. Ὁ «Χρόνος» δογματίζει ὅτι αἱ ἀρχαῖαι ἑλληνικαὶ φυλαὶ ἓνα μόνον ἐκέκτηντο δεσμὸν, τὸν τῆς γλώσσης καὶ τοῦτον λίαν χαλαρόν· οἱ Ἀθηναῖοι πάντῃ ἄλλως ἐδόξαζον περὶ τούτου· τοῦλάχιστον καθάπερ ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει ρητῶς, οἱ Ἀθηναῖοι ὑπέμνησαν, ἐπὶ τῆς περσικῆς εἰσβολῆς, τοὺς ἐκ Σπάρτης ἀποσταλέντας πρὸς αὐτοὺς πρεσβευτάς, ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἔχει τὴν αὐτὴν καταγωγὴν, τὴν αὐτὴν γλῶσσαν, τὴν αὐτὴν θρησκείαν καὶ τὰ αὐτὰ ἥθη — «τὸ ἑλληνικὸν ἐὸν ὁμαιμόν τε καὶ ὁμόγλωσσον καὶ θεῶν ἰδρύματά τε κοινὰ καὶ θυσίαι, ἡθεὰ τε ὁμότροπα» ²⁾ — τουτέστιν οἱ Ἑλληνες εἶχον ἴσια ἴσια ὅλα τὰ συστατικὰ ἐκεῖνα στοιχεῖα ὅσα ἀπαιτοῦνται σήμερον πρὸς μόρφωσιν ἔθνους. Ἐσεμνύοντο ἐπομένως ἐπὶ τῇ ταυτότητι τῆς καταγωγῆς, τῆς θρησκείας, τῶν

¹⁾ Ἐν Ἰφιγ. τῇ ἐν Αὐλίδι, στίχ. 1378—1408.

²⁾ Η, 144.

— 1914 —

ἠθῶν καὶ τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως· δὲν ἦσαν μύρμηκες ἄνευ μυρμηκιάς ἢ μέλισσαι ἐκπεσοῦσαι τῆς κυψέλης, ὡς λέγει ἐπὶ τὸ δηκτικώτερον περὶ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ ὁ Πλούταρχος ἢ ὁ Λουκιανός, δὲν ἐνθυμούμεθα καλῶς ὀπότερος. Ἄλλὰ τὸ ὄμαιμον, τὸ ὀμόγλωσσον, τὸ ὀμόθησκον καὶ τὸ ὀμόθητες δὲν ἀπετέλουν τοὺς μόνους συνεκτικούς κρίκους τῆς ἑλληνικῆς ἀλύσεως· ὁ ἔρωσ τῆς ἐλευθερίας, ἡ ἀπόλαυσις τῶν αὐτῶν ἀγαθῶν, αἱ ἀμφικτυονίαι, αἱ κοιναὶ πανηγύρεις, οἱ κοινοὶ ἀγῶνες, τὰ κοινὰ συστήματα, τὰ αὐτὰ δίκαια, τὰ αὐτὰ συμφέροντα, αἱ κοιναὶ παραδόσεις, οἱ κοινοὶ μῦθοι, τὰ πάντα ἐν γένει συνέπραττον ὅπως ἀναδείξωσι λαμπροτάτην ἐν τῇ τελειότητι αὐτῆς καὶ ἀμέριστον ἐν τῷ συνόλω τὴν ἐθνικὴν καὶ πολιτικὴν φυσιογνωμίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ¹⁾.

Ἡ ἐνότης τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, τὴν ὁποίαν φαίνεται ἀπαρνούμενος ὁ συντάκτης τοῦ «Χρόνου», χρονολογεῖται ἀπ' αὐτῆς τῆς μυθικῆς ἐποχῆς. Πρὶν ἔτι ἀναπτυχθῆ ἡ ἐθνικὴ συνείδησις τῶν Ἑλλήνων καὶ πρὶν ἢ μεταξὺ «Ἕλληνας» καὶ «βαρβάρου» ἀντίθεσις προσλάβῃ ἐθνικὴν σηματικότητα, τὰ ἑλληνικὰ φῦλα ἀνέφερον τὴν καταγωγὴν των εἰς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν γενάρχη. Ὁ περὶ τοῦ Δευκαλίωνος καὶ τοῦ Ἑλλήνος μῦθος εἶναι ἡ πρώτη ἐκφανσις τῆς ἑλληνικῆς ὁμοεθνίας. Ὅτι ὁ Ἑλληνας καὶ ὁ Ἀμφικτύων ἦσαν υἱοὶ τοῦ Δευκαλίωνος· ὅτι ὁ Ἑλληνας ἐγέννησε τὸν Δῶρον, Ἐοῦθον (ἐξ οὗ ὁ Ἀχαιὸς καὶ ὁ Ἴων) καὶ Αἴολον καὶ ἐμέρισε τὴν χώραν εἰς τοὺς τρεῖς τούτους υἱούς του, τὸν μὲν Αἴολον ἀναδείξας βασιλέα τῶν περὶ Θεσσαλίαν τόπων, τὸν δὲ Ἐοῦθον ἐγκαταστήσας εἰς Πελοπόννησον, καὶ τὸν Δῶρον ἀναγορεύσας κυριάρχην τῆς «πέραν χώρας Πελοποννήσου»· ὅτι οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν τούτων ἐκ τοῦ ὀνόματος τῶν οἰκείων βασιλέων προσηγορεύθησαν Αἰολεῖς,

¹⁾ Bluntschli, Die Bedeutung und die Fortschritte des modernen Völkerrechts, σελ. 17.

Ἀχαιοὶ, Ἴωνες καὶ Δωριεῖς· ὅτι οἱ θεσμοὶ ἐν οἷς ἐξεδηλοῦτο ἡ ἐνότης τοῦ ἑλληνικοῦ θεοῦ, τὸ συνέδριον δηλαδὴ τῶν Ἀμφικτυόνων, οἱ Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες κλ., ἀνεφέροντο, ὅπως καὶ ἡ γένεσις τῶν φύλων, εἰς τὸν Δευκαλίωνα· ὅτι τὸ ὄνομα «Γραικός» συνέχεται πάλιν μετὰ τοῦ Δευκαλίω-νος — πάντα ταῦτα ἐμφαίνουσιν ἐναργέστατα ὅτι ἡ περὶ τὴν προσωποποίησιν τῶν παναρχαίων παραδόσεων κλίσις τῶν Ἑλλήνων ἀπεκαλύφθη πρῶτιστα καὶ μάλιστα διὰ τοῦ συναισθήματος τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος.

Παρατηρήσατε τῷ ὄντι ὁπόσον κανονικῶς ἀνεπτύχθη αὐτὸ τὸ ὄνομα τῆς Ἑλλάδος! Ἐν πρώτοις περιωρίζετο εἰς μικράν τινα πόλιν ἢ ἐπαρχίαν τῆς νοτίου Θεσσαλίας· χρόνου προϊόντος τὸ ὄνομα «Ἑλλάς», διὰ τῆς ἐπενεργείας τῶν ἐν Δελφοῖς καὶ ἐν Θερμοπύλαις ἀμφικτυονιῶν, προσκτησάμενον καθολικωτέραν σημασίαν, ὑπενόει πᾶσαν τὴν ὑφ' Ἑλλήνων κατοικουμένην χώραν. Τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα, ποιηθέντα πρὸ τῆς διακρίσεως τῶν φύλων, ὑπαινίσσονται καὶ τὴν στενοτέραν καὶ τὴν πλατυτέραν ἅμα ἔννοιαν τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Ὅμηρος ἀποκαλεῖ Ἑλληνας τοὺς Μυρμιδόνους τοῦ Ἀχιλλέως, ἀλλ' ἀποκαλεῖ ὡσαύτως Ἑλληνας ἢ Πανέλληνας σύμπαντας τοὺς κατοίκους τῆς βορείου Ἑλλάδος κατ' ἀντιδιαστολήν τῶν Πελοποννησίων. Ἀληθῶς πολλοὶ δὲν παραδέχονται τὴν ἐπὶ Ὀμήρου γενικωτέραν ἔννοιαν τῶν Ἑλλήνων· ἀλλ' ὁ Κ. Γλάδστων, ἐν τῷ περὶ Ὀμήρου συγγράμματι αὐτοῦ, ἀπέδειξε δι' ἀκαταμαχῆτων ἐπιχειρημάτων ὅτι τὸ ὄνομα τῆς Ἑλλάδος ἦτο ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ὀμήρου περιεκτικώτερον καὶ εὐρύτερον, σχεδὸν ὡς καὶ ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἡσιόδου ¹⁾). Ὅπως τὸ ὄνομα οὕτω καὶ τὰ σύνορα τῆς Ἑλλάδος καθυπεβάρωντο εἰς πάντη ἀλλοκότους περιορισμούς· οἱ ἀρχαῖοι δὲν ἐνόουν τὴν Ἑλλάδα ὅπως ἐνόησαν τὴν σημερινὴν Ἑλλάδα οἱ διπλωμάται τῆς Εὐρώπης· πᾶσα ὑφ' Ἑλλήνων κατοικουμένη

¹⁾ Gladstone's Homerische Studien von A. Schuster, σελ. 43.

χώρα συμπεριελαμβάνετο εἰς τὸν κύκλον τοῦ ἑλληνισμοῦ, καὶ αὐτὴ δὲ ἡ Μικρὰ Ἀσία ὑπὸ γεωγραφικὴν βεβαίως ἔννοιαν ἐθεωρεῖτο ἀναπόσπαστον παράρτημα τῆς κυρίως Ἑλλάδος ¹⁾).

Τοιουτοτρόπως ἐπὶ τοῦ ὀγδόου ἢ ἐβδόμου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος ἐθεμελιώθη, ὡς ἐξ αὐτομάτου συνειδήσεως, ἡ παράδοσις τῆς ἑλληνικῆς ἐνότητος, ἣτις ἐκρατύνθη καὶ ἐσφυρηλατήθη ἀκολούθως διὰ τῆς ταυτότητος τῆς γλώσσης, τῆς θρησκείας καὶ τῶν συμφερόντων. Ἡ ἐνότης τῶν Ἑλλήνων οὐδέποτε ἄλλοτε ἐξεδηλώθη σαφέστερον καὶ ὀρμητικώτερον ἢ ἐν ταῖς πρὸς τοὺς βαρβάρους ἀγῶσιν· ἀλλὰ καὶ ἐσωτερικῶς, μεθ' ὅλας τὰς φυσικὰς διαιρέσεις τοῦ πολιτικοῦ βίου, ἡ ἐνότης αὕτη ἦτο ἀναμφισβήτητος. Καὶ πῶς ἠδύνατο νὰ μὴ ὑπάρχη ἐθνικὴ ἐνότης, ἀφ' οὗ αἱ λεγόμεναι φυλετικαὶ διακρίσεις τῶν Δωριέων, τῶν Ἰώνων, τῶν Αἰολίων οὐδαμῶς ὑπέσκιάζον τὸν καθόλου ἑλληνικὸν αὐτῶν χαρακτήρα; Ὡς τὰ φύλα ἐξεπροσώπουν ἐν τῇ ἑαυτῶν ποικιλίᾳ τὸ ὁμοειδὲς τοῦ ἔθνους, οὕτω καὶ αἱ διαλεκτικαὶ ἑτεροιώσεις ἀπετέλουν ἐναρμονίως τὴν ἐνότητα τῆς γλώσσης κατὰ τὰ διάφορα τῆς ἀναπτύξεως αὐτῆς στάδια. «Ἡ γλῶσσα (λέγει ὁ νεώτατος ἱστοριογράφος τῆς Ἑλλάδος, Ἑρνέστος Κούρτιος ²⁾) ὑπῆρξεν ἀνεκαθεν τὸ γνῶρισμα τοῦ ἔθνους· ἐν τῇ γλῶσση συνησθάνοντο ἑαυτοὺς οἱ Ἕλληνες ὡς ἰδιαιτέραν κοινωνίαν ἀπέναντι τῶν ἄλλων λαῶν· ὡς μία καὶ ἡ αὐτὴ εἶναι ἡ γλῶσσα ἐν πάσαις ταῖς διαλέκτοις, οὕτω καὶ ὁ λαὸς τῶν Ἑλλήνων ὑπῆρξεν εἰς καὶ ἄμικτος· ὅπου ἐλαλεῖτο ἡ γλῶσσα αὕτη, εἴτε ἐν Εὐρώπῃ εἴτε ἐν Ἀσίᾳ εἴτε ἐν Ἀφρικῇ, ἐκεῖ ὑπῆρχε καὶ Ἑλλάς, ἐκεῖ ἑλληνικὸς βίος ἐκεῖ καὶ ἑλληνικὴ ἱστορία· ἡ γλῶσσα τῶν Ἑλλήνων ἦτο ἐνιαία ἐν τῇ ποικιλίᾳ της ὅπως καὶ ἡ ἐθνικότης αὐτῶν». Ἐκ τῶν λεγομένων Αἰολέων πολλοὶ ἐλά-

¹⁾ Bursian, Geographie Griechenlands, ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τοῦ πρώτου τόμου.

²⁾ Griechische Geschichte, τόμ. α', σελ. 21.

λουν ἀπαραλλάκτως σχεδὸν τοῖς Δωριεῦσι· Δωριεῖς πάλιν ἐκέκτηντο τοσοῦτον ἐπιπολαίους δωρικούς χαρακτῆρας ὥστε εἶναι ζήτημα ἐὰν πρέπει νὰ καταταχθῶσι μεταξύ τῶν Δωριέων. Τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα, καίτοι, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, λέγονται ποιηθέντα πρὸ τῆς διακρίσεως τῶν φυλῶν, εἶναι καὶ θὰ ἦναι πάντοτε τὸ βασανιστήριον τῶν διαλεκτολόγων. Ἀλλὰ τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα ἦσαν κτῆμα οὐχὶ μιᾶς φυλῆς ἀλλὰ συμπάσης τῆς Ἑλλάδος· οἱ Δωριεῖς ἀνεγίνωσκον αὐτὰ ὡς οἱ Ἴωνες καὶ οἱ Αἰολεῖς· οἱ κάτοικοι τῆς παρὰ τὸν Βορυσθένην Ὀλβίας ἐνόουν τὸν Ὅμηρον ὅπως καὶ οἱ Ἀθηναῖοι. Οἱ συμπολιταὶ τοῦ Ἡροδότου Δωριεῖς ἀνεγίνωσκον τὴν ἰωνιστὶ παρ' αὐτοῦ συγγραφεῖσαν ἱστορίαν μετὰ τοσαύτης ἐθνικῆς ἐπάρσεως μεθ' ὅσης καὶ οἱ Ἴωνες. Τὰ ἐπινίκια τοῦ μεγαλοφώνωτάτου τῶν Θηβῶν ἀοιδοῦ, πεποιημένα εἰς διάλεκτον μετέχουσιν τῶν τύπων τῆς δωρικῆς μᾶλλον ἢ τῆς αἰολικῆς διαλέκτου, καίτοι ὁ ποιητὴς ἦτο Αἰολεὺς, ἐθαυμάζοντο ἐν Ἀθήναις οὐχ ἤττον ἢ ἐν Σικελίᾳ. Οἱ ἀφορισμοὶ τοῦ δωριέως Ἰπποκράτους, ἰωνιστὶ συντεταγμένοι, ἀπετέλουν οὐχ ἤττον τὸ ἐγκόλπιον παντὸς Ἑλλήνος. Αἱ διάλεκτοι (κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ Οὐέλκχέρου) ἦσαν οἷονεὶ ἀκρεμόνες, ἀφ' ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ στελέχους ἀπεσχισμένοι ¹⁾).

Πλὴν τῆς γλώσσης ἐπέδρασαν πλεῖστον ὅσον εἰς τὴν ἐνότητα τῶν Ἑλλήνων αἱ θρησκευτικοπολιτικαὶ ἐκεῖναι Ἀμφικτυονίαι, (λέγομεν θρησκευτικοπολιτικαί, ἐπειδὴ παρὰ τοῖς Ἑλλησιν ἡ θρησκεία ἦτο στενότερα συνδεδεμένη μετὰ τῆς πολιτικῆς) τὰς ὁποίας ἀπαντῶμεν πανταχοῦ ὅπου ὑπάρχει κοινὸν ἱερόν ἢ κοινὰ συμφέροντα ἢ ὅπου ἐπικρέμαται κοινὸς κίνδυνος. Ἐν ταῖς ἀμφικτυονίαις ἐγκατοπτρίζεται πιστότερον ἢ ἄλλοθί που ἡ ἐθνικὴ, ἐν μέρει δὲ καὶ ἡ πολιτικὴ ὁμορρυθμία τῶν Ἑλλήνων. Ἐκαστος λαὸς εἶχε τὴν ἀμφικτυονίαν του — οἱ Βοιωτοὶ ἐν Ὀγχηστῶ, οἱ Δωριεῖς

1) Griechische Götterlehre, τόμ. α', σελ. 27.

ἐν Ἀργεῖ, οἱ Ἴωνες ἐν Δῆλῳ, οἱ Εὐβοεῖς ἐν Ἀμαρύνθῳ· οἱ Ἴωνες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐν Πανιωνίῳ, οἱ Αἰολεῖς ἐν Κάνῃ, οἱ Δωριεῖς ἐν Τριοπίῳ καὶ οὕτω καθεξῆς· αἱ πολιτικοθησκευτικαὶ αὐταὶ πανηγύρεις διὰ προσφόρων προσαγορεύσεων (Παμβοιώτια, Πανιώνια, Παναιόλια κλ.) ὑπεέφαινον τὴν πολιτικὴν αὐτῶν ἀποστολήν. Ὅτι οὐ μόνον ἡ ταυτότης τῆς φυλῆς ἀλλὰ καὶ ἡ ταυτότης τῶν συμφερόντων προεκάλει τὴν σύστασιν ἀμφικτυονίας, γίνεται κατάδηλον ἐκ τῆς ἐν Καλαυρία, ἧς ἐκοινώνουν, παρεκτός τῆς Τροϊζῆνος καὶ τῶν ἀργολικῶν πόλεων, αἱ Ἀθηναὶ καὶ ὁ Μινύειος Ὀρχομενός, τουτέστι πόλεις οὐ μόνον ὑπεγόμεναι εἰς διάφορα φῦλα ἀλλὰ καὶ ἀπ' ἀλλήλων οὐ μικρὸν ἀφεστηκυῖαι ¹⁾). Αἱ ἀμφικτυονίαι, ὧν προεξῆρχεν, ὡς γνωστὸν, ἡ ἐν Δελφοῖς, ἐπὶ τοσοῦτον ἐπέτεινον τὸ ἐθνικὸν αἶσθημα καὶ ἐνίσχουον τὴν ἐθνικὴν ἐνότητα, ὥστε εἶναι ἀληθῶς δυστύχημα ὅτι δὲν περιεσώθησαν μέχρις ἡμῶν περὶ τοῦ καταρτισμοῦ καὶ τῆς πολιτικῆς αὐτῶν ἐνεργείας ἢ σχετικῶς ὀλίγισταί εἰδήσεις. Λόγου χάριν, ἡ ἐν Δελφοῖς καὶ ἐν Θερμοπύλαις ἀμφικτυονία, τὸ ἄλλως καλούμενον κοινὸν τῶν Ἑλλήνων συνέδριον συνέκειτο ἐκ δώδεκα ἀνίσων μὲν τὴν δύναμιν ἀλλ' ἴσων τὴν ψῆφον λαῶν· ἀλλ' ἐκ τινος ἐν Δελφοῖς πρὸ μικροῦ ἀνακαλυφθείσης ἐπιγραφῆς, μανθάνομεν ὅτι οἱ μετέχοντες τοῦ συνεδρίου ἦσαν οὐχὶ δώδεκα ἀλλ' ἑπτακαίδεκα, ἐνδέχεται δὲ νὰ ὑπάρχη που κατακεχωσμένη καὶ ἄλλη ἐπιγραφή, ἀναβιβάζουσα τὸν ἀριθμὸν μέχρις εἰκοσιν ἢ τριάκοντα.

Τὸ ἀμφικτυονικὸν συνέδριον δὲν ἀπετέλεσεν οὔτε ἡδύνατο, διὰ τοὺς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἀναπτυχθέντας λόγους, ν' ἀποτελέσῃ τὴν πολιτικὴν ἐνότητα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, περιελάμβανεν ὅμως πάμπολλα στοιχεῖα πολιτικῆς κοινοβουλίας καὶ κοινοπραγίας, τὰ ὅποια ἀνευρίσκομεν κατὰ

¹⁾ Schömann, Griechische Alterthümer, τόμ. β', σελ. 28 τῆς δευτέρας ἐκδόσεως.

μίμησιν ἀκμάζοντα καὶ παρὰ ταῖς ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ὁμοσπονδίασις. Τὸ συνέδριον οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ πολιτικὴ ὁμοσπονδία ὑπὸ θρησκευτικούς τύπους· τὸ ἐν Δελφοῖς ἱερὸν τοῦ Πυθαέως Ἀπόλλωνος, ἐφ' οὗ ἠρείδετο τὸ συνέδριον, δὲν ἦτο μόνον τὸ θρησκευτικὸν κέντρον τῶν Ἑλλήνων ἀλλὰ καὶ ἡ πολιτικὴ αὐτῶν πρωτεύουσα· ὁ Ἀπόλλων ἦτο ὁ κατ' ἐξοχὴν θεὸς τῶν Ἑλλήνων, ἦτο ὁ πατρῷος θεὸς τῶν Ἀθηναίων καὶ ὁ δωματίτης τῶν Δωριέων· ἐν Δελφοῖς, οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ Σπαρτιάται, οἱ Κορίνθιοι καὶ οἱ Θηβαῖοι ἐθεωροῦντο Ἕλληνες· ἐν Δελφοῖς ὠρίσθη ἡ ἰδέα τοῦ ἔθνους· ἡ ἀνεξαρτησία καὶ ἡ σημαντικότης τῶν Δελφῶν πρώτιστον εἶχον ἔρεισμα τὴν κοινὴν τῶν Ἑλλήνων ἐνεργειαν· ἡ ἀνεξαρτησία δὲ αὕτη ἐχαλαρώθη καὶ ἔπεσεν ὅτε ἐχαλαρώθησαν καὶ διελύθησαν οἱ δεσμοὶ τῆς ἐνώσεως τῶν Ἑλλήνων. Αἱ ἑλληνικαὶ ἀποικίαι ἐξεπέμποντο κατ' ἐντολὴν τῆς Πυθίας· αἱ νομοθεσίαι τῶν πλείστων ἑλληνικῶν πόλεων, τῆς Σπάρτης πρὸ πάντων, ἐκεῖ ἀνέφερον τὴν γένεσίν των· ὁ Λυκοῦργος, ὁ Ζάλευκος, ὁ Σόλων, ὁ Κλεισθένης λέγονται ἐλλαμφθέντες ὑπὸ τῶν «χρηστηρίων τοῦ Λοξίου ἐφετμῶν».

Ἐνθυμοῦνται ἴσως οἱ ἀναγνώσται ὅτι, μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην, οἱ Ἕλληνες ἀνέθηκαν ἐν Δελφοῖς τὸν περιβόητον τρίποδα, ἐφ' οὗ ὁ ἀλαζὼν Πausanίας ἐπέγραψεν ὅτι αὐτὸς μόνος ἀνέθηκε τὸ μνημεῖον «ὡς αὐτοῦ τοῦ ἔργου ὄντος καὶ τοῦ ἀναθήματος, ἀλλ' οὐ κοινοῦ τῶν συμμάχων». Τί ἔπραξαν τότε οἱ Ἀμφικτύονες; Διέταξαν νὰ ἐξαλειφθῇ ἢ ὑπὸ τοῦ Πausanίου τεθεῖσα ἐπιγραφή, ἀντ' αὐτῆς δὲ ν' ἀναγραφῶσι τὰ ὀνόματα ὄλων τῶν ἐν Πλαταιαῖς ἀγωνισαμένων πόλεων. Δὲν σημαίνει ἄρα γε μέχρι τινὸς ἡ ἀπόφασις, αὕτη ὅτι οἱ Ἀμφικτύονες ἐξεπροσώπουν τὴν Ἑλλάδα ὀλόκληρον, ἐν εἴδει ὁμοσπονδιακῆς διαίτης; Δὲν ἀρκοῦσι ταῦτα. Οἱ Ἀμφικτύονες ἀπεκήρυξαν ἢ ἐπεκήρυξαν τὸν Μαλιέα Ἐφιάλτην, ὅστις ἔδειξεν εἰς τοὺς Πέρσας τὴν ἀτραπὸν, τὴν διὰ τοῦ ὄρους φέρουσαν εἰς Θερμοπύλας,

ἐνθα ἦσαν παρατεταγμένοι οἱ Ἕλληνες. Οἱ Ἀμφικτύονες ὡσαύτως ἤγειραν εἰς τιμὴν τῶν ἐν Θερμοπύλαις ἀποθάνοντων μνημεῖον, μετ' ἀφελοῦς ἐπιγράμματος ὅτι τετρακισχίλιοι ἄνδρες ἐκ Πελοποννήσου ἐπολέμησαν ἐναντίον τριακοσίων μυριάδων βαρβάρων. Οἱ Ἀμφικτύονες ἐτίμησαν δι' ἀναθήματος τὸν Σκιωναῖον Σκύλλιν καὶ τὴν θυγατέρα του Ὑδναν, δι' ἣν «προσεξείργασαντο ἀπώλειαν» εἰς τὸ ναυτικὸν τοῦ Ξέρξου, κατὰ τὴν ἐπ' Ἀρτεμισίῳ ναυμαχίαν. Εἰς τὸ κοινὸν τῶν Ἑλλήνων συνέδριον προέτειναν οἱ Λακεδαιμόνιοι τὴν ἀπὸ τῆς ἀμφικτυονίας ἕξωσιν πασῶν τῶν πόλεων, τῶν μὴ κατὰ τοῦ Μήδου συμμαχησασῶν. Τελευταῖον εἰς τὸν Ἀλέξανδρον ἔδοσαν οἱ Ἀμφικτύονες «κοινῶ δόγματι» τὴν τῶν Ἑλλήνων ἡγεμονίαν. Ἐρωτῶμεν ἤδη εἶναι δυνατὸν νὰ ἰσχυρισθῆ τις ὅτι τὸ Ἀμφικτυονικὸν συνέδριον δὲν ἐθέρμαινε διὰ τοιούτων πράξεων τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν τῶν Ἑλλήνων, δὲν ἐξεπροσώπει τὴν πολιτικὴν ἐνότητα τοῦ ἔθνους ἐφ' ὅσον ἦτο τοῦτο ἐφικτὸν, καὶ δὲν συνεῖχε τοὺς δεσμοὺς τῆς πανελληνίου ἐνώσεως;

Ἄλλ' οἱ ἀγῶνες, ἰδίως οἱ ἐν Ὀλυμπίᾳ τῆς Πισατίδος, ὅποι οἱ ἀριστοὶ καὶ κράτιστοι τῶν Ἑλλήνων συνήρχοντο ἢ ὡς ἀθληταί, ἢ ὡς θεωροὶ τῶν πόλεων, ἢ ὡς θεαταί, ὅπως ἀγωνισθῶσι τὸν στεφανίτην ἀγῶνα καὶ στεφανωθῶσι στεφάνῳ κοτίνου ἢ σελίνου! Τὸ θέαμα τοῦτο τῆς προσελεύσεως πάντων τῶν Ἑλλήνων παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἀλφειοῦ, εἰς τὴν ἱεράν Ἄλτιν, εἶναι ὄντως μοναδικὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ, καθάπερ ἐπιφωνεῖ πλήρης ἐνθουσιασμοῦ ὁ ἱστορικὸς Δύγκερος ¹⁾. Ἡ Ἑλλάς ἄρα ὡς ἐθνικὴ ἐνότης ἢ αἱ ἐλληνικαὶ φυλαὶ ἐξεπροσωποῦντο ἐν τοῖς ἀγῶσιν; Ὁ Σιμωνίδης καὶ ὁ Πίνδαρος, οἱ τοὺς Ὀλυμπιονίκας ἐξυμνήσαντες, τὴν Ἑλλάδα ἄρα γε ἐφαντάζοντο ἐν ταῖς θεσπεσίαις μελωδίαις των ἢ τὰς διεσπαρμένας ἐλληνικὰς φυλάς; Ὅτε πάλιν οἱ μὲν Ἀθηναῖοι ἐπεσκέπτοντο κατ' ἐνιαυτὸν τὴν Σπάρτην καὶ συν-

¹⁾ Geschichte der Griechen, τόμ. α', σελ. 614.

εώρταζον τὰ Ὑακίνθια, οἱ δὲ Σπαρτιᾶται ἐπορεύοντο εἰς τὰς Ἀθήνας ἵνα συμπανηγυρίσωσι τὰ Διονύσια, δὲν συνησθάνοντο ἄρά γε ἀμφοτέρου τοὺς κνισμοὺς ἐθνικῆς φιλοτιμίας, ἀσβέστου ἔτι καὶ ἐντὸς τῆς φλογὸς τῶν ἐμφυλίων αὐτῶν ἐρίδων;

Ἀνακεφαλαιοῦμεν τὰ ἀνωτέρω. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες δὲν κατώρθωσαν νὰ σχηματίσωσι συμπαγῆ ἐνότητα πολιτικοῦ βίου, διὰ τὸν λόγον ὅτι ἡ πολιτικὴ ἐνότης ἀντέκειτο πρὸς τὸ πνεῦμα τῶν ἀρχαίων ἐθνῶν· καὶ τοῦτο εἶναι οὐ μικρὸν εὐτύχημα, διότι ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς παρήχθη ἐκ τῶν διαφόρων ἀντιθέσεων, τὰς ὁποίας ὁ συντάκτης τοῦ «Χρόνου» μονομερῶς καὶ ἐπιπολαίως πάνυ ἐπραγματεύθη. Τὴν φυσικὴν ὁμως ἔλλειψιν τῆς πολιτικῆς ἐνότητος ἀνεπλήρουν μυρίαὶ ἄλλαι θρησκευτικαὶ καὶ πολιτικαὶ ἐκδηλώσεις τῆς ὁμοεθνίας τῶν Ἑλλήνων, αἱ ὁποῖαι τεκμηριοῦσι τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἀκμὴν τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν συνειδήσεως. Οἱ Ἕλληνες δὲν συνεχωνεύθησαν εἰς ἓν κράτος, αὐτοὶ ὁμως πρῶτοι ἐδίδαξαν τὸν κόσμον, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ζῶον πολιτικόν. Ἐνεκα τούτου λοιπὸν, Κ. συνίακτα τοῦ «Χρόνου», δὲν εἶναι ἀξιοὶ οἱ Ἕλληνες νὰ συγκαταλέγωνται μεταξὺ τῶν ἐθνῶν; Ἀλλὰ φέρε δὴ ἐξετάσωμεν διὰ βραχέων τί ἐστὶν ἔθνος. Ἀποβαίνει ἀναγκαία ἡ μικρὰ αὕτη παρέκβασις ὅπως καταδειχθῆ διὰ τῶν πραγμάτων ὁπόσον μωρὸν καὶ καταγέλαστον εἶναι τὸ σύστημα τῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας τοῦ «Χρόνου».

Οἱ ἀρχαῖοι ἠγνόουν τὰς λεπτοτάτας τῶν νεωτέρων ἐθνολογικῶν διακρίσεις. Οἱ μὲν Ἕλληνες ἔλεγον «πᾶς μὴ Ἕλλην βάρβαρος» οἱ δὲ Ρωμαῖοι ἐσεμνύνοντο ἐπὶ τῇ προσωμῖᾳ *civis romanus*. Κατὰ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, ἀπὸ τοῦ Ὀμήρου μέχρι τοῦ Κικέρωνος, ἡ λέξις ἔθνος (ἔθνος, ἐξ οὗ ἔθνος· ἐκάστῳ γὰρ ἔθνει ἴδιον ἔθνος ἔπεται) ἐδήλου ποιόν τι πλῆθος, εἴτε ἀνθρώπων εἴτε ζώων, πρὸς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ἀφορώντων σκοπὸν, τὰ αὐτὰ ἐπιτηδεούντων ἔθνη, συμβιούντων καὶ συνδρώντων· ἔλεγον λοιπὸν ἔθνος

ἐταίρων, Ἀχαιῶν ἔθνος, ὀρνίθων ἔθνεα, μυιάων ἔθνεα, ἔθνος ραψωδῶν, ἔθνος ληστῶν καὶ οὕτω καθεξῆς. Καὶ ὁ Κικέρων ὑπὸ τὴν αὐτὴν μεταχειρίζεται ἔννοιαν τὸν ἐν τῇ λατινικῇ ἀντίστοιχον ὄρον *patio*. Ἐν γένει, καθάπερ παρατηρεῖ ὁ Κάρολος Φρειδερίκος Ἑρμᾶννος ¹⁾, τὸ ἔθνος ἐνέφαινε παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλησι τάξιν τινὰ ἢ ἀπόμοιραν λαοῦ, ἀνευ ἐτέρας τινὸς διακρίσεως· ἐν τῇ παναρχαίᾳ τῶν Ἀθηναίων νομοθεσίᾳ, οἱ εὐπατρίδαι, γεωμόροι καὶ δημιουργοὶ ἀπετέλουν τρία ἔθνη, τουτέστι τρεῖς κοινωνικὰς τάξεις.

Ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις διετυπώθησαν περὶ τοῦ ἔθνους τοσοῦτοι ὀρισμοὶ ὥστε εἴμεθα βέβαιοι ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ συντάκτης τοῦ «Χρόνου» θὰ περιέπιπτεν εἰς ἀμηχανίαν ἐὰν προσεκαλεῖτο νὰ διατυπώσῃ ἀκριβῶς καὶ ἀναμφισβητήτως τοὺς ἀπαρτίζοντας τὰ ἔθνη συστατικoὺς χαρακτήρας. Πρὸ τεσσαράκοντα ἐτῶν περιώνυμος γερμανὸς ποιητῆς, τοῦ ὁποίου ὁ βίος εἶναι μία συνεχῆς καὶ μυστηριώδης ἐνταυτῷ εἰρωνεία, ὁ Ἑρρίκος Ἐϊνε, ἔγραφεν ὅτι ἡ ἐθνικότης, τὸ ἰσχυρότατον τοῦτο ἐλατήριον τοῦ κοινωνικοῦ βίου τῶν λαῶν, εἶναι ἀνύπαρκτον χρῆμα, καὶ ὅτι ἐν Εὐρώπῃ δὲν ὑπάρχουσι πλέον ἔθνη ἀλλὰ κόμματα. Ἄλλος γερμανὸς, ὁ Κ. Ἑρρίκος Λέων, καθηγητῆς τῆς ἱστορίας ἐν Ἀλλῆ· καὶ σφόδρα συντηρητικὰς πρεσβεύων ἀρχὰς καὶ ἀκάθεκτος συνηγορὸς τοῦ ἀριστοκρατικοῦ πολιτεύματος, ἰσχυρίσθη κατ' αὐτὰς ὅτι «ἡ καρδία δημιουργεῖ τὰ ἔθνη», δημιουργεῖ δὲ αὐτὰ διὰ τοῦ αἵματος. Ἐὰν εἶναι ἀληθῆς ὁ κοσμοπολιτικὸς τεμαχισμὸς τοῦ Ἐϊνε, ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες βεβαίως δὲν δικαιούμεθα νὰ μεμψιμοιρῶμεν ὅτι δὲν ἀποτελοῦμεν ἔθνος· ἐὰν πάλιν εἶναι ἀληθῆς ὁ ὀρισμὸς τοῦ καθηγητοῦ Κ. Λέοντος, καὶ τότε δικαιούμεθα νὰ καυχηθῶμεν ὅτι κάπως εἴμεθα ἔθνος καὶ ἔθνος μάλιστα ἐζυμωμένον, ὡς εἴπερ τι ἄλλο, διὰ τῆς καρδίας καὶ τοῦ αἵματος.

¹⁾ Lehrbuch der Griechische Antiquitäten, τόμ. α', σελ. 217. — Droysen, Geschichte des Hellenismus, ἐν τῇ σημειώσει τῆς 29 σελίδος τοῦ δευτέρου τόμου.

Εἶπομέν ὅτι οἱ περὶ ἔθλους ὀρισμοὶ εἶναι πολλοὶ καὶ ποικίλοι, ὅσοι καὶ οἱ περὶ τοῦ καλοῦ, ἐπειδὴ ἡ θεωρία τοῦ ἔθλους ἔχει τι παραπλήσιον πρὸς τὴν θεωρίαν τοῦ καλοῦ. Τινὲς (ἐν οἷς φαίνεται συγκαταριθμούμενος καὶ ὁ συντάκτης τοῦ «Χρόνου») δοξάζουσιν ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ ἔθλους εἶναι τοσοῦτον στενωῶς συνημμένη πρὸς τὴν τοῦ κράτους ὥστε ἀδύνατον νὰ ὑπάρχη τὸ ἕτερον ἄνευ τοῦ ἐτέρου. ἐπομένως ἰσχυρίζονται καλῇ τῇ πίστει ὅτι ἔθλος λέγεται καὶ εἶναι τὸ σύνολον τῶν ὑποκειμένων εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν· ἐθνικότης ἄνευ πολιτικῆς ἐνότητος εἶναι ὕλη ἄνευ εἶδους ἢ εἶδος ἄνευ ὕλης· πρὸς ὑποστήριξιν δὲ τῶν ἰσχυρισμῶν τῶν ἐπάγουσι καὶ τὴν διπλωματίαν, ἣ τις τὰ μεταξὺ τῶν κρατῶν ὑπάρχοντα κοινὰ νόμιμα ἀποκαλεῖ διεθνὲς δίκαιον· καίτοι τὸ διεθνὲς δίκαιον δὲν εἶναι ὅρος ἀπολύτως διπλωματικὸς, ὑπονοεῖ ὅπως δῆποτε ὅτι τὰ ἔθνη δὲν ἀναγνωρίζονται ὡς ἔθνη εἰμὴ ὑπὸ τὴν περιεκτικὴν ἔννοιαν τῆς πολιτικῆς αὐτῶν ὑπάρξεως ¹⁾. Ὁ «Χρόνος» ἄρα ἀξιοῖ ὅτι δὲν ὑπάρχει ἐλληνικὸν ἔθλος, ἀφ' οὗ δὲν ὑπῆρξεν οὐδέποτε ἐλληνικὸν κράτος, ἀφ' οὗ δηλαδὴ οἱ λεγόμενοι Ἕλληνες δὲν κατώρθωσαν νὰ διαπλάσωσι πολιτικὴν ὀλομέλειαν.

Ἡ ἀξίωσις ὅτι τὸ ἔθλος ἀποκαλύπτεται, ὡς ἔθλος μόνον, ἐντὸς τοῦ κύκλου τῆς πολιτικῆς ὀργανώσεώς του, ἐνδέχεται μὲν νὰ ἦναι ὀρθὴ κατὰ τὸν συντάκτην τοῦ «Χρόνου»· κατὰ τοὺς κανόνας ὁμως τῆς λογικῆς, οὐδεμίαν ἐπιδέχεται ὑπόστασιν· ἀρκοῦσι πρὸς τοῦτο ὀλίγα παραδείγματα. Τίς δύναται, ἐρωτῶμεν, νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι ἅμα τῇ πτώσει τοῦ βασιλείου τῆς Πολωνίας, συνεφθάρη καὶ συνεξέλιπεν ἡ πολωνικὴ ἐθνικότης; Ἡ ὑπαρξίς τοῦ πολωνικοῦ

¹⁾ Palma, Del principio di Nazionalità, Milano 1867, σελ. 6, καὶ ἐφεξῆς. Πρὸς καὶ Bernhard Becker, Der Missbrauch der Nationalitäten-Lehre, Wien 1869. Ὁ συγγραφεὺς τοῦ δευτέρου πονήματος ἀγωνίζεται ν' ἀποδείξῃ, ὅτι ἡ ἀρχὴ τῶν ἐθνικοτήτων δὲν ἐξαρκεῖ πρὸς ἀντικατάστασιν τῆς πολιτικῆς ἰσοροπίας.

ἔθνους δὲν ἐξήρηται ἀπὸ τῆς ὑπάρξεως τοῦ πολωνικοῦ βασιλείου· εὐστόχως δὲ παρατηρεῖ ὁ Κ. Ριχάρδος Βοίχχιος, ὁ «τὴν στατιστικὴν σημασίαν τῆς δημοτικῆς γλώσσης ὡς γνώρισμα τῆς ἐθνικότητος» ἀναπτύξας ¹⁾, ὅτι καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ διπλωμάται ἀναγνωρίζουσι τὴν ὑπαρξίν τοῦ πολωνικοῦ ἔθνους, μεθ' ὅλην τὴν καταστροφὴν τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ αὐτοτελείας. Ἴδου καὶ ἄλλο παράδειγμα· ἐὰν παραδεχθῆ τις τὸ ἀνωτέρω δόγμα, πρέπει κατὰ φυσικὴν συνέπειαν νὰ παραδεχθῆ ἐπ' ἴσης ὅτι τὸ ἰταλικὸν ἔθνος συνέστη ἅμα τῇ συστάσει τοῦ ἰταλικοῦ βασιλείου, διὰ τὸν λόγον ὅτι οἱ Ἴταλοι, πρὶν συγχωνευθῶσι πολιτικῶς, ἦσαν ὑπήκοοι διαφόρων κρατῶν· πρέπει ἐπ' ἴσης νὰ παραδεχθῆ ὡς ὀρθὸν καὶ τὸν τερατωδέστατον παραλογισμόν, ὅτι τὸ ἰταλικὸν ἔθνος καὶ τὸ ἰταλικὸν κράτος συνεδημιουργήθησαν ἀμφοτέρα συγχρόνως, ἢ ὅτι τὸ ἰταλικὸν κράτος ἐδημιούργησε τὸ ἔθνος οὐχὶ δὲ ὅτι τὸ ἔθνος ἐδημιούργησε τὸ κράτος. Τὸ παράδειγμα τῆς Πολωνίας καὶ τῆς Ἰταλίας πιθανὸν νὰ μὴ φανῆ παραπολὺ ἐναργὲς καὶ πειστικόν· ἀλλ' ἔχομεν τὴν Γερμανίαν. Ὁ μεγαλοφυῆς Νεΐβουρος εἶπέ ποτε ὅτι «ἡ Γερμανία εἶναι ἡ ἀρχαία Ἑλλάς τῶν νεωτέρων χρόνων»· ἠθέλησε δηλαδὴ νὰ εἴπῃ ὁ ἐπιφανέστατος τῆς Ρώμης ἱστοριογράφος, ὅτι ἡ Γερμανία ὁμοιάζει κατὰ τοῦτο πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, ὅτι ὡς αὕτη οὕτω καὶ ἐκείνη δὲν ἠδυνήθη νὰ σχηματίσῃ ἐνιαῖον κράτος. Λοιπὸν ὁ πλέον προηγμένος καὶ πεπολιτισμένος τῶν λαῶν πρέπει νὰ ἐξωσθῆ ἐκ τῆς ὀμηγύρεως τῶν ἄλλων ἐθνῶν, ἐπειδὴ δὲν ἀποτελεῖ ἔθνος! Δὲν ὑπάρχει ἄρα γερμανικὸν ἔθνος, ἢ ὑπῆρξεν μὲν ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων ἀλλ' ἐξηλείφθη ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν ἐθνῶν εὐθύς ὡς οἱ γερμανοὶ αὐτοκράτορες ἀπέθεσαν

¹⁾ R. Boeckh, Die Statistische Bedeutung der Volkssprache als Kennzeichen der Nationalität (ἡ περισπούδαστος αὕτη πραγματεία πληροῖ ὅλον τὸ τρίτον φυλλάδιον τοῦ τετάρτου τόμου (1866) τοῦ περιοδικοῦ συγγράμματος Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft, ἐκδιδομένου ὑπὸ τῶν καθηγητῶν Lazarus καὶ Steintal).

τὴν τίτλον αὐτῶν. Τοιοῦτω τρόπῳ ἐπόμενοι εἰς τὴν παρὰδοξον θεωρίαν τῶν πολιτικῶν τούτων φιλοσόφων, οἵτινες παραδέχονται τὴν ἐθνικότητα ὑπὸ τὸν ὄρον τῆς μετὰ τοῦ κράτους πολιτικῆς αὐτῆς συνυπάρξεως, κινδυνεύομεν νὰ παρεκτραπῶμεν εἰς τὰ παραλογώτερα σοφίσματα. Ἄλλ' ἀφ' οὗ δὲν ὑπάρχει πολωνικὸν ἔθνος, ἀφ' οὗ δὲν ὑπάρχει ἔθνος γερμανικόν, ἄς παρηγορηθῶμεν τοῦλάχιστον καὶ ἡμεῖς ἐπὶ τῇ ἀποδιδομένῃ εἰς τὸ δυστυχὲς ἡμῶν ἔθνος ἀνυπαρξία. Τριάκοντα ἔτη πρὶν ὁ «Χρόνος» διασαλπίσῃ ὅτι οὔτε οἱ ἀρχαῖοι οὔτε οἱ μεταγενέστεροι Ἕλληνες ἀπετέλεσαν ἔθνος, ὁ μακαρίτης Φαλμεράϋερ ἐκήρυξεν ὅτι «οἱ νεώτεροι Ἕλληνες εἶναι ἀνάξιοι καὶ αὐτῆς τῆς τοῦ λαοῦ προσηγορίας» — διατί; διότι στεροῦνται συνειδησεως!!¹⁾ Περὶ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἐπρέσβευε τοῦλάχιστον ὁ περιώνυμος ἱστορικὸς Δρύμαν, ὅτι ἀπετέλουν λαὸν καθ' ὅλην τῆς λέξεως τὴν σημασίαν. Οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι, ἐὰν μὴ ἦσαν ἔθνος, ἦσαν τοῦλάχιστον λαός· ἡμεῖς οἱ κακόμοιροι οὔτε ἔθνος εἴμεθα οὔτε λαός, ἀλλὰ — δὲν λέγουσι μὲν ἀλλ' ὑπαινιττονται τοῦτο — εἴμεθα στίφος, ἄνθρωποι σύγκλυδες καὶ τίποτε περιπλέον.

Ἐμβαθύνοντες ὀλίγον εἰς τὴν ἱστορικὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, ἀπὸ τῆς ἀρχῆς μέχρι τῶν ἀνωτέρω στρωμάτων τῆς βιωτικῆς αὐτῆς προόδου, δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν τὰ βαθμηδὸν ἀνελισσόμενα διάφορα στοιχεῖά της. Ἡ ὑπαρξίς ἔθνους ὑποτίθησιν ὑπαρξίν λαοῦ, ἡ δὲ ὑπαρξίς λαοῦ προῦποτίθησι πάλιν τὴν ὑπαρξίν φύλων ἢ φυλῆς. Ἡ φυλῆ, ὁ λαός καὶ τὸ ἔθνος εἶναι ἐπομένως οἱ παράγοντες, οἵτινες ὑποδηλοῦσι τὰ διάφορα στάδια τῆς ἱστορικῆς ἀναπτύξεως ἑνὸς ἀθροίσματος ἀνθρώπων ἢ ὅπως ἄλλως θέλει νὰ ὀνομάσῃ τις τὸ πλῆθος ἐκεῖνο, ὅπερ προσλαμβάνει βαθμηδὸν τὴν προσηγορίαν φυλῆς, λαοῦ καὶ ἔθνους. Ἡ ἱστορία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἀληθῶς παρέχει τὸ ἀπαραμίλλον

¹⁾ Ow, Die Abstammung der Griechen, σελ. 160.

θέαμα φύλων καθ' ἕκαστα προηγημένων εἰς ἀνώτατον βαθμὸν διανοητικῆς καὶ πολιτικῆς ἀναπτύξεως· ἀλλ' ἐνταῦθα πρέπει νὰ ἐκλάβωμεν τὴν φυλὴν ὑπὸ τὴν γενικωτέραν αὐτῆς ἔννοιαν, δηλαδὴ τὴν ἔννοιαν τὴν προκαταρκτικὴν.

Φυλαὶ καὶ λαὸς διαφέρουσι κατὰ τοῦτο κυρίως, ὅτι ἐκεῖναι μὲν ἐκπροσωποῦσι τὰς φυσικὰς ιδιότητας, οὗτος δὲ τὰς κοινωνικὰς μᾶλλον καὶ τὰς ἠθικὰς. Ἡ φυλὴ, ἐν τῇ ἀρχηγόνῳ αὐτῆς καταστάσει, οὐδένα ἔχει ἐκπολιτευτικὸν βίον, οὐδεμίαν ἀνάπτυξιν, ἐπομένως οὐδεμίαν ἱστορίαν· ὁ λαὸς ἀπ' ἐναντίας (δηλαδὴ ἢ εἰς λαὸν ἀνεπτυγμένη φυλὴ) κέκτηται ἐσωτερικὸν βίον, ἱστορικὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἐπομένως ἱστορίαν. Ἡ φυλὴ δὲν εὐμοιρεῖ πολιτισμοῦ ἅτε ἀμοιροῦσα μονιμότητος κατοικίας· τὸ φερέοικον εἶναι τὸ κυριῶδες χαρακτηριστικὸν αὐτῆς. Ἄλλ' οὔτε ἱστορίαν ἔχει, ἀφ' οὗ δὲν ἀναπτύσσεται, μένει δὲ πάντοτε ὁμοίᾳ πρὸς ἑαυτὴν, καθάπερ λέγει ὁ Ἡσίοδος περὶ τοῦ χρυσοῦ γένους τῶν μερόπων ἀνθρώπων. Ἡ ἱστορία ἀπαιτεῖ ἀνάπτυξιν· ὁ Βεδουῖνος τῆς Ἀραβίας, ὁ Τάταρος τῆς μέσης Ἀσίας διάγουσι σήμερον ὅπως διῆγον πρὸ χιλίων ἐτῶν· καὶ ὁ Ἰνδιάνος τῆς Ἀμερικῆς εἶναι ἔτι καὶ νῦν ἀμετάβλητος ὡς ἦτο κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ νέου κόσμου.

Ἀπ' ἐναντίας οἱ λαοὶ ἀναπτύσσονται· αὐτοὶ ἐνεργοῦσιν, ἐν ᾧ αἱ φυλαὶ ζῶσιν. Ὁ λαὸς ἀποτελεῖ ἤδη ἐνότητα, συναισθάνεται τὰ ἐλατήρια κοινῆς συνειδήσεως, ἔχει συγκεκροτημένον διὰ μικρᾶς ἢ μεγάλης δόσεως πολιτισμοῦ ἐσωτερικὸν βίον. ὀργανικῶς ἠρμωσμένην γλῶσσαν — ἐν ᾧ ἡ γλῶσσα τῶν φυλῶν εἶναι ἀκατέργαστος καὶ εὐμετάβολος — τῆς ὁποίας αἱ διαλεκτικαὶ ποικιλίαι ὑποκείνται εἰς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν γραμματικὸν τύπον ¹⁾).

Καὶ καλῶς μὲν ἔχουσι ταῦτα πάντα, ἀλλὰ ζητεῖται ἤδη ὁποία ὑπάρχει διαφορὰ μεταξὺ λαοῦ καὶ ἔθνους καὶ ὁποία ἀκριβῶς τὰ συστατικὰ στοιχεῖα τοῦ ἔθνους. Οὐδεμία

¹⁾ Strodl, Die Entstehung der Völker, Schaffausen 1868.

καθ' ἡμᾶς ὑπάρχει διάκρισις μεταξύ λαοῦ καὶ ἔθνους, ἢ ἂν ὑπάρχει τοιαύτη, εἶναι τοσοῦτον λεπτή οἷα καὶ ἡ μεταξύ ἔθνους καὶ ἐθνικότητος. Οἱ δύο τελευταῖοι ὅροι δηλοῦσιν ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα ὑπὸ ἀφηρημένην καὶ συγκεκριμένην ἔννοιαν· τοὺς ἰσχυρίζομένους ὅτι ὁ μὲν λαὸς ἐκπροσωπεῖ ἀνεπτυγμένον ἐσωτερικὸν βίον, τὸ δὲ ἔθνος ἀνεπτυγμένον βίον ἐσωτερικὸν ἅμα καὶ ἐξωτερικὸν, καὶ ὅτι τὸ ἔθνος εἶναι οὕτως εἰπεῖν ἡ κορωνὶς τοῦ λαοῦ, ἐξελέγχουσιν αὐτὰ τὰ πράγματα, ἐπειδὴ ὑπάρχουσιν ἔθνη, ἅτινα, καίπερ ἄμοιρα ἀνεπτυγμένου πολιτικοῦ βίου, εἶναι οὐδὲν ἥττον ἔθνη.

Ποῖα εἶναι ἤδη τὰ συστατικὰ στοιχεῖα τοῦ ἔθνους; Ἡ ταυτότης τῆς καταγωγῆς, τῆς γλώσσης, τοῦ θρησκευματος, τῆς ἱστορίας, τῶν παραδόσεων, τῶν γραμμάτων, τῶν ἐθίμων κλ. Γινώσκουσιν οἱ πολλοὶ ὅτι ἡ κοινὴ καταγωγή δὲν ἐξαρκεῖ πρὸς ἐμπέδωσιν τῆς ἐννοίας τοῦ ἔθνους· λόγου χάριν, ὁ γαλλικὸς λαὸς εἶναι κράμα ἐκ διαφόρων καὶ ποικίλων στοιχείων, καὶ ὅμως ἡ συνείδησις τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος ἀκμάζει παρὰ τοῖς Γάλλοις πλέον ἢ παρὰ παντὶ ἄλλῳ λαῷ. Ἡ γλῶσσα πάλιν, καίπερ ἀποτελοῦσα ἀναντιρρήτως τὸν ἰσχυρότατον σύνδεσμον καὶ τὸν πρώτιστον ὅρον τοῦ κοινωνικοῦ βίου, δὲν εἶναι τὸ μόνον συνεχτικὸν στοιχεῖον τοῦ ἔθνους. Ὑπάρχουσιν ἐθνικαὶ ἐνότητες ἀνευ γλωττικοῦ συνδέσμου. Οἱ Βορειαμερικανοὶ καὶ οἱ Ἑλβετοὶ κέχτηνται ζωηρότατον ἐθνικὸν πνεῦμα καὶ ἐθνικὴν συνείδησιν· οὐδὲν ἥττον ὅμως (λέγει που ὁ Κ. Βίδερμαν ¹) ἐν μὲν ταῖς Ἡνωμέναις Πολιτείαις ἡ ἀγγλαμερικανικὴ γλῶσσα εἶναι ἡ πολιτικῶς καὶ κοινωνικῶς ἐπικρατοῦσα ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἡ καθολικὴ καὶ τοῖς πᾶσι σύμφυτος· ἐν δὲ τῇ Ἑλβετίᾳ οὐδὲν ὑπάρχει κοινὸν ἰδιῶμα, ἀλλὰ πρὸς μὲν δυσμὰς λαλεῖται ἡ γαλλικὴ, πρὸς ἀνατολὰς δὲ ἡ γερμανικὴ καὶ πρὸς νότον ἡ

1) Ἐν τῇ λέξει Nation τῆς ἐγκυκλοπαιδείας τῶν πολιτικῶν ἐπιστημῶν τοῦ Rotteck καὶ Welcker τῆς τελευταίας ἐκδόσεως.

καθ' ἡμᾶς ὑπάρχει διάκρισις μεταξύ λαοῦ καὶ ἔθνους, ἢ ἂν ὑπάρχει τοιαύτη, εἶναι τοσοῦτον λεπτή οἷα καὶ ἡ μεταξὺ ἔθνους καὶ ἐθνικότητος. Οἱ δύο τελευταῖοι ὅροι δηλοῦσιν ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα ὑπὸ ἀφηρημένην καὶ συγκεκριμένην ἔννοιαν· τοὺς ἰσχυριζομένους ὅτι ὁ μὲν λαὸς ἐκπροσωπεῖ ἀνεπτυγμένον ἐσωτερικὸν βίον, τὸ δὲ ἔθνος ἀνεπτυγμένον βίον ἐσωτερικὸν ἅμα καὶ ἐξωτερικὸν, καὶ ὅτι τὸ ἔθνος εἶναι οὕτως εἰπεῖν ἡ κορωνὶς τοῦ λαοῦ, ἐξελέγχουσιν αὐτὰ τὰ πράγματα, ἐπειδὴ ὑπάρχουσιν ἔθνη, ἅτινα, καίπερ ἄμοιρα ἀνεπτυγμένου πολιτικοῦ βίου, εἶναι οὐδὲν ἥττον ἔθνη.

Ποῖα εἶναι ἤδη τὰ συστατικὰ στοιχεῖα τοῦ ἔθνους; Ἡ ταυτότης τῆς καταγωγῆς, τῆς γλώσσης, τοῦ θρησκευματος, τῆς ἱστορίας, τῶν παραδόσεων, τῶν γραμμάτων, τῶν ἐθίμων κλ. Γινώσκουσιν οἱ πολλοὶ ὅτι ἡ κοινὴ καταγωγὴ δὲν ἐξαρκεῖ πρὸς ἐμπέδωσιν τῆς ἐννοίας τοῦ ἔθνους· λόγου χάριν, ὁ γαλλικὸς λαὸς εἶναι κράμα ἐκ διαφόρων καὶ ποικίλων στοιχείων, καὶ ὅμως ἡ συνειδήσις τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος ἀκμάζει παρά τοῖς Γάλλοις πλέον ἢ παρά παντὶ ἄλλῳ λαῷ. Ἡ γλῶσσα πάλιν, καίπερ ἀποτελοῦσα ἀναντιρρήτως τὸν ἰσχυρότατον σύνδεσμον καὶ τὸν πρώτιστον ὅρον τοῦ κοινωνικοῦ βίου, δὲν εἶναι τὸ μόνον συνεκτικὸν στοιχεῖον τοῦ ἔθνους. Ὑπάρχουσιν ἐθνικαὶ ἐνότητες ἀνευ γλωττικοῦ συνδέσμου. Οἱ Βορειαμερικανοὶ καὶ οἱ Ἑλβετοὶ κέκτηνται ζωηρότατον ἐθνικὸν πνεῦμα καὶ ἐθνικὴν συνειδήσιν· οὐδὲν ἥττον ὅμως (λέγει που ὁ Κ. Βίδερμαν ¹⁾) ἐν μὲν ταῖς Ἡνωμέναις Πολιτείαις ἡ ἀγγλαμερικανικὴ γλῶσσα εἶναι ἡ πολιτικῶς καὶ κοινωνικῶς ἐπικρατοῦσα ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἡ καθολικὴ καὶ τοῖς πᾶσι σύμφυτος· ἐν δὲ τῇ Ἑλβετίᾳ οὐδὲν ὑπάρχει κοινὸν ἰδιῶμα, ἀλλὰ πρὸς μὲν δύσμάς λαλεῖται ἡ γαλλικὴ, πρὸς ἀνατολάς δὲ ἡ γερμανικὴ καὶ πρὸς νότον ἡ

1) Ἐν τῇ λέξει Nation τῆς ἐγκυκλοπαιδείας τῶν πολιτικῶν ἐπιστημῶν τοῦ Rotteck καὶ Welcker τῆς τελευταίας ἐκδόσεως.

ταῦτα εἶναι τὰ προϊόντα τοῦ ἔθνικοῦ πνεύματος». Ἐν ὀλί-
 γαις λέξεσιν ὁ K. Steinthal ἐσκιαγράφησε ἐμβριθέστατα
 τὴν γένεσιν τοῦ λαοῦ ἢ τοῦ ἔθνους.

Ἄλλ' ἄς μὴ σπεύδωμεν· ὁ ἐπιφανὴς Β'λβος ¹⁾ λέγει
 πού ὅτι τὰ νεώτερα ἔθνη παρήχθησαν εἰς τὸ εἶναι ἐκ τῆς
 συναναμίξεως ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἐκ τῆς συγχύσεως πολυμί-
 κτων καὶ πολυποικίλων φυλετικῶν στοιχείων, καὶ ὅτι οὐδὲν
 ἔθνος δύναται νὰ καυχηθῇ ἐπὶ ἀμίκτῳ καταγωγῇ ἢ ἐπὶ
 ἀμίκτῳ γλώσσῃ. Οἱ πόλεμοι, αἱ ἐπιδρομαὶ, αἱ μεταναστά-
 σεις, αἱ κατακτήσεις τοσοῦτον ἐπενήργησαν εἰς τὴν συγ-
 κόλλησιν καὶ σύγκρασιν τῶν φύλων καὶ ἐν μέρει τῶν γλωσ-
 σῶν, ὥστε ἡ κατ' ἰδίαν διάκρισις ἀλλήλων κατέστη σήμερον
 δυσχερεστάτη. Ὁ σχηματισμὸς τῶν γλωσσῶν μέχρι δέ τινος
 καὶ αὐτῶν τῶν ἔθνῶν ἐν μέσῳ χρόνων ἱστορικῶν εἶναι (λέγει
 ὁ K. Λιττρέ ²⁾ φαινόμενον, ἄξιον ἀπάσης τῆς προσοχῆς τοῦ
 ἱστορικοῦ καὶ τοῦ φιλοσόφου. Ἡ λατινικὴ, ἡ γερμανικὴ καὶ
 ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα χρονολογοῦνται ἐξ ἀμνημονεύτων χρό-
 νων· ὁ τρόπος, δι' οὗ αὗται κατὰ μικρὸν ἐσχηματίσθησαν,
 λανθάνει τὴν ὀξυδέρκειαν τοῦ γλωσσολόγου, ὅστις τὸ πολὺ
 δύναται νὰ κατασκευάσῃ τὸ ἀφηρημένον διάγραμμα τῆς
 βαθμιαίας αὐτῶν ὀργανώσεως. Ἀπ' ἐναντίας, αἱ νεώτεραι
 εὐρωπαϊκαὶ γλῶσσαι ἔλκουσι τὴν γένεσιν ἀπὸ τῆς συστά-
 σεως τῆς τιμαριωτικῆς κοινωνίας· αἱ λεγόμεναι μάλιστα
 ρωμανικαὶ ἀνεπτύχθησαν μετὰ τὴν πτώσιν τῆς ρωμαϊκῆς
 αὐτοκρατορίας· τότε διεξελίχθησαν τέσσαρες γλῶσσαι, ἡ
 ἰταλικὴ, ἡ ἰσπανικὴ, ἡ γαλλικὴ καὶ ἡ προβηγηκιανή, ἐξ ὧν
 ἡ τελευταία, φαεινὴν ἐκπέμφασα λάμπριν, περιέπεσεν εἰς βαθ-
 μιαιάν ἀμαύρωσιν καὶ κατήντησεν ἐπὶ τέλους ἀπλοῦν ἐπαρ-
 χιακὸν ἰδίωμα.

¹⁾ Meditazioni Storiche VII, παράγρ. 4. Πρβλ. Palma ὡς
 ἀνωτέρω, σελ. 16.

²⁾ De la Poésie Épique dans la Société Féodale (ἐν τῷ
 φυλλαδίῳ τῆς 1 ἰουλίου 1854 τῆς «Ἐπιθεωρήσεως τῶν Δύο Κόσμων»,
 σελ. 42).

Τὰ νεώτερα ἔθνη καὶ αἱ νεώτεροι γλώσσαι εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον προϊόν τοῦ ἐνδελεχοῦς τούτου συγχρωτισμοῦ, τὸν ὁποῖον παρήγαγεν ἡ ἀνένδοτος κατεργασία τῶν ἱστορικῶν περιπετειῶν. Ὁ «Χρόνος» ὁ τοὺς Ἑλληνας διασύρων ὡς «ἐκ πολλῶν ἔθνων μιγάδας συλλεγέντας» ἔπρεπε ν' ἀναλογισθῆ ὅτι καὶ τὸ ἀγγλικὸν ἔθνος καὶ ἡ ἀγγλικὴ γλώσσα εἶναι εἰδός τι ἐθνικοῦ καὶ γλωττικοῦ ψήφροθηματος ἐκ γερμανικῶν καὶ γαλλικῶν στοιχείων, καὶ ὅτι εἰς τὸ ἀγγλικὸν ἔθνος συγκαταριθμοῦνται πολλὰ ἑκατομμύρια Κελτῶν, Κίμβρων κλ., διασώζοντα ἔτι καὶ σήμερον τὴν ἐπιχώριον αὐτοῖς λαλίαν. Ἀλλὰ μήπως οἱ Ἄγγλοι μόνοι εἶναι μιγάδες; Ἐν Γερμανίᾳ, τὸ σλαβικὸν στοιχεῖον ἀποτελεῖ μικρὸν μὲν ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἀσήμαντον μέρος τοῦ πληθυσμοῦ. Οἱ Γάλλοι, παρηγμένοι, ὡς εἶπομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ἐκ στοιχείων κελτικῶν, ρωμαϊκῶν καὶ ἐν μέρει γερμανικῶν, περιλαμβάνουσιν ἐν ἑαυτοῖς καὶ διακεκριμένας τινὰς ἐθνικότητας, λαλούσας γλώσσαν διάφορον τῆς γαλλικῆς. Τὸ Βέλγιον συνίσταται ἐκ δύο ἔθνων, πολιτικῶς μὲν συνηρμοσμένων, ἀλλὰ δύο διαφόρους γλώσσας λαλούντων. Οἱ Ἰσπανοὶ καὶ οἱ Πορτογάλλοι συνίστανται ἐκ κελτιβηρικῆς, ρωμαϊκῆς καὶ ἀραβικῆς ζύμης. Ἡ ὁμοφυλία τῶν Σλάβων ἔχει ποσαῦτα ἰδιώματα, ὥστε ἐπὶ τῆς ἐν Πράγα τῷ 1848 συγκροτηθείσης πανσλαβικῆς συνόδου, τὰ πρακτικὰ αὐτῆς ἔπρεπε νὰ συνταχθῶσιν εἰς τὴν γερμανικὴν, ὅπως γείνωσιν ἐξ ἴσου καταληπτὰ εἰς τοὺς πολυγλώσσους ἀντιπροσώπους τοῦ σλαβισμού.

Τί ἔπεται ἐντεῦθεν; Ὁ διασύρων τοὺς Ἑλληνας ὡς λαὸν μιγάδα ἀποδίδει αὐτοῖς προσὸν, οὕτινος κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον μετέχουσιν ἅπαντα τὰ εὐρωπαϊκὰ ἔθνη· οἱ Ἑλληνες μάλιστα δικαιοῦνται νὰ σεμνύνωνται ὅτι, ἐν μέσῳ τῆς καταστροφῆς καὶ τῆς πανωλεθρίας, διετήρησαν σχετικῶς ἀλώβητον καὶ τὴν γλώσσαν καὶ τὸν ἐθνικὸν χαρακτήρα των. Καὶ διατί δὲν πρέπει νὰ προσαγορευθῶσιν ἔθνος οἱ Ἑλληνες; Μήπως δὲν ἔχουσι μίαν καὶ τὴν αὐτὴν γλώσσαν,

γλώσσαν καθαρῶς ἑλληνικὴν, ἣτις διακαθαίρεται καὶ κατασκευάζεται ὁσημέραι ἐπὶ τὸ τελειότερον καθ' ὅσον κατασκευάζεται καὶ διαμορφοῦται ὁ πνευματικὸς καὶ κοινωνικὸς βίος τοῦ ἔθνους; Μήπως δὲν ἔχουσι νὰ ἐπικαλεσθῶσιν ἱστορικὰς παραδόσεις, ὅσας οὐδὲν ἄλλο ἔθνος; Μήπως δὲν ἔχουσιν τοπικὴν ἐνότητα; Μήπως δὲν ἔχουσι τὸ αὐτὸ θρησκευμα, τὰ αὐτὰ ἥθη καὶ ἔθιμα, τὸν αὐτὸν χαρακτῆρα, ἐὰν θέλετε καὶ τὰ αὐτὰ ἐλαττώματα; Μήπως δὲν συναισθάνονται, ὡς εἴπερ τις ἄλλος λαὸς (τεκμήριον ἢ Κρήτη, πρὸ τῆς Κρήτης δὲ ἡ Ἐπτάνησος), τὴν ἐπενέργειαν τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ ἐθνικοῦ πνεύματος, καὶ τὴν ἀλληλεγγύην τῆς πολιτικῆς κοινοπραγίας; Μήπως δὲν ἔχουσιν ἀνεξάρτητον πολιτικὸν κέντρον, ἀφ' οὗ δύνανται ν' ἀπλωθῶσι καὶ θ' ἀπλωθῶσιν εἰς τὴν ἀνήκουσαν αὐτοῖς ἐθνικὴν περιφέρειαν; Ἐὰν τὸ ὄμαιμον, τὸ ὁμόγλωσσον, τὸ ὁμόηθες, τὸ ὁμοπαθὲς, τὸ ὁμόθρησκον, τὸ ὁμόχωρον δὲν εἶναι ἰκανὰ τεκμήρια τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἐὰν ἡ πολιτικὴ ἐνότης πρέπει νὰ ὑποληφθῇ ὡς ὁ ἀπαραίτητος στοιχειώδης ὅρος παντὸς ἔθνους, τότε πλεόν καὶ τὸ ἰταλικὸν ἔθνος πρὸ τοῦ 1859 ἦτο «λαὸς τεθνεὺς» ὡς ἔλεγεν ὁ Λαμαρτῖνος, τότε καὶ οἱ Γερμανοὶ πρέπει νὰ διωχθῶσιν ἀπὸ τῆς χορείας τῶν ἐθνῶν καὶ ν' ἀπέλθωσιν μετὰ τῶν Ἑλλήνων εἰς τὰς ἐρήμους, πρὸς προὔπαντησιν τῶν Βεδουίνων καὶ τῶν Μογγόλων.

Ἄλλ' ὁ συντάκτης τοῦ «Χρόνου» ἀγνοεῖ τὸ μέγιστον καὶ ἐκπληκτικὸν προσὸν τῶν Ἑλλήνων, ὅτι καὶ ὑπὸ τὸ κράτος τῆς θηριωδেষτέρας δουλείας, διετήρησαν ἀκμαῖον τὸ συναίσθημα τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν συνειδήσεως· ἡ ξένη δεσποτεία ὑπῆρξε, ναι, ἡ ἀκόνη ἐν ἧ οἱ Ἕλληνες ἔθηξαν τὴν ψυχὴν καὶ τὸ ἐθνικὸν αὐτῶν φρόνημα. Θέλει ἴσως ἀποδείξεις ὁ «Χρόνος»; Παραπέμπομεν αὐτὸν εἰς τὰ συγγράμματα τοῦ Κ. Γεωργίου Φίνλεϋ, τοῦ ἐξ Ἀθηνῶν πρὸς αὐτὸν ἐπιστέλλοντος καὶ πολλακίς ἀνεπιεικῶς κρίναντος τὴν Ἑλλάδα καὶ τοὺς Ἕλληνας. Ἄς μὴ λάβῃ τὸν κόπον νὰ φυλ-

λολογήση ὁ συντάκτης τοῦ «Χρόνου» τὰς πολυτόμους συγγραφάς τοῦ ἱστοριογράφου τῆς δούλης Ἑλλάδος· δὲν εἶναι ἀνάγκη ν' ἀναδιφήσῃ τὴν ἱστορίαν τῆς «μεσαιωνικῆς Ἑλλάδος» ἢ τὴν δίτομον «ἱστορίαν τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας» ἢ τὴν ἐπ' ἴσης δίτομον «ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως». Ἄς εὐαρεστηθῇ μόνον νὰ λάβῃ ἀνὰ χεῖρας τὴν ἐπὶ τοῦ 1844 τὸ πρῶτον καὶ ἐπὶ τοῦ 1857 τὸ δεύτερον ἐκδοθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Κ. Φίνλεϋ συνεκτικὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἀπὸ τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας μέχρι τῆς ἀναβάσεως Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου ¹⁾. Παραπέμπομεν δ' αὐτὸν οὐχὶ εἰς τὰ ἐντὸς τοῦ συγγράμματος σποράδην ἱστορούμενα ἀλλὰ μόνον εἰς τὰ δύο προοίμια τοῦ συγγραφέως.

«Ἡ ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ ξένην κυριαρχίαν (λέγει προοιμιαζόμενος ὁ Κ. Φίνλεϋ) περιστρέφεται εἰς τὴν ταπεινωσιν καὶ εἰς τὰς συμφορὰς ἔθνους (λοιπὸν, κατὰ τὸν ἀνταποκριτὴν τοῦ «Χρόνου» ὑπάρχει ἑλληνικὸν ἔθνος!!) ἀναβιβασθέντος ἐν τῇ ἀρχαιότητι εἰς τὸ κατακόρυφον σημεῖον τοῦ πολιτισμοῦ. Δισχιλίων ἐτῶν παθήματα δὲν ἴσχυσαν ν' ἀμαυρώσωσι τὸν ἐθνικὸν χαρακτήρα, πολλῶ δ' ὀλιγώτερον ἴσχυσαν νὰ σβέσωσι τὴν ἐθνικὴν φιλοδοξίαν». Εὖγε, Κ. Φίνλεϋ! «Τ' ἀπομνημονεύματα τῆς δούλης Ἑλλάδος (λέγει ὀλίγον κατωτέρω) ἀποτελοῦσι μέρος τῆς ἐθνικῆς αὐτῆς ὑπάρξεως οὐχ ἦττον ἢ ἡ ἠρωϊκὴ αὐτῆς ποίησις καὶ ἡ κλασικὴ αὐτῆς ἱστορία». Πολὺ καλά· ἄρα «ἡ ἱστορία λαοῦ (προσεπάγει ὁ ἐπιφανὴς ἱστοριογράφος) διατηρήσαντος ἐπὶ πολυαιωνίων δυστυχημάτων τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν ἐθνικότητά του καὶ ἀνακτησαμένου ἐπὶ τέλους ἰκανὴν δύναμιν ὥστε νὰ δημιουργήσῃ ἀνεξάρτητον κράτος, δὲν εἶναι ἀξία παραμελήσεως». Ἐννοεῖται· εἶναι μάλιστα ἀξία μελέτης ²⁾. Ὁ Κ. Φίνλεϋ κολαφίζει κατ' ἀξίαν τὸν συντάκτην τοῦ

¹⁾ Greece under the Romans, London 1857.

²⁾ Ὁ Thierry (ἐν τῇ εἰσαγωγῇ εἰς τὴν «Ἱστορίαν τῆς ὑπὸ τῶν Νορμανδῶν κατακτήσεως τῆς Ἀγγλίας») ἐπάγει τοὺς ἐπομένους ἀξιολογηθέντας λόγους. Un grand peuple ne se subjugue pas aussi promptement

«Χρόνου» ἰσχυριζόμενον «ὅτι ἡ Ἑλλάς δὲν ὑπῆρχεν οὐδαμοῦ» καὶ ὅτι «οἱ κάτοικοι τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου, ἄνθρωποι μιγάδες καὶ πως νόθοι ἐξ ὄλων τῶν τουρκικῶν ἐπαρχιῶν, ἐδέησε ν' ἀκούσῃ παρ' ἄλλων ὅτι ἦσαν ἀδελφοὶ πρὶν λάβωσιν ὑποψίαν περὶ τούτου». Ὅποια τῶ ὄντι ἐλεεινότης! ἐπὶ τῇ βάσει ἐπιστολῆς ἐξ Ἀθηνῶν, ὁ συντάκτης τοῦ «Χρόνου» ἀναγκάζεται ν' ἀπαρνηθῇ τὴν ἐθνικότητα τῶν Ἑλλήνων, τῆς ὁποίας τὴν ἰσχὺν αὐτὸς ἴσως ὁ ἐπιστολόγραφος (ὁ Κ. Φίνλεϋ) ἐκθειάζει ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ. Ἄλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον.

Ὁ Κ. Φίνλεϋ, ἐν τέλει τοῦ προοιμίου τῆς δευτέρας ἐκδόσεως παρατηρεῖ ὡσαύτως ὅτι «ὑπάρχουσιν ἴσως ἔθνη ἄτινα, ὑπὸ τὸ κράτος τῶν αὐτῶν ἐξευτελιστικῶν ὄρων, διέ-

que sembleraient le faire croire les actes officiels de ceux qui le gouvernement par le droit de la force. La résurrection de la *nation* grecque prouve que l'on s'abuse étrangement en prenant l'histoire des rois ou même des peuples conquérants pour celle de tout le pays sur lequel ils dominent. Le regret patriotique vit encore au fond des coeurs longtemps après qu'il n'y a plus d'espérance de relever l'ancienne patrie. Ce sentiment, quand il a perdu la puissance de créer des armées, crée encore des bandes de partisans, des brigands politiques dans les forêts ou sur les montagnes, et fait vénérer comme des martyrs ceux qui meurent sur le gibet. Voilà ce que des travaux récents nous ont appris pour la *nation grecque*, et ce que j'ai trouvé pour la race anglo saxonne, en recueillant son histoire où personne ne l'avait cherchée, dans les légendes, les traditions et les poesies populaires. La ressemblance entre l'état des Grecs sous les Turcs et celui des Anglais de race sous les Normands, non seulement pour ce qu'il y a de matériel dans l'asservissement, mais pour la forme particulière que revêt l'esprit national au milieu des souffrances de l'oppression, pour les instincts moraux et les croyances superstitieuses qui en naissent, pour la manière de haïr ceux qu'on voudrait et qu'on ne peut vaincre, et d'aimer ceux qui luttent encore lorsque la masse courbe la tête, est un fait bien digne de remarque. De ce rapprochement peut sortir quelque lumière pour l'étude morale de l'homme. (Λὰὸς μέγας δὲν καθυπο-

σώσαν ὀπωσοῦν τὴν ἑαυτῶν ὑπαρξιν· ἡ ἱστορία δὲ μὴ οὐδὲν ἀναγράφει παράδειγμα λαοῦ, μετὰ τοσαύτας ταπεινώσεις ἀποπειραθέντος ἐξ ἴσου τελεσφόρως ὡς οἱ Ἕλληνες, ν' ἀνακτήσῃται τὴν ἀνεξαρτησίαν του». Οὐ μόνον ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς δευτέρας ἐκδόσεως ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ τῆς πρώτης θαυμάζει ὁ συγγραφεὺς τὴν ἐθνικὴν δύναμιν τῶν Ἑλλήνων. «Ἡ ἐθνικότης αὐτῶν (λέγει) διήρκεσε καὶ μετὰ τὴν ὑποδούλωσιν των καὶ παρώξυνεν αὐτοὺς εἰς νέαν καὶ δραστηκὴν ἐνέργειαν, ὅποτε ἡ ρωμαϊκὴ κυβέρνησις, ἀσθενεστέρα ὁσημέραι γινομένη, ἤρξατο ὀλιγωροῦσα τῶν διοικητικῶν καθηκόντων». Καὶ παρακατιῶν· «οὔτε οἱ Καίσαρες τῆς Ρώμης οὔτε οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου οὔτε οἱ Φράγκοι ἡγεμόνες οὔτε οἱ Τοῦρκοι Σουλτάνοι ἠδυνήθησαν νὰ διακόψωσι

τάσεται οὕτω προθύμως ὡς ἤθελον ἴσως νὰ ποιήσωσι πιστευτὸν αἱ ἐπίσημοι πράξεις τῶν κυβερνῶντων αὐτὸν δικαίωματι τῆς βίας. Ἡ ἐξανάστασις τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους τεκμηριῶ ὅτι δεινῶς ἀπατῶνται οἱ ὑπολαμβάνοντες τὴν ἱστορίαν τῶν βασιλέων ἢ τῶν κατακτητικῶν λαῶν ὡς ἱστορίαν ὄλου τοῦ τόπου οὗ τινος δεσπόζουσιν. Ἡ ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τῆς πατρίδος λύπη ζῆ εἰσέτι ἐν τῷ βάθει τῶν καρδιῶν πολλὸν χρόνον καὶ ἀφ' οὗ ἐκλίπη ἢ ἐλπις περ ἀνεγέρσεως αὐτῆς. Τὸ αἶσθημα τοῦτο, ὅποτε ἀπολέσῃ τὴν δύναμιν τοῦ δημιουργεῖν στρατοῦς, δημιουργεῖ στίφη ὀπλιτῶν ἐν τοῖς δάσεσιν ἢ ἐπὶ τῶν ὄρεων καὶ γεραίρει ὡς μάρτυρας τοὺς ἀποθνήσκοντας διὰ τῆς ἰγρόνης. Τοῦτο ἐδίδαξαν ἡμᾶς νεώτερα συγγράμματα περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, αὐτὸ δὲ τοῦτο εὔρον καὶ ἐγὼ περ τῆς ἀγγλοσαξονικῆς φυλῆς, συλλέγων τὴν ἱστορίαν της ἐκεῖ ὅπου οὐδεὶς θὰ τὴν ἐζήτει, ἐν τοῖς μύθοις, ἐν ταῖς παραδόσεσι καὶ ἐν τοῖς ποιήμασι τοῖς δημοτικῶσι. Ἡ ὁμοιότης μεταξὺ τῆς καταστάσεως τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τοὺς Τούρκους καὶ τῆς τῶν φύσει Ἀγγλων ὑπὸ τοὺς Νορμανδοὺς, οὐ μόνον ὡς πρὸς ὅ,τι ὑπάρχει ἔνυλον ἐν τῇ δουλείᾳ, ἀλλ' ὡς πρὸς καὶ τὸ ἰδιαίτερον εἶδος ὅπερ περιβάλλεται τὸ ἔθνικόν αἶσθημα ἐν τῷ μέσῳ τῶν παθημάτων τῆς καταπίεσεως, ὡς πρὸς τὰ ἠθικὰ ὀρμέμματα καὶ τὴν ἐντεῦθεν προερχομένην δεισιδαίμονα πίστιν, ὡς πρὸς τὸν τρόπον τοῦ μισεῖν ἐκείνους τοὺς ὁποῖους ἐπιθυμεῖ τις νὰ νικήσῃ καὶ δὲν δύναται, καὶ τοῦ ἀγαπᾶν ἐκείνους οἵτινες ἀγωνίζονται ἔτι καὶ ὅποτε ἢ πλεστη τοῦ ἔθνους μερὶς κλίνει τὸν αὐχένα, εἶναι γεγονὸς ὄντως ἀξίον σημειώσεως. Ἐκ τῆς προσεγγίσεως ταύτης δυνατόν νὰ διαφωτισθῇ ὀπωσοῦν ἡ ἠθικὴ μελέτη τοῦ ἀνθρώπου).

τὴν ἀκατάπαυστον παράδοσιν πολιτικῆς τινος κληρονομίας, ἣν πᾶσα γενεὰ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους διεβίβαζεν εἰς τὴν ἀμέσως ἐπομένην... Ἡ ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ δουλείᾳ του, εἶναι ἀξία διαφέροντος καὶ διδακτικῆς. Οἱ Ἕλληνες εἶναι οἱ μόνοι ἐναπολειφθέντες ἀντιπρόσωποι τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Διετήρησαν τὴν χώραν, τὴν γλῶσσαν καὶ τὸν κοινωνικὸν διοργανισμόν των ἐναντίον φυσικῶν καὶ ἠθικῶν δυνάμεων, αἵτινες ἐξήλειψαν ἐκ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς πάντας τοὺς πρῶην συγχρόνους, φίλους καὶ ἐχθροὺς αὐτῶν. Εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι τὴν διατήρησιν τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν ὑπάρξεως ὀφείλουσιν εἰς τοὺς θεσμοὺς τοὺς ὁποίους παρέλαβον ἐκ τῶν προγόνων των». Καὶ ἀλλαχοῦ· «ἡ ἐθνικότης τῶν Ἑλλήνων ἦτο τοσοῦτον στενῶς συνδεδεμένη μετὰ τῶν ἀστικῶν θεσμῶν των, ὥστε οἱ Ρωμαῖοι δὲν ἠδυνήθησαν κατ' οὐδένα τρόπον νὰ καταστρέψωσι τὰς ἐγγωρίους διοικήσεις... οἱ Ρωμαῖοι, οἵτινες κατεδίκαζον καὶ διέσυρον τὰ ἐλαττώματα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἀνεδείχθησαν πολὺ μᾶλλον τῶν Ἑλλήνων ἀνίκανοι ὅπως ἀντιστῶσιν εἰς τοὺς πειρασμοὺς τῆς δυνάμεως καὶ τοῦ πλούτου· ὥστε ἐντὸς μιᾶς καὶ μόνης ἑκατονταετηρίδος οἱ Ρωμαῖοι ὑπερηκόντισαν πολὺ τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν ἀκολασίαν καὶ τὴν διαφθοράν».

Ἄρκοῦσιν αἱ ὀλίγαι αὐται περικοπαὶ ἐκ τοῦ συγγράμματος τοῦ Κ. Φίνλεϋ ὅπως ἀποδείξωσιν ὁπόσον ἀδύνατος — ἵνα μὴ εἴπωμεν ἀμαθῆς — εἶναι ὁ συντάκτης τοῦ «Χρόνου» περὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ὁ Κ. Φίνλεϋ, ἀντὶ νὰ γράφῃ ἐπιστολὰς περὶ τῶν ἐν Ἀθήναις συμβαινόντων, θὰ ἐπραττεν ὠφελιμώτερον ἔργον ἐὰν παρέδιδεν εἰς τὸν συντάκτην τοῦ «Χρόνου» ὀλίγα μαθήματα ἑλληνικῆς ἱστορίας, ἔστω καὶ ἐπιστολιμαῖα. Δυστυχῶς ὁ συντάκτης τοῦ «Χρόνου» καὶ τῆς ρωμαϊκῆς ἱστορίας εἶναι ἐξ ἴσου ἀπειρος ὅπως καὶ τῆς ἑλληνικῆς· ὁ συμπατριώτης τοῦ Γίββωνος καὶ τοῦ Merivale δογματολογεῖ ἀπὸ καθέδρας ὅτι «οἱ Ρωμαῖοι συνεχώνευσαν τοὺς Ἕλληνας διὰ τῆς δουλείας», ἐν ᾧ συνέβη

ἀκριβῶς τὸ ἀντίστροφον, δηλαδή ὁ ἑλληνισμὸς ἀντικατέστησε καὶ μέχρι τινὸς συνεχῶνευσε τὸν ρωμαϊσμὸν οὐ μόνον πνευματικῶς ἀλλὰ καὶ πολιτικῶς. Δέον ν' ἀναπτύξωμεν κεφαλαιωδῶς τὸ ἱστορικὸν τοῦτο συμβάν.

Οἱ Ρωμαῖοι καὶ οἱ Ἕλληνες τρεῖς ἐπολέμησαν πρὸς ἀλλήλους ἐκ τοῦ συστάδην· πρῶτον ἐν Ἰταλίᾳ, δευτέρον ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι καὶ τρίτον καθ' ὅλην τὴν Ἀνατολήν· ἐν Ἰταλίᾳ, οἱ Ἕλληνες ὑπέκυψαν μὲν εἰς τὴν δύναμιν τῶν Ρωμαίων ἀλλὰ διέσωσαν σχεδὸν ἀνέπαφον τὴν ἐθνικὴν καὶ μέχρι τινὸς τὴν πολιτικὴν αὐτῶν φυσιογνωμίαν· ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι, οἱ Ρωμαῖοι ἐνίκησαν μὲν τοὺς Ἕλληνας διὰ τῶν ὄπλων ἀλλ' ἐχειρώθησαν ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος· κατὰ τὴν τρίτην ἐπὶ τέλους περίοδον, τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον διέλυσεν εἰς μυρία τεμάχῃ τὸν ἀποκεκρυσταλλωμένον ρωμαϊσμὸν καὶ κατέλαβε τὴν ἔδραν αὐτοῦ θριαμβευτικῶς. Ἐξιστοροῦμεν ἐν συνόψει τὰ τρία ταῦτα μεγάλα ἱστορικὰ γεγονότα, ἐξ ὧν θὰ φανῆ ἡλίου φαεινότερον ἢ ἀμάθεια τοῦ συντάκτου τοῦ «Χρόνου», διατεινομένου ὅτι «οἱ Ρωμαῖοι συνεχῶνευσαν τοὺς Ἕλληνας διὰ τῆς δουλείας».

Ἡ Ἰταλία ἦτο περικεκαλυμμένη εἰς πυκνότατον ζόφον ὅτε οἱ Ἕλληνες, ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, ἐκόμισαν τὰ φῶτα καὶ τὸν πολιτισμὸν εἰς τὰς μεσημβρινὰς αὐτῆς ἐσχαιάς. Ἡ ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ καὶ ἐν Σικελίᾳ ἰδρυσις ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, ὁ τρόπος δι' οὗ αὐταὶ ἀνεπτύχθησαν ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς καὶ αἱ πολλαὶ καὶ ποικίλαι ἱστορικαὶ περιπέτειαι εἰς ἃς περιέπεσαν, ἀποτελοῦσι μίαν τῶν σπουδαιοτέρων σελίδων τῆς ἱστορίας τοῦ καθόλου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ· κατὰ δυστυχίαν, αἱ περὶ αὐτῶν σωζόμεναι ἱστορικαὶ πηγαὶ εἶναι αἱ πλεῖσται σποραδικαί, ἐπομένως ἀποβαίνει ἀδύνατον νὰ παρακολουθήσῃ τις εἰς τὰς διαφόρους φάσεις τῆς βαθμιαίας καὶ καθ' ὅλα συνεχοῦς ἀνελιξέως τοῦ μεγάλου τούτου θεάματος. Σύμπας ὁ τότε ἑλληνισμὸς, ἀνευ φυλετικῆς διακρίσεως, ἐξεχύθη εἰς τὴν ἐσπερίαν γῆν καὶ κατήρδευσε διὰ τῶν ζειδώρων ναμάτων του τὴν χώραν, ἣν

ὁ αἰοῖδος τῆς Ὀδυσσεΐας ἐμυθοποίησεν ὡς φωλεὰν μονοφθάλμων γιγάντων καὶ θαλασσιῶν τεράτων. Ἴωνες ἐκ Νάξου καὶ ἐκ Χαλκίδος, Ἀχαιοὶ, Λοκροὶ, Ρόδιοι, Κορίνθιοι, Μεγαρεῖς, Μεσσήνιοι, Σπαρτιαῖται ἀποβαίνουσιν ἀναμιξ εἰς τὰς διαγελώσας ἀκτὰς τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας. Ὁ ἀχαικὸς ἥρωϊσμός, ἡ δωρικὴ δραστηριότης καὶ ἡ ἰωνικὴ εὐμάρεια, ἐναρμονίως αὐτόθι συζευχθεῖσαι, ἐποίησαν θαύματα ἐντὸς ὀλίγου, τὸ νότιον καὶ τὸ δυτικὸν μέρος τῆς χερσονήσου, ἀπὸ τῆς Καμπανίας μέχρι τοῦ Ταραντίνου κόλπου, προήχθη εἰς ὑπέρτατον πολιτισμὸν, ἐπὶ τοῦ ἰταλικοῦ δ' ἐδάφους ἐδημιουργήθη μία μεγάλη Ἑλλάς, ἧς ὁ πλοῦτος καὶ ἡ περὶ τὸν βίον χλιδὴ ὑπεσχίασαν, κατὰ τὴν πέμπτην ἰδίως καὶ ἕκτην πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδα, πάσας τὰς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἑλληνικὰς πόλεις. Ἡ Σύβαρις, ἡ Κρότων, ὁ Τάρας, τὸ Μεταπόντιον κλ. ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ, αἱ Συράκουσαι, ἡ Γέλα, ὁ Ἀκράγας, οἱ Λεοντῖνοι, ἡ Νάξος, ἡ Μεσσήνη ἐν Σικελίᾳ — ὁποῖαι τῶ ὄντι πολιτισμοῦ δάσεις ἐν μέσῳ σκυθικῆς ἐρημίας! Πόσον εὐφρόσυνος, πόσον δαψιλῆς, πόσον γόνιμος ἀπέβη ὁ εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα ἐμφιλοχωρήσας ἑλληνισμός! Οὐ μόνον αἱ ἀκταὶ τῆς Καμπανίας, τῆς Ἀπουλίας καὶ τῆς Σικελίας ἀλλὰ καὶ αὐταὶ ἀκόμη αἱ νῆσοι κατωκλήθησαν ὑφ' Ἑλλήνων· οἱ Φωκαεῖς, κτίσαντες τὴν Μασσαλίαν καὶ ἐκ τῆς Μασσαλίας ἀποικίσαντες τὴν μεσημβρινὴν παραλίαν τῆς Γαλατίας, εἰσήλασαν εἰς τὴν Κύρνον· Βίας δὲ ὁ Πριηνεὺς μετὰ τῶν ἑαυτοῦ Ἴωνων ἠγωνίζετο νὰ ἰδρύσῃ νέαν πατρίδα ἐν τῇ νήσῳ Σαρδοῖ. Ὅπως μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς Ἀμερικῆς (λέγει ὁ K. Droysen ¹), τὰ πεπολιτισμένα εὐρωπαϊκὰ ἔθνη ἀπῆρχοντο ἐναμίλλως εἰς τὸν νέον κόσμον, ἵνα ἀποκατασταθῶσιν ἐν αὐτῶ· ὅπως ἡ ἀλληλεγγύη τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ διетρανῶθη ἐναργέστερον ἐν μέσῳ τῶν παρὰ τοῖς βαρβάροις ἀποίκων ἢ ὅσον ἐν τῇ παλαιᾷ αὐτῶν πατρίδι, οὕτω καὶ ὁ πρὸς δυσμὰς

¹) Geschichte des Hellenismus, τόμ. β', σελ. 91.

πλοῦς τῶν Ἑλλήνων καί ὁ παρ' αὐτῶν ἀποικισμὸς τῆς ἑσπερίας ἀπετελέσθη οὐχὶ ὑπὸ τῶν καθ' ἕκαστα φύλων ἀλλ' ὑπὸ σύμπαντος τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἄνευ φυλετικῆς διακρίσεως· ὅπως δ' ἐν τῇ πολιτικῇ μορφώσει τῆς βορείου Ἀμερικῆς συνανεχρώσθησαν πρὸς ἀλλήλους ἄγγλοι, γάλλοι, ὀλλανδοὶ καὶ γερμανοὶ ἀποικοί, οὕτω καὶ ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐν Σικελίᾳ ἅπαντα τὰ ἑλληνικὰ φύλα συνέδραμαν εἰς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν γενικὸν σκοπὸν. Μετ' ἐκπλήξεως πρέπει ν' ἀτενίσωμεν τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὴν ἀξιοθαύμαστον εἰκόνα τοῦ ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Σικελίᾳ ἑλληνισμοῦ· οἷα πλησμονὴ δυνάμεως, οἷα λαμπρότης ἡγεμονικῶν οἴκων, οἷα ἀξιοθαύμαστος κίνησις πολιτικοῦ ἅμα καὶ πνευματικοῦ βίου! Ἐκεῖ ἐγράφη ἡ πρώτη ἑλληνικὴ νομοθεσία· ἐκεῖ ἤχμασαν ὁ Ζάλευκος καὶ ὁ Χαρώνδας· ἐκεῖ συνέστη ἡ περιώνυμος θρησκευτικοπολιτικὴ ἔταιρεία τῶν Πυθαγορείων· ἐκεῖ, παρὰ τὰς ἀκτὰς τοῦ τυρρηνικοῦ πελάγους, ἐν τῇ πόλει τῆς Ἑλέας, κατέβαλεν ὁ Ξενοφάνης τὰ θεμέλια τῆς ἑλεατικῆς φιλοσοφίας καὶ διέσυρε τὴν ἑλληνικὴν θρησκείαν· ἐκεῖθεν μετεβιβάσθη εἰς τοὺς Ἀθηναίους διὰ τοῦ Γοργίου τὸ τεχνικὸν εἶδος τοῦ λόγου· ἐκεῖ ἐτεχνολογήθη ὑπὸ τοῦ Κόρακος καὶ τοῦ Τισίου ἡ θεωρία τῆς ρητορικῆς. Τὴν ἀνθηρότητα τῶν αὐτόθι ἑλληνικῶν πόλεων μαρτυροῦσιν ἔτι καὶ νῦν τὰ μεγαλοπρεπῆ αὐτῶν ἑρεΐπια. «Ἐκ τῶν ἐλαχίστων ἐν τῇ ἰταλικῇ παραλίᾳ ἑλληνικῶν πόλεων (λέγει ὁ νεώτατος τῆς Ρώμης ἱστοριογράφος, K. Ihne ¹) ἦτο ἡ Ποσειδωνία ἢ Παῖστος, καὶ ὅμως τὰ καταπληκτικὰ λείψανα τῶν ναῶν τῆς ἐλαχίστης τῶν ἑλληνικῶν πόλεων πληροῦσι θαυμασμοῦ τὸν θεατὴν».

Ἡ ἱστορία τῶν ἐν Ἰταλίᾳ Ἑλλήνων δὲν συνέχεται μετὰ τῆς ἰταλικῆς, ἐπειδὴ οὗτοι ὑπῆρξαν ἀνέκαθεν στενωῶς συνδεδεμένοι μετὰ τῆς ἀρχικῆς πατρίδος των, καίτοι εἶναι ἄφ' ἐτέρου ἀληθές ὅτι ἐλάχιστα ἐπέδρασαν εἰς τὴν ἱστορικὴν ἀνάπτυξιν τῆς κυρίως Ἑλλάδος. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ

²) Römische Geschichte, τόμ. α', σελ. 317.

παρέλθωμεν ἐν σιγῇ ὅτι οἱ Ἰταλιῶται καὶ οἱ Σικελιῶται ἔσωσαν τὸν δυτικὸν πολιτισμὸν ἀπὸ βαρβαρικῶν κατακλύσεων καὶ διὰ τῶν ἀνδραγαθημάτων αὐτῶν προεξομάλισαν τὴν ὁδὸν τῶν Ρωμαίων. Πρὶν οἱ Ρωμαῖοι ταπεινώσωσι τὴν Καρχηδόνα, οἱ ἐν τῇ δύσει Ἕλληνες, ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ Γέλωνος καὶ τοῦ Θήρωνος, ἐξωλόθρευσαν ἐν τῇ παρὰ τῇ Ἰμέρα ἀξιομνημονεύτῳ μάχῃ τὸν ἐκ τριάκοντα μυριάδων στρατὸν τοῦ Ἀμίλκα, ἀπήλλαξαν δὲ τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν δυτικὴν Εὐρώπην ἀπὸ τῆς Καρχηδονιακῆς κατακτῆσεως καθ' ὃν περίπου χρόνον οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες ἐφυγάδευον τοὺς στρατοὺς καὶ τοὺς στόλους τοῦ Ξέρξου καὶ ἔσωζον τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τῆς περσικῆς εἰσβολῆς ¹⁾). Οὐ μόνον δὲ παρὰ τὴν Ἰμέραν ἐλύτρωσαν τὴν Ἰταλίαν ἀπὸ τῆς Καρχηδονιακῆς κατακτῆσεως, ἀλλὰ καὶ παρὰ τὴν Κύμην κατεναυμάχησαν τοὺς συμμάχους τῶν Καρχηδονίων καὶ ἀδιαλλάκτους τῶν Ρωμαίων ἐχθροὺς, Ἐτρούσκους, οἱ τινες ἐδέσποζον τότε τῶν μεσογαίων ἐπαρχιῶν τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου. Οἱ ἀναγνόντες τὴν ἀρχαιοτάτην ρωμαϊκὴν ἱστορίαν ἐνθυμοῦνται βεβαίως ὅτι, μετὰ τὴν ἀπέλασιν τῶν Ταρκυνίων, οἱ Ἐτρούσκοι καὶ οἱ σύμμαχοι αὐτῶν, ὠφελθέντες ἀπὸ τῆς ἐξασθενήσεως τῆς Ρώμης, προσέβαλον τὸ Λάτιον, ἐκυρίευσαν τὴν Ρώμην καὶ ἠνάγκασαν τοὺς Ρωμαίους νὰ παραδώσωσιν αἰσχροῦς τὰ ὄπλα των. Ἄλλ' ἢ συμμαχία τῶν Ἐτρούσκων καὶ τῶν Καρχηδονίων, καταβαλοῦσα τοὺς Ρωμαίους, ἀπέβη ἐπ' ἴσης ἐπικίνδυνος καὶ εἰς τοὺς Ἕλληνας, οἱ τινες ἀνεδέξαντο τότε τὸν ἀγῶνα πρῶτα μὲν καὶ μάλιστα ὑπὲρ ἑαυτῶν οὐχ ἦττον ὅμως καὶ ὑπὲρ τῶν Ρωμαίων. Οἱ Κυμαῖοι καὶ ἄλλοι Ἰταλιῶται, ἀντεπεξεληθόντες κατὰ τῶν νικηφόρων Ἐτρούσκων, ἀνέστειλαν

¹⁾ Ὁ γάλλος ἀκαδημαϊκὸς καὶ φιλέλληνας Κ. Brunet de Presle συνέγραψε τὴν τελειοτέραν ἱστορίαν τῶν ἐν Σικελίᾳ ἐλληνικῶν ἀποικιῶν. — Πρβλ. καὶ τὴν μονογραφίαν τοῦ Voelkerling, de rebus siculis ab Atheniensium expeditione usque ad prioris belli finem gestis, ἐκδοθεῖσαν ἐν Βερολίῳ τῷ 1868.

τὴν θριαμβευτικὴν αὐτῶν πορείαν πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Ἀρι-
κίας· ἐν τῷ τυρρηνικῷ δὲ πελάγει, ναυαρχοῦντος τοῦ Διο-
νυσίου, κατενίκησαν τὸν ἠνωμένον στόλον τῶν Καρχηδο-
νίων καὶ τῶν Ἐτρούσκων κατὰ τὴν περιφανῆ ἐκείνην ναυ-
μαχίαν, ἣν ὁ ὑψιπέτης Πίνδαρος ἐξυμνεῖ ἐν τῇ πρώτῃ τῶν
Πυθιονικῶν ᾠδῇ.

Τοιουτοτρόπως, ἡ καρτεροψυχία τῶν Ἑλλήνων ἠλευ-
θερωσε τὴν μὲν Ἰταλίαν ἀπὸ τοῦ μεγίστου τῶν κινδύνων,
τοὺς δὲ Ρωμαίους ἀπὸ τῆς καρχηδονιακῆς καὶ ἔτρουσκικῆς
δεσποτείας. Διετέλει τότε ἡ Ρώμη ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς πολι-
τικῆς αὐτῆς διαπλάσεως, ἐν ἀρχῇ οὕτως εἰπεῖν τῶν μακρῶν
καὶ ἀμειλίκτων ἐκείνων ἀγώνων, οὓς ἔμελλε ν' ἀγωνισθῇ
κατὰ τῶν ἰταλικῶν φύλων ἕως οὗ ἄρη ἐκ τοῦ μέσου τὰ
πρὸς τὴν ἐπέκτασιν τῆς κυριαρχικῆς αὐτῆς δυνάμεως πα-
ρεντιθέμενα προσκόμματα. Εἰς τὰς μεταξὺ Ρωμαίων καὶ
Σαυνιτικῶν φύλων διηνεκεῖς συγχρούσεις βλέπομεν τὰς ἰτα-
λιωτικὰς πόλεις περιθαλπούσας μὲν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ
ἦττον προθύμως τὰς κατὰ τῆς ρωμαϊκῆς κατακτήσεως
συμμαχίας ἀλλ' οὐχὶ καὶ πάντοτε ἀναφανδὸν κοινωνούσας
τῶν ἀγώνων· ἐνίοτε μάλιστα βλέπομεν αὐτὰς νῦν μὲν περὶ
τῶν ὄλων μαχομένας κατὰ τῶν περιοικούντων βαρβάρων
νῦν δὲ μεταδιδούσας αὐτοῖς τὴν γλῶσσαν καὶ τὸν πολιτι-
σμόν. Οἱ Σαυνῖται ἐν γένει, οἱ Λευκανοὶ, οἱ Βρέττιοι συνη-
σθάνθησαν τὴν ἐπενέργειαν τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἡ Καπύη, ἡ
Νῶλα, ἡ Νουκερία καὶ ἄλλαι πόλεις τῆς Καμπανίας προσ-
έλαβον ἑλληνικὰ ἔθιμα καὶ ἑλληνικὸν πολίτευμα. Ἡ Ἀ-
πουλία, βαθμηδὸν ἀποβαλοῦσα τὴν βαρβαρικὴν γλῶσσάν
της, ἐξηλληνίσθη καὶ αὐτὴ οἶονεὶ ἐν παραβύστω, οὐχὶ δι'
ἀποικίσεως ἀλλὰ διὰ τῆς ἐκπολιτευτικῆς ἐνεργείας τῶν
Ἑλλήνων. Αἱ ἐν Καμπανίᾳ πόλεις ἐχάρασσον νομίσματα
μεθ' ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν· οἱ Λευκανοὶ καὶ οἱ Βρέττιοι, ἐγ-
καταλιπόντες τὰ ἐθνικὰ αὐτῶν γράμματα, ἐνεκολπώθησαν
τὰ ἑλληνικὰ καὶ ἐθεράπευσαν τὰς ἑλληνικὰς τέχνας. Ἡ
ἐπενέργεια τοῦ ἰταλιωτικοῦ ἑλληνισμοῦ προέβη μέχρι τοῦ

Λατίου, ἴσως δ' ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης χρονολογοῦνται αἱ πολυθρύλητοι σιβύλλειοι βίβλοι.

Πρὶν ὑποκύψωσιν εἰς τὴν Ρώμην, οἱ ἐν τῇ ἑσπερίᾳ Ἕλληνες ἐγένοντο ἕρμαιον τῶν στάσεων, ἃς προεκάλεσαν ἐν μὲν τῇ μεγάλῃ Ἑλλάδι αἱ διενέξεις τῶν ἀριστοκρατικῶν καὶ τῶν δημοκρατικῶν φατριῶν, ἐν δὲ τῇ Σικελίᾳ αἱ περὶ τυραννίδος ἔριδες. Ἄλλ' ἐὰν ὡς ἐκ τούτων διεκωλύθη ἡ πολιτικὴ ἀνάπτυξις τῶν ἀποικιῶν, μὴ ἄρα ἐμαράνθη ἡ ἐθνικὴ αὐτῶν ἰσχὺς ἢ μήπως κἂν κατεκερματίσθη ἢ ἀπέναντι τῶν ξένων φυλῶν ἐνότης τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν συνειδήσεως; Κατ' ἐποχὴν ὀπωσοῦν ὀψιαιτέραν, ἡ δημοκρατία τῶν Ταραντίνων ἐκπροσωπεῖ ὡς γνωστὸν τὸν ἀγῶνα τοῦ ἰταλιωτικοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ ἀποκρούει τὰς ἐπιδρομὰς τῶν περιοίκων Λευκανῶν καὶ Βρεττίων. Οἱ Ταραντίνοι, μὴ ἀρκούμενοι εἰς τὰς ἰδίας αὐτῶν δυνάμεις, προσελάμβανον μισθοφόρους τοὺς βασιλεῖς τῆς Σπάρτης καὶ τῆς Ἡπείρου· πολλοὶ βεβαίως ἐνθυμοῦνται τὰς μισθοφορικὰς ἐκστρατείας τοῦ Ἀρχιδάμου, τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τοῦ Πύρρου. Ὁ μὲν Ἀρχίδαμος ἔπεσεν ἀγωνιζόμενος πρὸς τοὺς Λευκανοὺς· εὐτυχέστερος κατ' ἀρχὰς τοῦ Ἀρχιδάμου ὁ τῶν Μολοσσῶν βασιλεὺς Ἀλέξανδρος (θεῖος ἐκ μητρὸς Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου) ἠγούμενος τῶν Ταραντίνων καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ εἰς Ἰταλίαν καταβάντων μισθοφόρων, κατετρόπωσε τοὺς Λευκανοὺς, ἐξεπόρθησε τὴν καθέδραν τῆς σαυνιτικῆς ὁμοσπονδίας, Κοσεντίαν, κατενίκησε τοὺς ὁμοσπόνδους Ἰταλοὺς ἐν Παίστῳ, ἐχειρώσατο τοὺς Δαυνίους καὶ τοὺς Μεσσαπίους καὶ ἔμελλεν ἤδη νὰ συγκροτήσῃ μέγα ἑλληνικὸν κράτος ἐν Ἰταλίᾳ, ὅτε καταρραδιουργηθεὶς ὑπὸ Ταραντίνων, ἔπεσε θῦμα λευκανοῦ δολοφόνου. Ὅτε πάλιν, ἐπὶ τοῦ Πύρρου, οἱ Ἕλληνες τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας συνεμάχησαν κατὰ τῶν Ρωμαίων, τότε προσέφυγε καὶ ἡ Ρώμη εἰς τὴν βοήθειαν τῆς Καρχηδόνος. Οἱ μὲν Ρωμαῖοι διὰ ξηραῖς οἱ δὲ Καρχηδόνιοι διὰ θαλάσσης, περιζώσαντες τὸν Τάραντα, ἐγένοντο κύριοι αὐτοῦ διὰ προδοσίας, ἀμαχητὶ ἀποχωρησῆς

ἔκ τῆς ἀκροπόλεως τῆς ἠπειρωτικῆς φρουρᾶς. Ἐπεσεν ὁ Τάρας, μετὰ τοῦ Τάραντος ἔπεσαν ἐντὸς ὀλίγου τὸ Ρήγιον, οἱ Λοκροὶ, ἡ Νεάπολις. Ἄλλ' ὁ ἰταλιωτικὸς ἑλληνισμὸς ἔπεσε πολιτικῶς μόνον οὐχὶ δὲ καὶ ἐθνικῶς, ἐπειδὴ ἅπασαι αἱ παρὰ τῶν Ρωμαίων ὑποδουλωθεῖσαι ἑλληνικαὶ ἀποικίαι ἐτήρησαν ἀνέπαφον τὸ αὐτόνομον αὐτῶν πολίτευμα καὶ τὴν ἐθνικὴν γλῶσσάν των. Οἱ Ταραντῖνοι, οἱ Ρήγιοι, οἱ Λοκροὶ ἔμειναν Ἑλληγες, ἐν ᾧ οἱ Σαβῖνοι, οἱ Λευκανοὶ, οἱ Οὐόλσκοι, οἱ Ἐτροῦσκοι καὶ ἅπαντα τὰ ἄλλα ἰταλικά φυλα παρεδέξαντο κατὰ μικρὸν τὰ ἔθιμα καὶ τὴν γλῶσσαν τῶν Ρωμαίων καὶ ἐξελατινίσθησαν ἐπὶ τέλους ὀλοσχερῶς. Ὁ ἐκλατινισμὸς τῶν Ἰταλῶν ἐγένετο οὕτως εἰπεῖν παρὰ τὴν θέλησιν τῆς ρωμαϊκῆς πολιτικῆς, καθ' ὅσον μάλιστα ἡ ρωμαϊκὴ Σύγκλητος, θέλουσα νὰ ὑποθάλη τὰς ἀντιθέσεις τῆς λατινικῆς ἐθνικότητος καὶ τῶν ἄλλων ἰταλικῶν φύλων, καθυπέβαλεν εἰς ἔρους τινὰς τὴν παρὰ τοῖς ὑποτεταγμένοις λαοῖς εἰσαγωγὴν τῆς λατινικῆς γλώσσης, ὡς γλώσσης ἐπισήμου. Ἄλλ' ἡ πολιτικὴ ὑπεροχὴ τῆς λατινικῆς ἐθνικότητος συνεπηγάγετο παραχρῆμα καὶ τὴν ὑπεροχὴν τῶν ἐθίμων καὶ τῆς γλώσσης τοῦ Λατίου. Τὰ διάφορα ἰταλικά ἔθνη, διὰ τῆς παρ' αὐτοῖς ἰδρύσεως λατινικῶν ἀποικιῶν ἀπέβαλον τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ ἔθνη, καὶ συνεξωμοιώθησαν πρὸς τοὺς Λατίνους. Λατινικαὶ ὁμῶς ἀποικίαι σπανίως ἐξεπέμφθησαν εἰς τὰς παρὰ τῶν Ἑλλήνων κατοικουμένας ἰταλικὰς χώρας, ἐπειδὴ ἦτο ἀδύνατον νὰ εὐδοκιμήσωσιν αὐτόθι. Ὁ ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ἰταλίᾳ ἑλληνισμὸς τοσοῦτον ὑγιῶς ἦτο συγκεκροτημένος ὥστε οὔτε οἱ Ῥωμαῖοι οὔτε οἱ μετὰ τοὺς Ῥωμαίους ἐπελθόντες κατακτηταὶ κατῴρθωσαν τὸ παράπαν νὰ ἐκρίζωσωσιν αὐτόν· οὐ μόνον εἰς τὴν κοσμοκρατορίαν τῶν Ῥωμαίων ἐπέζησεν ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς Ἀραβας καὶ τοὺς Νορμανδοὺς, διεσώθη δὲ μέχρι τοῦ 14 μ. Χριστὸν αἰῶνος ἐνιαχοῦ ἀκμαῖος· ἔτι δὲ καὶ σήμερον παρὰ τοῖς ἀγρόταις τῆς Καλαβρίας καὶ τῆς Σικελίας διασώζεται ἐξηλλοιωμένη ὑπὸ τῶν αἰῶνων ἡ ἑλληνικὴ

λαλιά. Τοιούτῳ τρόπῳ, Κ. συντάκτα τοῦ «Χρόνου» οἱ Ρωμαῖοι «συνεχώνευσαν διὰ τῆς δουλείας» τὴν Μεγάλην Ἑλλάδα καὶ τὴν Σικελίαν!! Ἐφ' οὗ ὅμως ἐν αὐτῇ τῇ Ἰταλίᾳ διεφυλάχθη ἀλώβητος ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς, ἦτο δυνατόν νὰ γείνη ἀπόπειρα καὶν ρωμαϊκῆς συγχωνεύσεως ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι; Ἐφ' οὗ ἐν αὐτῇ τῇ Ἰταλίᾳ, ἡ ἐπικρατήσασα λατινικὴ ἐθνικότης δὲν κατώρθωσε ν' ἀφομοιώσῃ πρὸς ἑαυτὴν τὴν μεγάλην Ἑλλάδα ὅπως ἀφωμοίωσε τὰ πλεῖστα τῶν ἰταλικῶν φύλων, ἦτο ἄρα δυνατόν νὰ συγχωνεύσῃ, ἔστω καὶ διὰ τῆς δουλείας, τοὺς ἐν Ἑλλάδι Ἑλληνας;

Μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Μακεδονίας, τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς Συρίας, δὲν ἠδύνατο νὰ μείνῃ ἡ Ἑλλάς ἀπηλλαγμένη τοῦ ρωμαϊκοῦ ζυγοῦ. Ὅπως μία διαμεμελισμένη Γερμανία δὲν δύναται νὰ διάγῃ ἀνεξάρτητος μετὰ τὸν Γάλλων καὶ Ρώστων μαχομένων περὶ τῆς κυριαρχίας τῆς Εὐρώπης, οὕτω καὶ ἡ τότε εἰς ἀσθενεῖς καὶ ἀλληλομάχους συμπολιτείας καὶ κοινότητας διηρημένη Ἑλλάς δὲν ἠδύνατο νὰ διεκφύγῃ τὸν κίνδυνον τῆς ἐφ' ἅπασαν τὴν ἑλληνίζουσαν Ἀνατολὴν ἐξαπλωθείσης ρωμαϊκῆς ἡγεμονίας. Εἰς τὴν καταστροφὴν τῆς Κορίνθου ἀπολήγει μὲν καὶ ἡ πολιτικὴ ἱστορία τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἀλλὰ δὲν ἀπολήγει ἐπ' ἴσης καὶ ἡ ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τοῦ καθόλου ἑλληνισμοῦ· ὁ ἑλληνισμὸς, προσλαβὼν τότε κοσμοπολιτικὸν χαρακτῆρα (κατὰ τὴν ὠραίαν τοῦ Κ. Mommsen παρατήρησιν) ἔλυσεν ὀλοσχερῶς μὲν ὑπὸ τὴν πνευματικὴν ἔποψιν μέχρι δέ τινος καὶ ὑπὸ τὴν πολιτικὴν τὸ πρόβλημα περὶ συστάσεως μιᾶς ὁμοιομόρφου ομάδος ἐκ διαφόρων ἑτερογενῶν στοιχείων· ὥστε δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ Ρώμη, ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἀνεδέξατο τὴν ἀποστολὴν Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου καὶ ἀπειράθη νὰ συνεχίσῃ αὐτὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, θὰ ἴδωμεν κατωτέρω μεθ' ὀπόσης ἐπιτυχίας ¹⁾).

²⁾ Mommsen, Römische Geschichte, τόμ. α', σελ. 423—425, τόμ. β', σελ. 403—413, τόμ. γ', σελ. 527—529.

Ὁ δημόσιος βίος τῶν Ἑλλήνων δὲν ἠφανίσθη ἐξ ὀλοκλήρου ὑπὸ τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν· ἡ ἐλευθερία ἀπέβαλε μὲν τὰ ἀνθηρότερα αὐτῆς ἐλατήρια, διεσώζετο ὅμως πάντοτε παρὰ τοῖς Ἑλλησι ἡ φλόξ ἔστω καὶ λελωβημένης ἐλευθερίας, ἣτις ἐξέπεμπεν ἐνίοτε σπινθῆρας ἀρχαικοῦ ἔθνικοῦ πνεύματος — manebant etiam tum vestigia morientis libertatis! Ἡ ἑλληνικὴ ἐλευθερία ἀνέδωκεν ἐνίοτε καὶ ἐκ τοῦ τάφου αὐτῆς φωτοβόλους ἀτμίδας. Οἱ ἀρχαῖοι τύποι τοῦ δημοσίου βίου καὶ τῶν προγονικῶν ἀναμνήσεων δὲν κατετάκησαν ἐξ ὀλοκλήρου ὑπὸ τῆς ἐν Κορίνθῳ πυρκαϊᾶς. Λίαν μάλιστα προσφυῶς παρατηρεῖ ὁ K. Zinkeisen ¹⁾, ὅτι αὐτὴ ἡ ἀπώλεια τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας ἀνεβίβασε παρὰ τοῖς Ἑλλησι τὴν ἀξίαν τῆς προσωπικῆς ἀνεξαρτησίας· «Ἑλληνες γὰρ ἐλευθερίας ἐρασταὶ ἔτι (λέγει σύγχρονος συγγραφεὺς), καὶ οὐδὲ δοῦλον ἀνὴρ Ἑλληνα πέρα ὀρίων ἀποδώσεται». Αἱ τελεταὶ καὶ αἱ πανηγύρεις τῶν ἀρχαίων χρόνων ἐγίνοντο εἰσέτι μετὰ τῆς αὐτῆς περίπου λαμπρότητος, ἐὰν μὴ μετὰ τῆς αὐτῆς ὡς πρότερον ἔθνικῆς φιλοτιμίας· ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Πausανίου, τὸ Ἀμφικτυονικὸν συνέδριον, ὅπερ ἐπὶ τοῦ Δημοσθένους ἦτο ὡς γνωστὸν αὐτόχρημα σκιά, συνίστατο ἐκ τριάκοντα μελῶν καὶ ἐφρόντιζε περὶ τοῦ ἐν Δελφοῖς ναοῦ. Σύμπασα ἡ Ἑλλάς ἐώρταζε εἰσέτι τὰ Ὀλύμπια, τὰ Νέμεα, καὶ τὰ Ἰθμια καὶ ὁ «ἐλαῖνος στέφανος» ὑπελαμβάνετο καὶ τότε ἀκόμη ὡς ἡ ὑπερτάτη τῶν τιμῶν. Ὁ Ἄρειος Πάγος τῶν Ἀθηνῶν, ὁ ἀπὸ τοῦ Περικλέους ἀπεκδεδυμένος τὴν ἀνωτάτην αὐθεντίαν του, προσεκτήσατο ἐπὶ τῶν Ρωμαίων μεγάλην σημασίαν. Οὐ μόνον ἐν ταῖς καλουμέναις ἐλευθέραις Ἀθήναις, ἣτις καὶ τότε καὶ πολὺ μετὰ ταῦτα ἦτο τὸ πρυτανεῖον καὶ τὸ παιδευτήριον τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἀλλὰ καὶ ἐν Σπάρτῃ ὑφίσταντο πολλαὶ τῶν διατάξεων τῆς Λυκουργείου νομοθεσίας, ὅπως μεθηρμόσθησαν βραδύτερον ὑπὸ τοῦ Κλεομένου, πολ-

¹⁾ Geschichte Griechenlands, σελ. 555 καὶ ἐφεξῆς.

λοι δὲ τῶν ἐφήβων «ἐωρῶντο ἐναποθνήσκοντες ταῖς πληγαῖς ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τῆς Ὀρθίας Ἀρτέμιδος». Οἱ Μεσσήνιοι ἐώρταζον τὰ γενέθλια τοῦ ἥρωος τῆς Εἴρας, Ἀριστομένους, οἱ Σικυώνιοι τὰ τοῦ Ἀράτου καὶ οὕτω καθεξῆς. Δὲν ἐννοοῦμεν νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ἐλευθερία ἔθαλλεν ὡς πρότερον καὶ ὅτι εἰς τὰ στέρνα τῶν ὀμηλικῶν τοῦ Πολυβίου μετηγγίσθη ἡ ἀρετὴ τῶν Μαραθωνομάχων καὶ τῶν ἐν Πλαταιαῖς παραταξαμένων· πολλοῦ γε δεῖ. Θέλομεν ἀπλῶς νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι οἱ Ἕλληνες, καὶ ἐν τῇ δουλείᾳ αὐτῶν διετήρουν ζώπυρά τινα ἐθνικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, οὐδὲ ἦσαν τοσοῦτον ἐξηχρειωμένοι τὰ τε σώματα καὶ τὰς ψυχὰς ὥστε νὰ μὴ αἰσθάνωνται μηδὲ τὴν ἐλαχίστην χορδὴν τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως.

Ἡ παράταξις τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ ρωμαϊσμοῦ εἶναι τὸ μᾶλλον ἀξιοσημεῖον διὰ τὰς συνεπειὰς αὐτοῦ ἱστορικὸν φαινόμενον τῶν χρόνων ἐκείνων. Ὁ ἀξεστός ἀλλὰ στίβαρὸς καὶ ἐμβριθὴς ρωμαϊσμὸς ὠφελήθη μὲν τὰ μέγιστα ἐκ τῆς προσλήψεως ἑλληνικῶν στοιχείων, ἀπώλεσεν ὅμως τὴν αὐτοτελεῖα αὐτοῦ ἀνάπτυξιν. Τὸ ρωμαϊκὸν πνεῦμα ἦτο τὸ ἀντίστροφον τοῦ ἑλληνικοῦ· ἐστεροῦντο ἐπὶ πᾶσιν οἱ Ρωμαῖοι τῆς ἀντιληπτικῆς ὀξύτητος καὶ τοῦ δημιουργικοῦ πνεύματος, δι' ὧν οἱ Ἕλληνες προσωκειοῦντο, μετεσχημάτιζον καὶ ἐποίουν ὅλως ἰδιόρρυθμον καὶ ἰδιοφυῆς πᾶν ξένον στοιχεῖον. Οἱ Ρωμαῖοι ἠδύναντο μὲν νὰ ἰδιοποιηθῶσι τὸν τύπον ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὸ ἰδεῶδες τῆς ἑλληνικῆς διανοίας· ἠδύναντο ν' ἀπομιμηθῶσι τὸν ἑλληνισμὸν ἀλλ' οὐχὶ καὶ νὰ ἐκρωμαῖωσιν αὐτόν· ἠδύναντο νὰ παραδεχθῶσι τὰ ἑλληνικὰ ἦθη ἀλλ' οὐχὶ καὶ νὰ μεταποιήσωσιν αὐτὰ κατὰ τὰς ἐθνικὰς αὐτῶν ἀνάγκας. Κατέκτησαν μὲν τὴν Ἑλλάδα διὰ τοῦ σιδήρου, τοσοῦτον ὅμως κατεκτήθησαν καὶ αὐτοὶ ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, ὥστε ἐν μὲν τῇ Ἑλλάδι καὶ ὅπου ἄλλοθι ὑπῆρχεν ἑλληνικὸς πληθυσμὸς, ἡ λατινικὴ γλῶσσα δὲν ἀπετόλμησε νὰ ἐξέλθῃ τῆς σκηνῆς τοῦ κεντυρίωνος, ἐν δὲ τῇ βαρβάρῳ Δύσει, εἰς τοὺς ἐνόπλους προσηλύτους τῆς

Ρώμης παρηκολούθουν ἐκ τοῦ πλησίον ἀπόστολοι τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὅποι δὲ ἐπορεύετο ρωμαῖος φαλαγγάρχης ἐκεῖ συνεπορεύετο καὶ ἕλληνα γραμματιστής. Αἱ δευτερεύουσαι ἐθνικότητες εἶχον ἐξαφανισθῆ· ἡ Ἰταλία, ἡ Γαλατία, ἡ Ἰβηρία, ἡ Λιβύη ἐνέδωκαν εἰς τὸν πολιτικὸν προσηλυτισμὸν τῆς Ρώμης ὅπως ἡ Ρώμη ἠναγκάσθη ἐπὶ τέλους νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὸν προσηλυτισμὸν τοῦ κοσμοπολιτικοῦ ἑλληνισμοῦ.

Ἡ ἐπὶ τὴν Ρώμην ἐπενέργεια τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἤρξατο τὸ πρῶτον ἐκ τῆς μεγάλης Ἑλλάδος· ὅλον ὅμως τὸν ὄγκον αὐτοῦ συνησθάνθη ἡ Ρώμη ἀφ' ὅτου ἐγένετο δέσποινα τῆς κυρίως Ἑλλάδος καὶ τῆς ἐξηλληνισμένης Ἀνατολῆς. Πρὸ τῆς πτώσεως τῆς Κορίνθου, ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ ρητορικὴ τῶν Ἑλλήνων ἐχομίσθη εἰς Ρώμην διὰ τοῦ Καρνεάδου, τοῦ Διογένοῦς καὶ τοῦ Κριτολάου, τοὺς ὁποίους οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέστειλαν ὡς ἀντιπροσώπους εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Θύμβριδος. Ἡ νεολαία τῆς Ρώμης, καταγοητευθεῖσα ὑπὸ τῶν σειρηνίων φθόγγων τῶν ἐξ Ἀθηνῶν ἀφικομένων φιλοσόφων, ἐνεπλήσθη ἀκατασχέτου φιλομαθείας καὶ ἐπεδόθη εἰς τὴν μελέτην τῶν ἀθανάτων τῆς Ἑλλάδος ἀριστουργημάτων· ἐπὶ μάτην ὁ γέρον Κάτων κατεγέλα «τῶν τὰ ἑλληνικὰ τεθαυμαχότων» καὶ ἠγωνίζετο ν' ἀποτρέψῃ τὴν νέαν γενεάν ἀπὸ τῆς σπουδῆς τοῦ ἑλληνισμοῦ. Μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Ἑλλάδος, ὁ ἑλληνισμὸς μετεκόμισεν εἰς Ρώμην τὴν πανοπλίαν του καὶ ἐκεῖ ἔλαβε τ' ἀντίποινα τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ δουλοσύνης. Ἐκ Συρίας, ἐκ Ρόδου, ἐξ Αἰγύπτου, ἐκ Μακεδονίας, ἐξ Ἑλλάδος συνέρρευσε τότε εἰς τὴν καθέδραν τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους πλῆθος ἀμέτρητον σοφιστῶν γραμματικῶν, ἰατρῶν, ρητόρων, φιλοσόφων, τεχνιτῶν, ἑλλήνων τε καὶ ἑλληνιζόντων, οἵτινες διὰ τῆς πολυμαθείας κατὰ τῆς πανεπιστημοσύνης των περιήγαγον εἰς ἕκστασιν λογισμῶν τοὺς ἀφελεῖς Ρωμαίους. Ἐπὶ μάτην οἱ γέροντες καὶ τραχεῖς στρατηγοὶ διεμαρτύροντο κατὰ τῆς πνευματικῆς ταύτης ἐπιδρομῆς, ἐπὶ μάτην προεχάλουν τὴν ἕκδοσιν διαταγμάτων ἀποπομπῆς καὶ ἐκραύγαζον ὅτι οἱ παῖδες τῶν

Ρωμαίων δὲν ἔπρεπε νὰ μανθάνωσι γράμματα παρὰ δούλων διδασκάλων. Ἐντὸς ὀλίγου ὁ ἑλληνισμὸς εἰσέβαλεν εἰς πάσας τὰς τάξεις τῆς κοινωνίας, τοσαύτην δὲ ριζικὴν ἐπήνεγκε μεταβολὴν εἰς τοὺς ἐθνικοὺς αὐτῆς ὅρους, ὥστε ἀπὸ τοῦδε ἡ ἑλληνικὴ παιδείουσις ἀπετέλεσε τὸν πρῶτιστον μοχλὸν τῆς ἀνατροφῆς τοῦ ρωμαίου πολίτου. Οἱ εὐπατρίδαι τῆς Ρώμης ἤρξαντο ἀπὸ τῶν χρόνων ἐκείνων νὰ γράφωσι τὰ χρονικά των ἑλληνιστί· εἰσῆχθησαν οἱ ἀθλητικοὶ καὶ μουσικοὶ ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων· οἱ ξένοι πρεσβευταὶ ἐλάμβανον τὴν ἀδειαν νὰ λαλῶσιν εἰς ἐπήκοον τῆς Συγκλήτου ἑλληνιστί, ἄνευ διερμηνέως· πρὸς ἀγόρασιν ἑλλήνων διδασκάλων κατεβάλλοντο ἀδρότατα ποσά, ἀναφέρεται μάλιστα ὅτι Ἑλλην παιδαγωγὸς ἐπωλήθη ἀντὶ εἴκοσι μυριάδων σηστέρτιων!

Ἡ ἱστορία τοῦ παρὰ Ρωμαίοις ἑλληνισμοῦ εἶναι ἡ ἱστορία τῆς βαθμιαίας πολιτικῆς φθίσεως τοῦ λατινικοῦ στοιχείου. Οἱ πολυθρύλητοι στίχοι τοῦ Ὀρατίου

Graecia capta ferum victorem cepit et artes
Intulit agresti Latio

εἶναι ἡ ἐμφαντικωτέρα ἰκανοποίησις ἣν ἐν αὐτῇ τῇ Ρώμῃ ἀπέδωκαν εἰς τὸν ἑλληνισμὸν οἱ ἱεροφάνται τῶν λατινικῶν γραμμάτων. Ἐν τῇ πρωτευούσῃ τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ὁ ἑλληνισμὸς εἶχε τὴν ἐπίτιμον αὐτοῦ ἔδραν, τὴν λεγομένην «Γραικόστασιν»· ὀλίγον κατ' ὀλίγον οἱ εὐπατρίδαι προσελάμβανον ἑλληνικὰς προσωνυμίας, οὐδ' ἀγνοοῦσιν ἴσως οἱ πολλοὶ ὅτι ὁ νικητὴς τοῦ Ἀντιόχου, ὁ προσαγορευθεὶς Ἀσιατικὸς, ὑπολαβὼν τὴν προσεπωνυμίαν ταύτην ἤκιστα ἑλληνικὴν, ἀντικατέστησεν αὐτὴν διὰ τοῦ ἥττον βεβαίως ἑλληνικοῦ ἀλλ' ὅπως οὖν ἑλληνοπρεπεστεροῦ κατὰ τὸ φαινόμενον τίτλου τοῦ Ἀσιαγένους. Ἀλλὰ καὶ ἀνδριάντες εἰς τιμὴν ἐνδόξων Ἑλλήνων ἀνηγείροντο ἐν τῇ ἀγορᾷ τῆς Ρώμης, ὡς οἱ τοῦ Πυθαγόρου καὶ τοῦ Ἀλκιβιάδου κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν σαυνιτικῶν πολέμων. Ὀλίγοι ἐλάλουν ἢ ἠπίσταντο τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν μετὰ τοσαύτης ἀκριβείας ὡς ὁ Τιβέριος Γράκχος, ὁ Κράσσοις καὶ ὁ Κικέρων, ὁ γράφας

ἑλληνιστὶ τὴν ἱστορίαν τῆς ὑπατείας του. Οἱ «Γραικύλοι» εἰσήλασαν ὡς διδάσκαλοι, ὡς παιδαγωγοὶ, ὡς μουσικοὶ, ὡς ὑπηρέται, ὡς δοῦλοι εἰς τὰς ἐπιφανεστέρας οἰκογενείας τῆς Ρώμης· οὐ μόνον δὲ εἰς ἑλληνας διδασκάλους ἀλλὰ καὶ εἰς ἑλληνίδας τροφούς παρέδιδον τὰ τέκνα των οἱ ὑπερήφανοι πατρίκιοι. Ὁ ἱστορικὸς Πολύβιος, ὁ φιλόσοφος Παναίτιος καὶ ὁ στιχουργὸς Ἀρχίας κατέστησαν τὸ ἐντρύφημα τῶν ἐξοχωτέρων ἀνδρῶν τῆς Ρώμης. Κράτης ὁ Μαλλώτης καὶ Δίδυμος ὁ Χαλκέντερος ἠρμήνευον, ἐνώπιον πολυπληθοῦς ἀκροατηρίου, τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα· ὁ Ἀσκληπιάδης, ὁ Ἀρχίβιος, ὁ Τρύφων καὶ οἱ ἄλλοι γραμματικοὶ ἀνέπτυσσον τὴν κατασκευὴν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Ὁ Πακούβιος καὶ ὁ Λούκιος Ἄττιος ἀντέγραφον τὸν Σοφοκλῆ καὶ τὸν Εὐριπίδην· ὁ Πλαῦτος, ὁ Τερέντιος καὶ ὁ Ἀφράνιος κατεσύλων τὸν Μένανδρον καὶ τὸν Φιλίμονα. Ἕλληνες τεχνῖται ἀνήγειρον τοὺς ἐν Ρώμῃ ναοὺς· ὁ ἐκ Σαλαμῖνος τῆς Κύπρου ἀρχιτέκτων Ἐρμόδωρος κατεσκεύασε τοὺς νεωσοίκους τῆς Ρώμης καὶ ἀνήγειρε τὸν ναὸν τοῦ Στησίου Διὸς καὶ τὸν ναὸν τοῦ Ἄρεος ἐν τῷ Φλαμινίῳ ἵπποδρόμῳ· ὁ ἐρμογλύφος Πασιτέλης ἐποίηε ἐξ ἐλέφαντος τὰ ἀγάλματα τῶν ναῶν· ὁ ζωγράφος Μητρόδωρος ἔγραψε τὰς εἰκόνας, αἷτινες ἐλάμπρυναν τὸν θρίαμβον τοῦ Αἰμιλίου Παύλου. εἶναι ὡσαύτως τοῖς πᾶσι γνωστὸν ὅποσον ὁ ἐκ Μυτιλήνης Θεοφάνης, ὁ τοῦ Πομπηίου οἰκέτης, ἐπενήργησε διὰ τῶν συμβουλῶν του εἰς τὸν μεταξὺ τοῦ κυρίου του καὶ τοῦ Καίσαρος πόλεμον· ὅποσον ὁ προμνημονευθεὶς Μητρόδωρος ἐτίμητο ὑπὸ τοῦ ἐπιφανοῦς Αἰμιλίου Παύλου· ὁ ἐκ Ταρσοῦ Ἀθηνόδωρος ὁ Κορδυλίων ὑπὸ τοῦ Κάτωνος τοῦ νεωτέρου· ὁ Τιμαγένης ὑπὸ τοῦ Ἀσινίου Πολίωνος· Ἰσίδωρος ὁ Χαρακηνὸς ὑπὸ τοῦ Ἀγρίππα καὶ οὕτω καθεξῆς. Περὶ τῶν ρωμαίων ποιητῶν καὶ ρητόρων οὐδεὶς λόγος, ἐπειδὴ οἱ πλεῖστοι τούτων ὑπῆρξαν poetae et oratores semigraeci, ὡς λέγει περὶ τοῦ Λιβίου Ἀνδρονίκου καὶ τοῦ Ἐννίου, ὁ Σουετώνιος. εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἀνεφάνησαν μεγαλοφυᾶ πνεύματα, ἀναβιβάσαντα

τὴν λατινικὴν γραμματολογίαν εἰς κλασικὴν περιωπὴν καὶ ἀποπειραθέντα νὰ ἰδρύσωσιν ὅπως ἰδιόρρυθμον καὶ αὐτοτελεῖ πολιτισμόν· συνομολογοῦμεν ὅτι καὶ ἄνευ τοῦ Ὁμήρου ἠδύνατο ν' ἀναδειχθῇ ὁ Οὐίργιλιος οἷος ἀνεδείχθη, ὅτι καὶ ἄνευ τῆς Σαπφοῦς καὶ τοῦ Ἀλκαίου ἠδύνατο ἐξ ἴσου ὁ Ὁράτιος νὰ καταταχθῇ ἐν τῇ χορείᾳ τῶν εὐκλεεστέρων λυρικῶν ποιητῶν. Ἀλλὰ τὰ λατινικὰ γράμματα οὐδεμίαν οὐδὲ κατ' εἶδος οὐδὲ κατ' ὕλην ἐπιδέχονται σύγκρισιν πρὸς τὰ ἀριστοτεχνήματα τῆς ἐλληνικῆς διανοίας. Ὁ ἰσόβιος γραμματεὺς τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας τῶν Καλῶν Τεχνῶν καὶ ὀνομαστός ἀρχαιολόγος K. Beulé ἐπραγματεύθη ἐσχάτως ἐμβριθέστατα τὸ θέμα τοῦτο ἐν τῷ περὶ Αὐγούστου σοφῷ αὐτοῦ συγγράμματι, εἰς ὃ παραπέμπομεν τὸν ἀναγνώστην, κατ' ὅσον δὲν πρόκειται ἐνταῦθα περὶ παραθέσεως τῆς ἐλληνικῆς καὶ τῆς λατινικῆς φιλολογίας ¹⁾).

Ὅσον χωροῦμεν ἐπὶ τὰ πρόσω τοσοῦτον μᾶλλον βλέπομεν πραγματοποιούμενον ἀντιστρόφως τὸ περὶ «συγχωνεύσεως» καταγέλαστον δόγμα τοῦ «Χρόνου». Ὁ κορυφαῖος τῶν ἐν Λονδίῳ δημοσιογράφων θὰ πείσθῃ μετ' ὀλίγον, ἐὰν μὴ ἐπείσθη ἤδη ἐκ τῶν ψηλαφητῶν ἀποδείξεων περὶ τῆς διασώσεως καὶ τῆς ἀκμῆς τοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου ἐν τῇ μεγάλῃ καὶ ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι καὶ ἐκ τῆς χειμαρρῶδους αὐτοῦ ἐπιδρομῆς εἰς τὸ ἀγροῖκον καὶ ἀπαίδευτον Λάτιον, ὅτι ὁ ἐλληνισμὸς οὐ μόνον πνευματικῶς καθυπέταξε τὸν ρωμαϊσμόν ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ πολιτικῷ σταδίῳ ἤρξατο μαχόμενος κατ' αὐτοῦ ἐκθύμως, ἕως οὗ κατῴρθωσε τελευταῖον ἐν πρώτοις μὲν νὰ παραγκωνίσῃ εἶτα δὲ νὰ ἐξολοθρεύσῃ αὐτόν. Ὁ μεγαλόνομος Καῖσαρ ἐνόησεν ὅτι ἡ ἄσπις καὶ τὸ ξίφος τοῦ ἐλληνισμοῦ ἐναπετέθησαν ἐν Ρώμῃ, ὅτι ἢ μὴ ἔγκαιρος συγχώνευσις τοῦ λατινισμοῦ καὶ τοῦ ἐλληνισμοῦ ἐπ' ὠφελείᾳ ἐννοεῖται τοῦ πρώτου, θὰ συνεπήγετο τὸν ὄλεθρον τῆς αὐτοκρατορίας, τὸν ὁποῖον ὁ μὲν Σκηπίων προ-

¹⁾ Beulé, Auguste, sa famille et ses amis, Paris 1867.

ησθάνθη ἐν τῇ πυρᾷ τῆς Καρχηδόνας, βραδύτερον δὲ προ-
 ηγόρευσεν ὁ Τάκιτος, ὅτε παρήνει τοὺς διεφθαρμένους ὁμοε-
 θνεῖς του νὰ μιμηθῶσι τὸ ἦθος καὶ τὴν σωφροσύνην τῶν
 Γερμανῶν. Τὸ σχέδιον τοῦ Καίσαρος περὶ παγιώσεως δι-
 γλώσσου μὲν ἀλλ' ἔθνικῶς μονομόρφου λατινοελληνικοῦ κρά-
 τος ἀπέτυχεν ἐν τῇ γενέσει του· ὁ ἑλληνισμὸς, διασπαρεῖς
 ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου μέχρι τοῦ Ἰαξάρτου καὶ
 τοῦ Ἰνδοῦ, καρπογονήσας ἐπὶ τῶν Διαδόχων, διαδοθεὶς καθ'
 ὅλην σχεδὸν τὴν ἰλλυρικὴν χερσόνησον ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων
 τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας, δὲν ἦτο μόνον πνευμα-
 τικῶς ἰσχυρότερος τοῦ ρωμαϊσμοῦ ἀλλὰ καὶ ἀριθμητικῶς.
 Ἡ ρωμαϊκὴ πολιτικὴ ἠγωνίζετο νὰ διακωλύσῃ τὴν προαγω-
 γὴν καὶ τὴν διάδοσιν τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ ἐν ταῖς δυτικαῖς
 ἐπαρχίαις· οἱ Ἕλληνες εἶχον προβῆ τότε μέχρι τῶν ὀχθῶν
 τοῦ Βαίτιος· ἐν Μασσαλία ἤχημαζεν ἡ ἑλληνικὴ παιδείσις,
 οἱ δὲ Σικελιωταί, μεθ' ὅλην τὴν παρ' αὐτοῖς εἰσαγωγὴν τοῦ
 λατινικοῦ δικαίου, πάμπλου ἀφίσταντο τοῦ ἐκλατινισμοῦ. Ἐν
 τῇ ἐσπέρα ἡ Μασσαλία καὶ ἡ Μεγάλῃ Ἑλλάς, ἐν τῇ ἀνα-
 τολῇ ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Βηρυτὸς, ἡ Ἀντιόχεια, ἡ Ταρσὸς,
 ἡ Νικομήδεια, αἱ Ἀθῆναι, κατέστρεφον τελείως ἢ διεκώ-
 λυον τὰ βουλευόμενα τοῦ ἐν Ρώμῃ συνεδρίου. Φυσικῶ τῷ
 λόγῳ, ὁ ἐκλατινισμὸς τῆς βαρβάρου Δύσεως δὲν ἠδύνατο
 νὰ ματαιωθῇ μετὰ τοὺς ἀλλεπαλλήλους θριάμβους τῶν ρω-
 μαϊκῶν ὀπλων· ἀλλὰ τὰ λατινιστὶ καὶ ἑλληνιστὶ εἰς τὴν
 Ἀνατολὴν ἀποστελλόμενα συγκλητικὰ ἢ καισαρικὰ διατάγ-
 ματα τοσοῦτον ὀλίγον ὑπενόουν τὴν αὐτόθι ὑπαρξίν λατι-
 νικοῦ πληθυσμοῦ ὅσον καὶ τὰ γερμανοελληνικὰ διατάγματα
 τῆς βαυαρικῆς ἀντιβασιλείας ὑπενόουν τὴν ὑπαρξίν γερμα-
 νικοῦ πληθυσμοῦ ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι.

Ἡ ὀργανικὴ νόσος τοῦ ρωμαϊσμοῦ, ἰδίως μετὰ τὴν
 βαθμιαίαν ἐξάπλωσιν τοῦ χριστιανικοῦ θρησκευματος, ἔβαι-
 νεν ὀσημέραι ἐπὶ τὰ χεῖρω. Οἱ Ρωμαῖοι οὐδέποτε μὲν ἀπε-
 τέλεσαν ἔθνος καθ' ἣν ἀνεπτύξαμεν ἐν τοῖς ὀπισθεν ἔν-
 νοιαν, ἀλλὰ καὶ ἐὰν εἶχον ἔθνικὴν τινα συνείδησιν, βαθμη-

δὸν ἀπώλεσαν καὶ ταύτην· ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ἐν τῇ δεινῇ πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῇ του, περιγράφει αὐτοὺς «ὡς πεπληρωμένους πάσῃ ἀδικίᾳ, πονηρίᾳ, πλεονεξίᾳ, κακίᾳ, μεστοὺς φθόνου, ἔριδος, δόλου, κακοηθείας, ψιθυριστὰς, καταλάλους, θεοστυγεῖς, ὕβριστὰς, ὑπερηφάνους, ἀλαζόνας, ἐφευρετὰς κακῶν, ἀσυνέτους, ἀσυνθέτους, ἀστόργους, ἀνελεήμονας» ¹⁾. Καὶ πῶς ἦτο δυνατόν ν' ἀναζωπυρήσωσι τὴν ἐσωτερικῶς διεφθαρμένην Ῥωμαϊκὴν κοινωνίαν αἱ πολιτικαὶ καὶ στρατιωτικαὶ μεταρρυθμίσεις δύο ἢ τριῶν αὐτοκρατόρων καὶ πρὸ πάντων τοῦ Διοκλητιανοῦ; Ἡ ἀρετὴ καὶ τὸ αἷμα τῶν Ῥωμαίων πολιτῶν ἐστείρευσαν καὶ ἐνοθεύθησαν εἰς τρόπον ὥστε, ἐξαιρέσει τῶν Καισάρων τῆς πρώτης δυναστείας, ἅπαντες οἱ μετέπειτα αὐτοκράτορες ἦσαν ἢ ἐκ τῆς Σαυνίτιδος ὡς οἱ Φλάβιοι, ἢ ἐκ τῆς Ἰβηρίας ὡς ὁ Τραϊανὸς καὶ ὁ Ἀδριανὸς, ἢ ἐκ τῆς Γαλατίας ὡς οἱ Ἀντωνῖνοι, ἢ ἐκ τῆς Λιβύης ὡς ὁ Σεπτίμιος Σεβῆρος, ἢ ἐκ τῆς Θράκης ὡς ὁ Μαξιμῖνος, ἢ ἐκ τῆς Παννονίας ὡς ὁ Δέκιος, ὁ Αὐρηλιανὸς, ὁ Πρόβος καὶ ὁ Μαξιμιανὸς, ἢ ἐκ τῆς Δαλματίας ὡς ὁ Διοκλητιανός. Εἰς τοσοῦτον ἐπὶ τέλους οἱ Ῥωμαῖοι ἐξώκειλαν ἐξαχρειώσεως ὥστε, κατὰ τὴν ἱστορικὴν ρήτηραν τοῦ Σαλβιανοῦ, κατήντησαν *sentina vitiorum* ²⁾.

Ἡ εἰς Κωνσταντινούπολιν μετάθεσις τῆς καθέδρας κατέστη ἀπαραίτητος, ἐπειδὴ ἡ Ῥωμαϊκὴ αὐτοκρατορία δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ζήσῃ ἢ ἐρειδομένη ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ ἤτοι τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου. Τὸ Ῥωμαϊκὸν εἶδος ἔπρεπε νὰ πυργωθῇ ἐπὶ τῆς οὐσίας τοῦ εὐρώστου ἑλληνισμοῦ. Καὶ ἰδοὺ ὁ λόγος, οὗ ἕνεκα, τὸ μὲν ἐν τῇ Δύσει Ῥωμαϊκὸν κράτος ἐξηφανίσθη ἅμα προσβληθὲν ὑπὸ τῶν σιφῶν τοῦ Ὀδοᾶχρου, τὸ δὲ ἀνατολικὸν ἐνεκαρτέρησε μαχόμενον ἡρωϊκῶς κατ' ἀδιαλείπτων καὶ σφοδροτέρων ἐπιθέσεων ἐπὶ δέκα εἰσέτι ἑκατον-

¹⁾ Πρὸς Ῥωμαίους, Α, 26—32.

²⁾ Lasaulx, Philosophie der Geschichte, σελ. 94.

ταετηρίδας. Καί τί ἄλλο ἦτο ὁ παρ' ἀξίαν διακωμωδούμενος βυζαντινισμός ἢ αὐτὸς οὗτος ὁ ἑλληνισμός ἐκκεχριστιανισμένος; Ἐὰν μὴ προϋπῆρχεν ἀφθονος καὶ μὴ ἀνεπτύσσετο ἡ ἑλληνικὴ ζύμη, πῶς ἄλλως, ἐρωτῶμεν, ἡδύνατο νὰ συναποτελεσθῇ ὁ λεγόμενος ἐξελληνισμός τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας;

Ἐκ τῶν εἰρημένων ἐγένετο καὶ τυφλῷ δῆλον ὅτι ἡ ἀξίωσις τοῦ «Χρόνου» περὶ τῆς ὑπὸ τῶν Ρωμαίων συγχωνεύσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, εἶναι γελοιωδέστατος παραλογισμός, εἰς ὃν καὶ ὁ πλέον ἀνιστόρητος καὶ νηπιόφρων τῶν ἀνθρώπων δὲν ἡδύνατο νὰ ὑποπέσῃ. Οὐ μόνον δὲ κατὰ τοῦ παρελθόντος ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦ παρόντος βλασφημεῖ ὁ χρηστὸς Χρονογράφος· δὲν ἀρκεῖται ἰσχυριζόμενος ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνες οὐδέποτε ἀπετέλεσαν κράτος ἢ ἔθνος καὶ ὅτι συνεχωνεύθησαν ὑπὸ τῶν Ρωμαίων διὰ τῆς δουλείας· διατείνεται πρὸς τούτοις ὅτι «τὸ νέον ἑλληνικὸν βασίλειον ἐδέησε νὰ δημιουργηθῇ» καὶ ὅτι οἱ ἐλεύθεροι Ἑλληνες «ἄνθρωποι μιγάδες καὶ πῶς νόθοι ἐξ ὄλων τῶν τουρκικῶν τόπων ἐδέησε ν' ἀκούσωσι παρ' ἄλλων ὅτι ἦσαν ἀδελφοὶ πρὶν λάβωσιν ὑποψίαν περὶ τούτου»· ὀλίγον δὲ παρακατιῶν «Ἑλληνες ἦσαν βεβαίως καὶ εἶναι, καθὼς οἱ Ἰουδαῖοι εἶναι Ἰουδαῖοι· καθὼς ὅμως ὁ Ἰουδαῖος εἶναι ἀπατρις, ἀπαραλλάκτως καὶ ὁ Ἑλληὴν δὲν ἔχει πατρίδα, μᾶλλον δ' εἰπεῖν ἔχει πατρίδα πανταχοῦ ἄλλοθι πλέον ἢ ἐν Ἑλλάδι». Ἀγαθῇ τύχῃ· ἂς ἀναμνησθῶμεν ἐνταῦθα ὅσα ἔλεγεν ὁ λόρδος Μακωλέϋ πρὸ τριάκοντα καὶ πέντε ἐνιαυτῶν ἐν τῷ Κοινοβουλίῳ ὑπὲρ τῆς ἰσοπολιτείας τῶν Ἑβραίων. «Μεταχειρίζομεθα τοὺς Ἑβραίους ὡς ἀνδράποδα (ἀνεφώνησεν ὁ περικλεῆς ἱστοριογράφος) ἔπειτα δὲ ἀποροῦμεν διατί οἱ Ἑβραῖοι δὲν ἀγαπῶσιν ἡμᾶς ὡς ἀδελφούς· ἀναγκάζομεν αὐτοὺς νὰ μετέρχωνται βάνουσα καὶ ἀνελεύθερα ἐπιτηδεύματα, καὶ ἔπειτα ὀνειδίζομεν αὐτοῖς ὅτι δὲν ἀσχολοῦνται εἰς ἔντιμα καὶ εὐγενῆ ἔργα· τοὺς ἀφαιροῦμεν τὸ δίκαιωμα τῆς ἐγκτήσεως καὶ ἔπειτα παραπονούμεθα ὅτι οἱ ἄνθρωποι οὗτοι

ἐγκύπτουσιν ἰδίως εἰς τὸ ἐμπόριον τοὺς ἀποκλείομεν πασῶν τῶν εἰς πορισμὸν δόξης ἀγούσων ὁδῶν καὶ ἔπειτα τοὺς καταφρονοῦμεν ὡς χρηματιστάς· κατεγράσθημεν πρὸς βλάβην αὐτῶν τὴν ἡμετέραν δύναμιν καὶ ἔπειτα δυσανασχετοῦμεν ὅτι οἱ Ἑβραῖοι προστρέχουσιν εἰς τὴν πανουργίαν, ἣ τις εἶναι τὸ μόνον καταφύγιον τοῦ ἀσθενοῦς ἐναντίον τῆς βίας τοῦ ἰσχυροτέρου. Οὐδὲν, Κύριοι, ὑπάρχει ἐν τῷ ἔθνικῳ χαρακτῆρι τῶν Ἑβραίων ἐλάττωμα τοσοῦτον μέγα ὥστε ν' ἀποκαθιστᾷ αὐτοὺς ἀνικάνους περὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ὑπερτάτων καθηκόντων τοῦ πολίτου. Ἐν τῇ νηπιότητι τοῦ πολιτισμοῦ, ὅτε ἡ ἡμετέρα νῆσος ἦτο βάρβαρος καθάπερ εἶναι σήμερον ἡ Νέα Γυϊνέα, ὅτε τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι ἦσαν εἰσέτι ἀγνωστα ἐν Ἀθήναις, ὅτε οὐδὲ καλύβη σχεδὸν ὑπῆρχεν ἐπὶ τοῦ τόπου, ἔνθα ἐκτίσθη βραδύτερον ἡ Ρώμη — ὁ νῦν περιφρονούμενος τῶν Ἑβραίων λαὸς ἐκέκτητο τὰς ὀχυρὰς πόλεις του, τοὺς κεδρίνους δόμους του, τὸν ἐκλαμπρότατον ναὸν του, τοὺς ἐμπορικοὺς στόλους του, τὰς ἱεράς σχολάς του, τοὺς μεγάλους πολιτικοὺς καὶ στρατιώτας, τοὺς φιλοσόφους, τοὺς ἱστοριογράφους καὶ τοὺς ποιητάς του. Καὶ ποῖον ἔθνος ἐπάλαισε γενναιότερον ἐναντίον ὑπερόγκων δυνάμεων ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τῆς θρησκείας του; Ποῖον ἔθνος, καὶ ἐν ταῖς ἐσχάταις τῆς ἀγωνίας του στιγμαῖς, παρέσχε τρανοτέρας ἀποδείξεις περὶ τοῦ τί δύναται νὰ κατορθώσῃ λαὸς τις ὑπὸ μεγαθύμου ἐμπορούμενος ἀπογνώσεως; Καὶ ἐὰν, μετὰ παρέλευσιν αἰώνων, οἱ τυραννηθέντες ἀπόγονοι τῶν μαχητῶν καὶ τῶν σοφῶν τοῦ Ἰσραὴλ, ἀπέβαλον τὰ προτερήματα τῶν πατέρων των ἐὰν, ἀγευστοὶ διατελέσαντες τῶν εὐεργετημάτων τοῦ νόμου καὶ τῆς ἐλευθερίας καὶ ὑποκύψαντες εἰς δούλειον ζυγόν, προσέλαβον ἔνια τῶν ἐλαττωμάτων ἐκθέσμων καὶ δούλων ἀνθρώπων, πρέπει τούτων ἕνεκα νὰ ἐκφαιλίζωμεν αὐτοὺς ἢ πρέπει μᾶλλον ἡμεῖς αὐτοὶ νὰ ἐρυθριῶμεν καὶ νὰ αἰσθανώμεθα τύψιν συνειδότος, ὅτι τοσοῦτον ἀπανθρώπως προσηνέχθημεν πρὸς αὐτούς;» Ταῦτα ἔλεγε περὶ τῶν Ἑβραίων ὁ μέγας ἱστορικός·

ἐὰν τώρα οἱ Ἄγγλοι αἰσχύνονται ὅτι λίαν βραδέως καὶ μετὰ σφοδρότατας βουλευτικὰς λογομαχίας ἀπέδωσαν τὰ δικαιώματα τοῦ πολίτου εἰς τοὺς ἀπογόνους τῶν Μακκαβαίων, οἱ βάρβαροι Ἑλληγες δὲν δικαιοῦνται ἄρα νὰ καυχῶνται ὅτι, ἅμα ἐλευθερωθέντες ἀπὸ δουλείας ἐπονειδίστου καὶ βδελυρᾶς, ἐθεώρησαν τοὺς παρ' αὐτοῖς οἰκοῦντας ἄλλοθρήσκους ἢ ἄλλοφύλους ὡς ἰσοπολίτας καὶ ἀδελφούς; ¹⁾ Ἀλλὰ πόσον ἄστοχος εἶναι ἄφ' ἐτέρου ἢ ἀντιπαράθεσις τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ἑβραίων, οἵτινες ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἀπέτελεσαν ἔθνος πρὶν ἢ ἀποτελέσῃ κρᾶτος! Ὁ ἐν Ἰταλίᾳ Ἑβραῖος εἶναι ἰταλὸς, ὁ ἐν Γαλλίᾳ γάλλος καὶ ὁ ἐν Ἀγγλίᾳ ἄγγλος· ὅπου οἱ Ἰσραηλιταὶ ἀπολαμβάνουσιν ἰσονομίαν καὶ ἰσοπολιτείαν, ἐκεῖ εὐρίσκουσι καὶ τὴν πρὸ αἰῶνων ἀπολωλυῖαν πατρίδα των. Πρώτιστος ὅρος τῆς φιλοπατρίας των εἶναι ἡ ἐλευθερία· ἡ ἐπ' αἰῶνας φυλετικὴ αὐτῶν ἀπομόνωσις εἶναι προῖόν τῶν ἀμειλίκτων καταδρομῶν ἅς ὑπέστησαν παρ' ἄξιαν· ἡ Ἱερουσαλήμ δὲν περιλαμβάνεται πλέον ἐν τῷ προγράμματι τῶν πεφωτισμένων Ἰσραηλιτῶν· ὁ Ροσχήλδ πιστεύομεν νὰ μὴ ἔχη μὴδὲ τὴν ἐλαχίστην ὄρξιν νὰ ἐγκαταλίπη τὴν ἐν τῷ Κοινοβουλίῳ ἔδραν του ὅπως ἀναδειχθῇ ἔστω καὶ βασιλεὺς τῆς Παλαιστίνης, ὁ δὲ Κ. Μοντεφιόρε, ὅστις δύναται νὰ διδάξῃ τὰς ἀρχὰς τῆς φιλανθρωπίας, τῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς ἀγάπης πολλοὺς χριστιανοὺς ἐπισκόπους, οὐδέποτε ἐμελέτησε νὰ μεταβάλλῃ εἰς πολιτικὸν προσηλυτισμὸν τὰς φιλανθρωποτάτας ὑπὲρ τῶν πασχόντων ἐνεργείας του. Ὑποθεθίσθω ὁμως ὅτι οἱ Ἑβραῖοι ἐπιδιώκουσι τῷ ὄντι τὴν ἀποκατάστασιν ἰουδαϊκοῦ βασιλείου ἐν Παλαιστίνῃ, ὅτι αἱ εὐρωπαϊκαὶ κυβερνήσεις διευκολύνουσι τὸ ἔργον τοῦτο καὶ ὅτι οἱ ἐφ' ἅπασαν τὴν οἰκουμένην διεσπαρ-

¹⁾ Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ ἰσοπολιτεία τῶν μὲν Καθολικῶν καθιερώθη ἐν Ἀγγλίᾳ τῷ 1829, τῶν δὲ Ἑβραίων μόλις τῷ 1858. Καὶ ἔπειτα δὲν ἐντρέπονται νὰ κατακρίνωσι τοὺς Ἑλληγας ὡς μισαλλοδόξους καὶ μισοξένους.

μένοι Ἑβραῖοι ἐπανερχονται: σωρηδὸν εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Ἰορδάνου. Τοῦ θαύματος τούτου ἀποτελουμένου, τίνι τρόπῳ ὁ ἰσπανὸς ἑβραῖος θὰ ἐννοήσῃ τὸν ἄγγλον ἢ ὁ πολωνὸς τὸν ἰταλὸν, ἢ ὁ γερμανὸς τὸν ἑλληνα; Ἐπὶ τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος, οἱ Ἑβραῖοι εἶχον ἰδιοποιηθῆ ἄντι τῆς γλώσσης των τὰς διαλέκτους τῶν χωρῶν, ἐν αἷς ἀποκατεστάθησαν. Οἱ Ἕλληνες τοῦλάχιστον, καὶ ἐὰν μηδὲ σταλαγμὸν ἔχωσιν πατρίου φρονήματος, διέσωσαν τὴν γλῶσσαν καὶ διὰ τῆς γλώσσης διέσωσαν ἀκμαῖα τὰ στοιχεῖα τῆς ἐθνικότητος αὐτῶν. Ὁ Ναβουχοδονόσορ καὶ ὁ Τίτος ἔτρωσαν θανασίμως τὸ ἔθνος καὶ τὴν γλῶσσαν τῶν Ἑβραίων, ἐν ᾧ τῶν Ἑλλήνων τὸ ἔθνος καὶ ἡ γλῶσσα ἐνίκηφόρησαν ἐναντίον ἰσχυροτέρων καὶ συνεχεστέρων ἐπιδρομῶν.

Τὸ περίεργον ἐν τούτοις εἶναι, ὅτι ὁ συντάκτης τοῦ «Χρόνου» ὅστις πρὸ ὀλίγου ἐμεγαλοφώνησεν ὅτι «οἱ Ῥωμαῖοι συνεχώννευσαν τοὺς Ἕλληνας διὰ τῆς δουλείας» ἀντιφάσκει αὐτὸς πρὸς ἑαυτὸν, ἰσχυριζόμενος μετὰ ταῦτα ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶναι βεβαίως ἔτι καὶ σήμερον Ἕλληνες. Λοιπὸν δὲν ἐξερρωμαίσθησαν ἢ ἐξερρωμαίσθησαν μὲν ἀλλ' ἀκολούθως ἐξηλληνίσθησαν, ἀπαρράλλακτως ὅπως, κατὰ τὴν φαλμεραυέρειον αἵρεσιν, ἀπεσλαβώθησαν μὲν ἐπὶ τοῦ ἐβδόμου ἢ ὀγδοοῦ αἰῶνος ἀλλ' ἐξεβυζαντινίσθησαν ἐπὶ τοῦ δεκάτου! Πρὸς ἐξήγησιν τοῦ μυστηρίου τούτου φαινομένου πρέπει νὰ προσδράμωμεν εἰς τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἱστοριογράφου τῆς δούλης Ἑλλάδος, Κ. Γεωργίου Φίνλεϋ· εἰς πᾶν ὅ, τι ἀφορᾷ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἀνατολήν, ἡ γνώμη τοῦ Κ. Φίνλεϋ ἔχει, κατὰ τὸν συντάκτην τοῦ «Χρόνου» ἀναμφέρηστον αὐθεντίαν. Εὐαρεστηθῆτω λοιπὸν ὁ Κ. Φίνλεϋ νὰ εἴπῃ καὶ αὐθις καθαρῶς τὴν γνώμην του, νὰ μαρτυρήσῃ δηλαδὴ ἐὰν εἶναι ἀληθὲς τὸ παρά τοῦ ἐπιστηθίου φίλου του, συντάκτου τοῦ «Χρόνου» λεγόμενον, ὅτι «οἱ ἐλεύθεροι Ἕλληνες, ἄνθρωποι μιγάδες καὶ νόθοι, ἔπρεπε ν' ἀκούσωσι παρ' ἄλλων ὅτι ἦσαν ἀδελφοὶ πρὶν λάβωσιν ὑποψίαν περὶ τούτου». Οἱ ἀνόητοι! ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη ἐπολέμησαν τὸν κατα-

στρέπτικώτερον τῶν πολέμων χωρὶς καὶ νὰ γινώσκωσι διατί πολεμοῦσιν — αὐτὸ κηρύττει ὁ «Χρόνος».

Ἡ κυριαρχία τῶν Τούρκων ἐν Ἑλλάδι δὲν ὑπῆρξεν ἀνωφελής· ὅ, τι ἡ ρωμαϊκὴ δεσποτεία καὶ ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία δὲν ἠδυνήθησαν νὰ πράξωσι, τοῦτο ἔπραξαν οἱ ὀθωμανοὶ, κατὰ τὸν Κ. Φίνλεϋ· κατώρθωσαν δηλαδὴ νὰ ἐθνοποιήσωσι (nationalise) τοὺς Ἑλληνας καὶ συσσωματώσωσιν εἰς μίαν ὁμάδα τὰς διαφόρους αὐτῶν κοινότητας. Ἀφ' οὗ δὲ ἡ φυλὴ τοῦ Ὄθμαν ἐξεπλήρωσε τὴν ἀποστολὴν τῆς ἐν Ἑλλάδι, ἀπῆλθε καὶ αὐτὴ ἐκεῖθεν ὅπως ἀπῆλθον πρὸ αὐτῆς οἱ Ρωμαῖοι, οἱ Σταυροφόροι καὶ οἱ Ἑνετοί. Παρακαλοῦμεν τὸν ἀναγνώστην νὰ μὴ ἐκλάβῃ τὴν ἀπόφασιν ταύτην τοῦ Κ. Φίνλεϋ περὶ ἐθνοποιήσεως τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τῶν Τούρκων ὡς παραπλησίαν πρὸς τὸν περὶ ἐκρωμαϊσμοῦ τῶν Ἑλλήνων παραλογισμόν τοῦ «Χρόνου». Φυσικῶς τῷ λόγῳ ὁ Κ. Φίνλεϋ δὲν ἐννοεῖ νὰ εἴπῃ ὅτι οἱ Ἑλληγες παρέλαβον ἐκ τῶν Τούρκων τὰ στοιχεῖα τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν ὑπάρξεως, ὅπως φέρ' εἰπεῖν, ἐπὶ τοῦ ἐνάτου μετὰ Χριστὸν αἰῶνος, οἱ Βούλγαροι παρέλαβον ἐκ τῶν Ἑλλήνων τοῦ Βυζαντίου μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τὴν λαμπάδα τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως. Οἱ βάρβαροι Τούρκοι, μηδεμίαν ἄλλην ἔχοντες περὶ ἐθνικότητος ἐννοίαν εἰμὴ τὴν ἐρειδομένην ἐπὶ τοῦ μωαμεθανικοῦ θρησκευματος, δὲν ἠδύναντο νὰ ἐνσταλάξωσιν εἰς τὴν καρδίαν τῶν Ἑλλήνων τὸ αἶσθημα ἐκεῖνο, οὗτινος αὐτοὶ οἱ ἄγριοι Ἀσιανοὶ ἐστεροῦντο ὀλοσχερῶς, καὶ τὸ ὅποῖον οὐδέποτε διέλιπε κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον θερμαῖνον τὰς ψυχὰς τῶν θυμάτων τῆς θηριωδίας. Ὁ Κ. Φίνλεϋ ἐννοεῖ βεβαίως ὅτι ὁ πρὸς τὴν ἀνεξαρτησίαν ὄργανισμός τῶν δούλων Ἑλλήνων ἔβαινει ἐπὶ τὰ πρόσω κατὰ λόγον τῆς παλινδρομικῆς κινήσεως τοῦ ἐν τῇ νοτιοανατολικῇ Εὐρώπῃ ὀθωμανισμοῦ. Οἱ Τούρκοι ὑπεδούλωσαν τὸ σῶμα τοῦ ἑλληνισμοῦ, τὴν ψυχὴν ὁμως αὐτοῦ ἀφήσαν καὶ ὤφειλον νὰ τὴν ἀφήσωσιν ἀδούλωτον, ἀφ' οὗ δὲν ἦσαν ἱκανοὶ νὰ καθυποτάξωσιν αὐτήν. Ἀπὸ τῆς ἐν Πασάροβιτς

συνθήκης ἢ βαθμιαία παρακμὴ τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας συνεπήγετο τὴν βαθμιαίαν ἀνάπτυξιν τῶν Ἑλλήνων. Ἰδίως δὲ μετὰ τὴν ἐν Ἰασιῶ εἰρήνην (1792) συνέβησαν ἐν Τουρκίᾳ ἀξιοσημείωτοι κοινωνικαὶ μεταβολαί· ἡ ὀθωμανικὴ κυβερνήσις ἤρξατο ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης βαθμῆδὸν ἐξαλλοιούμενη ἐπὶ τὰ χεῖρω, οὐχ ἤττον ὅμως τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως ἐξηλλοιοῦτο ἐπὶ τὰ κρείττω καὶ ὁ ἑλληνικὸς λαός. Οἱ Σουλτάνοι ἦσαν τότε ἠναγκασμένοι νὰ ὑπερασπίζωσιν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν στασιαστικῶν διαθέσεων τῶν πασάδων καὶ ἀπὸ τῆς ἀναρχικῆς αὐθαδεῖας τῶν γιανιτσάρων· ἀφ' ἐτέρου αἱ ἔνδοξοι ἀναμνήσεις τῶν Ἑλλήνων, ἀναζωπυρηθεῖσαι σφόδρα διὰ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, μετέδωσαν τὸν φιλελεύθερον ἐνθουσιασμόν εἰς ὅλον τὸ ἔθνος καὶ ἐξήγειραν τὰς περὶ πολιτικῆς ἀνεξαρτησίας ἐλπίδας. Ἡ ἐπενέργεια τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, ἡ ἀνάπτυξις τῶν ἑλληνικῶν γραμματικῶν, ἡ ἐπέκτασις τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ἑλληνικῆς ναυτιλίας ἐπὶ τῶν πολέμων τοῦ Ναπολέοντος, ὑπεδαύλισαν τὸ ἔναυσμα τῆς ἐθνικῆς ταύτης ἐνώσεως. Ἡ κοινωνικὴ πρόοδος ἦρεν ἐκ τοῦ μέσου τὰ μεσαιωνικὰ προνόμια τοῦ μωαμεθανισμοῦ καὶ παρέλυσε, διὰ τῆς κατὰ τόπους παντοδυναμίας τῶν πασάδων, τοὺς ἄρμους τῆς κυβερνητικῆς συγκεντρώσεως. Οὕτω δὲ ἡ διαφθορὰ καὶ ἡ ἐκχαύνωσις τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως παρέσχε τὸ ἐνδόσιμον εἰς τοὺς ἰσχυροτέρους τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχιαῖς διοικητῶν νὰ ἀνιδρύσωσιν ἀνεξάρτητα κράτη· ὁ Πασβάνογλους ἐν Βιδινίῳ, ὁ Διεζάρ πασᾶς ἐν Πτολεμαίδι, ὁ Ἀλῆ βέης ἐν Αἰγύπτῳ ἐκυριάρχησαν ἐπὶ πολὺν χρόνον ὡς ἀνεξάρτητοι σχεδὸν ἡγεμόνες· μετὰ τούτους, ὀλίγον βραδύτερον, ὁ μὲν Ἀλῆ πασᾶς τῶν Ἰωαννίνων ἐκτήσατο ἕκτακτον ἡγεμονικὴν αὐθεντίαν, ὁ δὲ Μεχμεταλῆς ἀνεδείχθη ἐν Αἰγύπτῳ θεμελιωτὴς νέας δυναστείας. Εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι ὁ Σουλτάνος ἠδυνήθη ἐπὶ τέλους νὰ καταδαμάσῃ τοὺς στασιάσαντας πασάδας, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη ἐπ' ἴσης νὰ καταδαμάσῃ τοὺς ὑπὲρ ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ ὀρθοσκευτικῆς ἐλευθερίας ἐξεγερθέντας Σέρβους καὶ Ἑλληνας.

Καὶ οὐχὶ ἀλόγως ἰσχυρίζεται ὁ Κ. Φίνλεϋ ὅτι τὴν ἔθνοποίησιν τῶν Ἑλλήνων ἀποδοτέον κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν προβαίνουσαν ἐκχαύνωσιν τοῦ βαρβάρου ὀθωμανισμοῦ οὐχ ἦττον ἢ εἰς τὴν βαθμιαίαν ἐθνικὴν ἐπίδοσιν αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων. «Ὁ ὑπὲρ ἀστικῆς ἐλευθερίας πόθος (προσεπάγει ὁ ἐμβριθὴς ἱστορικός) εἶχεν ἤδη βλαστήση ἐν τῷ νεωτέρῳ ἑλληνικῷ ἔθνει, τὸ ὁποῖον ἐσχημάτισεν ἡ ὀθωμανικὴ κυριαρχία· ὑπῆρχον ἤδη διαρκεῖς πολιτικοὶ θεσμοί, οἵτινες παρεῖχον νέον ὀργανικὸν τύπον εἰς τὴν ἑλληνικὴν κοινωνίαν· κοινότητες καὶ δημογεροντίαι, διοικούμεναι ὑπὸ τεταγμένων νόμων καὶ ἐθίμων, ἀπετέλουν οἷον τὸ θεμέλιον τῆς δημοτικῆς αὐτοδιοικήσεως. Τὰ πρὸς ταμιευτικούς σκοποὺς συνερχόμενα συμβούλια ἦσαν μὲν ὄργανα τῆς ὀθωμανικῆς καταπίεσεως ἀλλὰ συνετέλουν οὐδὲν ἦττον πρὸς συνένωσιν τῶν ἐπιτοπίων ἐλευθεριῶν μετὰ γενικωτέρας τινὸς ἐθνικῆς συγκεντρώσεως. Οἱ ἐν τῇ Ἀνατολῇ Ἑλληες συνήθιζοντο ὅτι ἐπέστη ἤδη ἡ ὥρα πρὸς ἐναρξιν μεγάλου ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος· ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις ἀπέβη κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ἅμα ἀνάγκη. Ἡ ἐθνικὴ κυριαρχία εἶναι δικαίωμα σύμφυτον τῷ λαῷ ὅπως ἡ ἐλευθερία ἡ ἀστικὴ εἶναι δικαίωμα σύμφυτον τῷ ἀτόμῳ, Οἱ ἄνθρωποι γινώσκουσιν αὐτομάτως ὅτι ὑπάρχουσι καταστάσεις καὶ ἐποχαί, καθ' ἃς ἡ ἀνταρσία ὑποδοῦλων ἐθνῶν καὶ μὴ ἐλευθέρων πολιτῶν ἐπιβάλλεται ὑπὸ τοῦ καθήκοντος. Σὺμπασα ἡ ἱστορία τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας ἐν Ἑλλάδι μαρτυρεῖ ὅτι οἱ Ἑλληες παρεθαρρύνοντο διηνεκῶς ὑπὸ τῆς θρησκευτικῆς καὶ τῆς φιλανθρωπίας νὰ ἐξαναστῶσι κατὰ τῶν τυράννων των. Ἡ ἀνθρωπίνη ἀξιοπρέπεια προσεκάλει αὐτοὺς νὰ ἐξαλείψωσι διὰ θυσιῶν ἀπὸ τοῦ χαρακτῆρος τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς τὴν μέλαιναν κηλῖδα τῆς εἰς τὸν φόρον τοῦ «παιδομαζώματος» μακρᾶς ὑποταγῆς των. Περιττὸν τὸ δικαιολογῆσαι τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν· οἱ Ἑλληες ἐξελέξαντο πάνυ καλῶς τὸν κατάλληλον καιρόν· ὁ ἀγὼν ὑπῆρξεν τὸ φυσικὸν ἐξαγόμενον ἀνθρωπίνων συμπαθειῶν.

Ἡ διάδοσις τῶν φώτων, καὶ ἡ ἠθικὴ, πολιτικὴ καὶ θρησκευτικὴ ἀνάπτυξις τῆς κοινωρίας κατέστησαν ἀφόρητον τὸν ζυγὸν τῶν μωαμεθανῶν. Οἱ Ἕλληνες, οἵτινες ἐσεμνύοντο ὡς προεξάρχοντες τῶν ὑπὸ τὴν ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν χριστιανικῶν φύλων, ὤφειλον ἐπομένως ν' ἀποδυθῶσιν εἰς τὴν παλαίστραν ὡς πρόμαχοι τῆς ἀστικῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς χριστιανικῆς φιλανθρωπίας» ¹⁾.

Ὁμολογοῦμεν ὅτι ὁ Κ. Φίνλεϋ ὀρίζει ὀρθότατα τὰς αἰτίας τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως· ἀποδίδει ὁμοῦς εἰς τοὺς ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας δημοτικούς θεσμούς ὑπέρμετρον σημασίαν καὶ ἐξ εἰδικῶν τιῶν περιπτώσεων συνάγει γενικὰ συμπεράσματα, τὰ ὁποῖα ἐνδέχεται νὰ μὴ ἦναι ἐξ ἴσου ὀρθά. Αἱ χριστιανικαὶ δημογερονταί, τὰς ὁποίας ἐκθειάζει ὁ Κ. Φίνλεϋ, ὡς τὴν πολιτικὴν τοῦ ἔθνους ψυχὴν ἐξυπηρέτησαν τὸν τουρκισμόν πλέον ἢ ὅσον περιέθαλψαν τὰ πολιτικὰ καὶ ἔθνικα συμφέροντα τῶν κοινοτήτων· ἐὰν οἱ «κοτσαμπασηδες» ἐμαίευσαν τὸ ἔθνικόν φρόνημα, εἰς τί ἄρα ἐχρησίμευσεν ἡ ἡρωϊκὴ τῶν κλεφτῶν ἐποποιία; Παρατηροῦμεν ὡσαύτως ὅτι λίαν ἐπισφαλῆς ἵνα μὴ εἴπωμεν καὶ εὐεξέλεγκτος εἶναι ἡ γνώμη τοῦ διασήμου ἱστορικοῦ ὅτι δηλαδὴ οἱ δημοτικοὶ θεσμοὶ ἐγκατέθηκαν τὸν θεμέλιον λίθον τῆς ἐνδεχομένης ὀμοσπονδιακῆς ἐνώσεως τῶν ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ Τουρκίᾳ ὀρθοδόξων λαῶν. Ἐὰν οἱ ὀρθόδοξοὶ λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς εἶναι προωρισμένοι νὰ ἰδρῦσωσιν ὀμοσπονδίαν τινὰ, θὰ ἰδρῦσωσιν ἄρά γε αὐτὴν ἐπὶ τῇ φαντασιώδει βάσει τῶν ἐπὶ τουρκοκρατίας δημογεροντιῶν ²⁾;

¹⁾ Finlay, History of Greece under Othoman and Venetian Domination, London 1856, ἐν τῷ ἐπιλόγῳ τοῦ πέμπτου κεφαλαίου, ἐνθα ἐκτίθενται τὰ αἷτια καὶ τὰ γεγονότα, τὰ παρασκευάσαντα τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων.

²⁾ Καίπερ δυσπιστοῦντες πρὸς τὴν λίαν ὑπερβολικὴν σημαντικότητα ἣν ὁ Κ. Φίνλεϋ ἀποδίδει εἰς τοὺς ἐπὶ τουρκοκρατίας δημοτικούς θεσμούς, ἀφ' ἐτέρου ὁμοῦς οὐδόλως ἀμφισβητοῦμεν τὴν ἐπίδρασιν αὐτῶν εἰς τὸ ἔθνικόν πνεῦμα. Ὁ Κ. Μάουερ (Das Griechische Volk, τόμ.

Ὅπως δὴ ποτε, αἱ περὶ γενέσεως τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας θεωρίαι τοῦ Κ. Φίνλεϋ καὶ τοῦ συντάκτου τοῦ «Χρόνου» εἶναι ἐκ διαμέτρου ἐναντία. Κατὰ τὸν Κ. Φίνλεϋ, ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις ὑπῆρξε «πολιτικὴ ἅμα καὶ κοινωνικὴ ἀνάγκη» ἐν ᾧ κατὰ τὸν συντάκτην τοῦ «Χρόνου» αὕτη ἐγένετο οὕτως εἰπεῖν εἰκῆ καὶ τυχαίως. Ὁ Κ. Φίνλεϋ λέγει ὅτι «κρίνει περιττὸν νὰ δικαιολογήσῃ τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα» ἐν ᾧ ὁ συντάκτης τοῦ «Χρόνου» ἀντιλέγει ὅτι «Ἑλλάς δὲν ὑπῆρχεν οὐδαμοῦ, οὐδ' ἐν αὐτῇ τῇ Ἑλλάδι». Κατὰ τὸν Κ. Φίνλεϋ, ὁ ἑλληνικὸς ἀγὼν ὑπῆρξε «φυσικὸν ἀποκύημα τῶν ἀνθρωπίνων συμπαθειῶν» καὶ «καθῆκον ὑπαγορευθὲν ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης ἀξιοπρεπείας — καθῆκον τοῦ ὁποίου τὸ μέγεθος καὶ τὴν σπουδαιότητα συνησθάνθη σύμπασα ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ, ἐν ᾧ κατὰ τὸν συντάκτην τοῦ «Χρόνου» οἱ Ἕλληνες ἐπολέμησαν ἐπὶ ἐννέα ἔτη ἄνευ προδιαγεγραμμένου σκοποῦ, ἐπολέμησαν ἀπλῶς καὶ μόνον ἵνα πολεμήσωσιν, ἕως οὔ, χάριτι θείᾳ, ἔλαβον τὸ μοναδικὸν

ἀ', σελ. 102) κρίνει ὀπωσοῦν μετριώτερον. «Εἶναι ἀληθὲς (λέγει) ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀπῆλαιον μεγάλων ἐλευθεριῶν. Τοὺς προϊσταμένους καὶ τοὺς ἀντιπροσώπους των ἐξέλεγον αὐτοί, ἔχοντες ἴδιαν διαχείρισιν καὶ ἴδια δικαστήρια. Φόρους καὶ ἄλλας εἰσφορὰς ἐπέβαλλον αὐτοὶ ἑαυτοῖς καὶ τοὺς διένειμον οἱ ἴδιοι μεταξὺ ἀλλήλων. Ἀντιπροσώπους εἶχον οὐ μόνον παρὰ τοῖς βοεβόδαις καὶ τοῖς πασάδαις ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τοῦ μεγάλου κράτους. Ἀπὸ τοῦ προεστῶτος τοῦ χωρίου μέχρι τοῦ διερμηνέως τῆς Πύλης πάντες ἀνεξαιρέτως εἶχον τοὺς ἀντιπροσώπους καὶ τοὺς πάτρωνας αὐτῶν παρὰ πάσαις ταῖς ἀρχαῖς καὶ παρ' ἐκάστη αὐτῶν. Τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐξυπηρετεῖ καὶ ὁ κληρὸς ὄλος μέχρι τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Πατριάρχου, ὃν ἅπαντες ἐκήρυττον γενικὸν αὐτῶν ἀντιπρόσωπον. Ἐν τούτοις οἱ Ἕλληνες ἕζων ἐν δουλείᾳ σκληρᾷ, ἐπειδὴ δὲν ἦτο ἐξησφαλισμένον αὐτοῖς οὐδὲν ἐκ τῶν ἀνωτέρω προνομίων, τὰ ὁποῖα καθ' ἑαυτὰ ἦσαν μέγιστα καὶ σπουδαιότατα. Ἐπὶ τέλος ὑπερίσχυεν ἡ αὐθαιρεσία τοῦ Τούρκου ἀπὸ τῶν πασάδων μέχρι τοῦ Σουλτάνου. Οἱ Ἕλληνες ἀπῆλαιον λοιπὸν μόνης τῆς σκιάς τῆς ἐλευθερίας. Ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τὴν σκιάν ταύτην ἀνεπτύχθησαν αἱ κάλυκες, ἐξ ὧν ἀπὸ τοῦ 1821 ἀνεβλάστησαν τὰ ἄνθη τὰ ὁποῖα ὅσον οὔπω θὰ ἀπενέγκωσιν ὠρίμους καρπούς».

εὐτύχημα ν' ἀκούσωσιν οἱ ταλαίπωροι παρ' ἄλλων ὅτι ἐπολέμησαν ὅπως δημιουργήσωσι μίαν Ἑλλάδα, περι ἧς οὐδεμίαν εἶχον ὑπόψιαν. ὦ Ζεῦ βασιλεῦ, τῆς λεπτότητος τῶν φρενῶν!!

Μετὰ τὰς πολλὰς καὶ ποικίλας ταύτας ἐωλοκρασίας, οὐδεὶς βεβαίως θὰ ξενισθῆ ἐπὶ τῇ ἐτέρα βλασφημίᾳ τοῦ «Χρόνου» ὅτι «ὅσῳ μακρότερον διαρκεῖ τὸ πείραμα τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου τοσοῦτω μᾶλλον κρατύνεται παρὰ τοῖς πλείστοις ἢ πεποιθήσεις ὅτι ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ προώριστα νὰ προκόψῃ καὶ εὐδαιμονήσῃ πανταχοῦ ἄλλοθι μᾶλλον ἢ ἐν Ἑλλάδι». Ὡς ἄτομον ὁ Ἕλληνας ἀπολαύει μέχρι τινὸς τῆς ὑπολήψεως τοῦ Χρονογράφου· «κατ' ἰδίαν μὲν ἐπιτυγχάνει καὶ εὐδοχιμεῖ (λέγει ὁ «Χρόνος») ὡς σύνολον ὅμως, δηλαδὴ ὡς ἔθνος, καὶ ὡς κράτος, ἀπέτυχε πάντοτε, ἐπὶ πᾶσι δὲ ἀπέτυχεν ὁ Ἕλληνας ἐν τοῖς πολιτικοῖς πόθοις του». Ἐὰν τὰ ἔθνη καὶ τὰ κράτη ὠμοιάζον πρὸς τὸν Ἑρμῆν τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας, ὅστις ἐγεννήθη τῇ πρώτῃ, ἐκιθάριζε περὶ μεσημβρίαν, τῇ δὲ ἑσπέρα ἔκλεπτε τὰς βοῦς τοῦ Διὸς, ὁ συντάκτης τοῦ «Χρόνου» θὰ ἐδικαιοῦτο βεβαίως ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἐνστάσεως νὰ καταδικάσῃ τὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ δογματίσῃ ὅτι τὸ πείραμα τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου ἀπέτυχεν ἐξ ὀλοκλήρου. Κατ' εὐτυχίαν, τὰ ἔθνη καὶ τὰ κράτη ὑπάγονται εἰς βιωτικοὺς κανόνας, πρὸς διερεύνησιν τῶν ὁποίων δὲν ἀρκοῦσι τὰ χημικὰ μόνον πειράματα. Ὁ βουλόμενος ἤδη νὰ ἐξετάσῃ ἀπρολήπτως ἐὰν «τὸ πείραμα τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου» ἐπέτυχεν ἢ μὴ, τρεῖς μόνον ἔχει πρὸ αὐτοῦ πειραματικὰ διεξόδους, τουτέστιν ἢ πρέπει νὰ κρίνῃ τὴν σήμερον Ἑλλάδα ἐκ παραθέσεως πρὸς τὴν πρὸ τοῦ 1821, ἢ νὰ παραβάλλῃ αὐτὴν ἀπολύτως, ὅπως ἔχει τανῦν, πρὸς τὴν καθ' ἡμᾶς Τουρκίαν, ἢ ν' ἀντιπαραβάλλῃ σχετικῶς τὸ ἑλληνικὸν βασίλειον πρὸς τὰ πεπολιτισμένα κράτη τῆς Εὐρώπης. Ἡ σύγκρισις πρέπει ἐπομένως νὰ γείνη ἢ κατὰ παράθεσιν ἢ ἀπολύτως ἢ σχετικῶς. Ὁ συντάκτης τοῦ «Χρόνου», συγγέων τὰς ἀπαραιτήτους ταύτας διακρίσεις,

συμπεραίνει ὅτι τὸ πείραμα τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου ἀπέ-
 τυχε πολιτικῶς. Διατί δὲ ἀπέτυχε; βεβαίως διότι οἱ ἐλευ-
 θεροὶ Ἕλληνες δὲν ἠδυνήθησαν νὰ καταστήσωσιν ἐντὸς
 τριάκοντα ἐτῶν τὸν ὑγιᾶ πολιτικὸν ἐκεῖνον βίον, ὃν οἱ
 Ἕλληνοὶ κατέστησαν ἐντὸς ἑξ ἑκατονταετηρίδων.
 Εἶναι μὰ τὴν ἀλήθειαν παραπολὺ ἀπαιτητικὸς ὁ συντά-
 κτης τοῦ «Χρόνου» καὶ καθ' ὑπερβολὴν ἄδικος. Ἐπιθυμεῖ
 ἄρα γε νὰ μάθῃ πῶς διέκειτο ἡ Ἑλλάς πρὸ τοῦ 1821 καὶ
 πῶς διάκειται σήμερον, καὶ κατὰ πόσον ἡ ἐλευθέρα Ἑλλάς
 ὑπερηκόντισε τὴν Ἑλλάδα τὴν δούλην; Ἄς παραβάλῃ τὰς
 περιηγήσεις τοῦ Τουρνεφόρτ, τοῦ Σπὸν, τοῦ Πόκοκ, τοῦ
 Δόδουελ, τοῦ Γέλ, τοῦ Βαρθόλδου καὶ τοῦ συνταγματάρχου
 Λήκ πρὸς τὰ ὁδοιπορικὰ τοῦ Ρὸς, τοῦ Κουρτίου, τοῦ Ἐτ-
 τνερ, τοῦ Οὔτσερ, τοῦ Κλάρκ, τοῦ Βαϊρδ, τοῦ Σένιορ, τοῦ
 σὶρ Θωμᾶ Οὐάις κλ. Ὁ περιβόητος γερμανὸς περιηγητὴς
 Βαρθόλδους, ὁ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ καθ' ἡμᾶς αἰῶνος ἐπι-
 σκεφθεὶς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν τουρκικὴν κυβέρνησιν ἐξυ-
 μνήσας καὶ τὴν ἐθνικὴν παλιγγενεσίαν τοῦ ἑλληνισμοῦ ὡς
 ἀδύνατον παραστήσας, προέταξεν ὡς «τηλαυγὲς πρόσωπον»
 εἰς τὸν δεῦτερον τόμον τῶν ἀποδημιῶν του ζοφερωτάτην εἰκόνα
 τῆς πνευματικῆς καὶ πολιτικῆς καταστάσεως τῶν κατὰ τὴν
 ἐποχὴν ἐκεῖνην δούλων Ἑλλήνων ¹⁾). Ἀληθῶς τότε οὐδαμοῦ
 ὑπῆρχεν Ἑλλάς — fuit Graecia, ἵνα μεταχειρισθῶμεν τὴν
 γραφικὴν ἔκφρασιν χαιρεκάκου μισέλληνος· ὁ Βαρθόλδους
 ἀναφέρει ὅτι καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα δὲν διέτριβον ἢ μό-
 νον ὀλίγοι «γραμματισμένοι» Ἀσκληπιάδαι, καὶ οὗτοι πα-
 ρεπίδημοι μᾶλλον ἢ ἰθαγενεῖς· οὔτε βιβλία ὑπῆρχον, οὔτε
 γυμνάσια, ἐννοεῖται δὰ ὅτι δὲν ὑπῆρχεν οὔτε πανεπιστή-
 μιον. Ἐν ταῖς λιπαραῖς Ἀθήναις «ἀνέκραγον» αἱ γλαῦκες
 ἢ ἀμάθεια τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῶν Ἀθηνῶν (προσεπάγει ὁ

1) Voyage en Grèce fait dans les années 1803 et 1804, par J. L. S. Bartholdy, traduit de l'allemand par A. du C***, Paris 1807, ἐν δυοῖς τόμοις. Πρβλ. τόμ. β', σελ. 23, 28, 39 καὶ ἐφεξῆς.

ἀπηνῆς κατήγορος τῶν τυραννουμένων Ἑλλήνων) ἦτο ἀνταξία τῆς πλεονεξίας του· ἡ λεγομένη σχολή τῆς πόλεως ἦτο ἐλεεινὸν ἐκπαιδευτήριον, οὔτινος προΐστατο ἡμιμαθῆς τις ἄνθρωπος· τὰ ἐν Ἑλλάδι εὐρισκόμενα βιβλία ἦσαν ὀλίγιστα· οὐδαμοῦ βιβλιοθήκαι ἢ βιβλιοπωλεῖα· ἀμφίβολον ἐάν ἦτο δυνατό νὰ εὑρεθῶσιν ἐν Ἀθήναις πλείονα τῶν εἴκοσιν ἑλληνικῶν συγγραμμάτων· περὶ τυπογραφείου οὐδεὶς λόγος· οὐδεμία προκαταρκτικὴ ἐκπαίδευσις· οὐδεὶς τεχνίτης, πολλῶ δ' ὀλιγώτερον καλλιτέχνης. Ὁ Βαρθόλδους ἐπιπαρωδεῖ περὶ τῶν τότε Ἑλλήνων τὴν ρήτραν τοῦ Προφητάνακτος «ὄφθαλμοὺς ἔχουσι καὶ οὐκ ὄψονται, ὠτα ἔχουσι καὶ οὐκ ἐνωτισθῆσονται». Εἶναι περιττὸν νὰ σκιαγραφήσωμεν ἐκτενέστερον τὴν ζοφεράν φυσιογνωμίαν τῆς δούλης Ἑλλάδος, οἷα παρίστατο ἐνώπιον τῶν περιηγητῶν πρὸ πεντήκοντα ἢ ἐξήκοντα ἐνιαυτῶν.

Παράβαλε τώρα, Κ. συντάκτα τοῦ «Χρόνου», παράβαλε πρὸς τὴν δούλην ταύτην Ἑλλάδα τὴν Ἑλλάδα τὴν ἐλευθέραν μετὰ τοῦ Πανεπιστημίου καὶ τῶν ἐκπαιδευτικῶν καθιδρυμάτων της, μετὰ τῶν δημοσίων καὶ ἰδιαιτέρων βιβλιοθηκῶν της, μετὰ τῶν ἀπειραρίθμων μουσοτραφῶν καὶ λόγιων ἀνδρῶν της, μετὰ τῶν ἀπανταχοῦ τῆς Ἀνατολῆς διασπειρομένων ἐφημερίδων καὶ διδακτικῶν συγγραμμάτων της, μετὰ τῶν δικηγορικῶν καὶ ἐμπορικῶν συλλόγων της, μετὰ τῶν περικαλλῶν αὐτῆς κτισμάτων, μετὰ τοῦ ἀναπτυσσομένου ἐν κακουχίαις πολιτικοῦ βίου της, μετὰ παράβαλε τὰς ἐλεεινάς Ἀθήνας τοῦ 1803 πρὸς τὰς Ἀθήνας τοῦ 1868, εἶτα δὲ εἶπέ ἐν συνειδήσει ἐάν ἡ πόλις τοῦ Λονδίνου, ἐντὸς διακοσίων ἐνιαυτῶν προήχθη καὶ ἀνεπτύχθη τοσοῦτον ὅσον ἡ καθέδρα τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου ἐντὸς μιᾶς τριακονταετηρίδος! Ἀλλ' ἡ παραθετικὴ αὕτη σύγκρισις ἀποβαίνει ἀνωφελῆς εἰς τὸν ἔχοντα πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν Τουρκίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα· κυρίως εἶπεῖν ἡ Ἑλλάς οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ μέρος αὐτῆς τῆς Τουρκίας ἐλεύθερον· παράβαλε τὸ ἐλεύθερον τοῦτο μέρος πρὸς τὸ μέρος τὸ δεδουλωμένον εἰσέτι

Παρατήρησε πρὸ πάντων ὁποῖαν καταπληκτικὴν, θαυμασίαν ἐπίδοσιν προσέλαβεν ὁ καθόλου βίος τοῦ ἐλευθέρου ἑλληνισμοῦ ἀπέναντι τοῦ δούλου· οἱ ἐν Τουρκίᾳ Ἑλληνας ἐκ τῆς ἐλευθέρως πατρίδος των λαμβάνουσι τὰ φῶτα, τοὺς διδασκάλους, τὰ διδακτικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ συγγράμματα, τολμῶμεν εἰπεῖν αὐτὴν τὴν ζύμην τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος· οἱ ἐν τῇ ὀθωμανικῇ αὐτοκρατορίᾳ λόγιοι Ἑλληνας εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον παιδεύματα τοῦ ἐν Ἀθήναις πανεπιστημίου ὁ ἑλληνικὸς τύπος, καὶ μεθ' ὅλας αὐτοῦ τὰς προσωπικὰς παρολισθήσεις, ἀσκει μυστηριώδη τινὰ δύναμιν παρὰ τοῖς δούλοις Ἑλλησιν, ἔνθα ἐπέχει τόπον ἡδονικωτάτου ἀναγνώσματος. Ἡ ἐλευθέρως Ἑλλάς συνέταξεν ἤδη τοὺς πολιτικούς καὶ ἀστικούς αὐτῆς κώδικας, ἐδημιούργησεν ἐκπαιδευτικὸν σύστημα, δικαστικὴν νομοθεσίαν, βουλευτικὸν βῆμα, — πάντα ταῦτα παρήχθησαν οὕτως εἰπεῖν εἰς τὸ εἶναι ἐκ τοῦ μηδενὸς — ἐν ᾧ ἡ Ἑλλάς ἢ δούλη περιμένει ἔτι τὴν αἰσίαν ὥραν, καθ' ἣν ἀπαλλαγεῖσα ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ, θ' ἀναπνεύσῃ τὴν ζωοπάροχον τῆς ἐλευθερίας αὔραν καὶ θὰ ἐγκολπώθῃ τὸν πολιτισμὸν, ὃν κατεργάζεται ἤδη καὶ προετοιμάζει βαθμηδὸν ἢ διὰ τῆς ἐλευθερίας ἀναγεννωμένη καὶ προκόπτουσα εὐτυχεστέρα αὐτῆς ἀδελφῆ. Ἐὰν ἡ Τουρκία προήχθη ἐπὶ τὰ πρόσω, προήχθη ἴσως διὰ τῆς πονηροτέρας διαπλάσεως τοῦ δεσποτικοῦ αὐτῆς συστήματος. Ἡ δεσποτεία, στερουμένη ὀλίγον κατ' ὀλίγον τῆς ὑλικῆς δυνάμεως, περιβάλλεται εὐγενεστέραν τινὰ προσωπίδα, ἣ τις ἔχει τὸ προτέρημα νὰ παριστᾷ τὴν ἐσχάτην ἀσθένειαν ὡς μετριοπάθειαν καὶ τὴν ἐσχάτην ἐκχαύνωσιν ὡς ἀνοχήν. Ἀλλὰ τεθείσθω ὅτι ὁ ἱμάμης καὶ ὁ οὐλεμάς ἐρμηνεύουσι κα σήμερον τὸ Κοράνιον ὡς ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Μωάμεθ· ὅτι ὁ καθῆς διαχειρίζεται τὴν δικαιοσύνην ὡς ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Σολεϊμάνου καὶ ὁ προεστὴς λείχει τοὺς πόδας τῶν πασάδων ὡς πρὸ τοῦ 1821. Τὰ πάντα εἰς μάτην· ἡ ὀργανικὴ νόσος χωρεῖ ἐπὶ τὰ χεῖρω ὡς ἐξ αὐτῆς τῆς τῶν φαρμάκων δραστηκῆς ἐπενεργείας· ὁ θάνατος κατέλαβε πρὸ

πολλοῦ τὰ ἄκρα, καὶ ἡ ἀγωνία τοῦ κατὰ τὸ φαινόμενον
 ραΐζοντος ἀθενοῦς, ἐὰν φαίνεται βραδέως πῶς ἐπερχομένη,
 δὲν εἶναι ὅμως ὀλιγώτερον ὀδυνηρά. Δὲν ἐννοοῦμεν πρὸς τί
 τοσαύτας καταβάλλουσι προσπάθειάς οἱ ὑπέρμαχοι τοῦ ἐν
 τῇ Ἀνατολῇ καθεστῶτος ὅπως τὴν μὲν Τουρκίαν παρα-
 στήσωσι δῆθεν ἀνηβῶσαν, τὴν δὲ μικρὰν Ἑλλάδα παλαί-
 ουσαν μεταξὺ ζωῆς καὶ θανάτου. Ὅποταν αὐτὰ τὰ πράγ-
 ματα μονονουχί φωνὴν ἀφιάσιν, οὐδὲν ὠφελεῖ ἡ στιγμιαία
 ἐκνίκησις τοῦ ψεύδους. Ἡ κοινὴ γνώμη τῆς Εὐρώπης ἐν-
 δέχεται ν' ἀποβουκοληθῇ ἐπὶ μικρὸν, καὶ πραγματικῶς ἀπε-
 βουκολήθη ἀλλὰ τὰ μετὰ ταῦτα; Αἱ ψευδολογίαι διαλύονται
 ὡς ἰστός ἀράχνης, καταπίπτουσι τὰ προσωπεῖα καὶ οἱ ὑπο-
 κριταὶ κατατάσσονται ἐν τῇ πρεπούσῃ θέσει των. Ὁ ἀμε-
 ρικανὸς Baird, ὁ πρὸ δώδεκα ἐνιαυτῶν ἐπισκεφθεὶς τὴν
 Ἑλλάδα καὶ ἐκδοὺς περὶ αὐτῆς ἀξιολογωτάτην βίβλον ¹⁾,
 λέγει πού ὅτι τὰ ἱστορήματα προκατειλημμένων τινῶν πε-
 ριηγητῶν, πρὸ αὐτοῦ περιελθόντων τὴν Ἑλλάδα, τοσοῦτον
 κακὰς ἐντυπώσεις ἐνεποίησαν αὐτῷ περὶ τοῦ ἥθους καὶ τοῦ
 χαρακτῆρος τῶν Ἑλλήνων, ὥστε μεταβαίνων εἰς τὴν Ἑλ-
 λάδα ἐνόμιζεν ὅτι ἐμελλε νὰ εὕρῃ αὐτόθι λαὸν διεστραμ-
 μένον, βάρβαρον, καὶ ἀνεπίδεκτον προαγωγῆς. Ὁ K. Baird
 ἐπορεύθη ἐν τούτοις εἰς τὴν Ἑλλάδα, περιῆλθε τὴν Πε-
 λοπόννησον καὶ τὴν Στερεάν, διέτριψεν ἐν ἔτος ἐν Ἀθήναις
 καὶ μετὰ μακρὰν καὶ ἐμβριθῆ ἐξέτασιν τῶν κατοίκων, ἔλα-
 βεν ἀφορμὴν ν' ἀναγράψῃ «τὴν ἀπαραδειγματίστον (λέγει
 αὐτολεξεῖ) πρόοδον τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους εἰς τε τὸν πολι-
 τισμὸν καὶ εἰς τὰ φῶτα» καὶ νὰ ἐκφράσῃ τὴν λύπην του
 ὅτι «ἡ χριστιανικὴ Εὐρώπη καὶ ἡ Ἀμερικὴ δὲν ἐξετίμησαν
 μεθ' ἱκανοῦ διαφέροντος καὶ μετὰ τῆς προσηκούσης συμπα-
 θείας τοὺς ἀτρύτους ἀγῶνας ὅσους κατέβαλεν ἡ ἑλληνικὴ

¹⁾ Modern Greece, a narrative of a residence and travels
 in that country, by Henry M. Baird, New York, 1856, ἐν τῷ
 προοίμιῳ καὶ ἐν σελ. 19.

φυλή ὅπως ἐξαλείψῃ τὰ στίγματα τῆς πολιτικῆς, θρησκευτικῆς καὶ πνευματικῆς τυραννίας, ὅσα προσέτριψεν αὐτῇ τοσοῦτων αἰῶνων βαρβαρότης». Ἡ ἀλήθεια ἀμαυροῦται ἐνίοτε, ἐπὶ τέλους ὅμως ἀναλάμπει δὲν ὑπάρχει δὲ ἐλευνοτέρα τυφλότης παρά τὴν τοῦ μὴ ἔχοντος μὲν λελωβημένας τὰς ὄψεις ἀλλὰ λημῶντος τὴν ψυχὴν καὶ μὴ θέλοντος ἢ μὴ δυναμένου ν' ἀποβλέψῃ πρὸς τὴν λαμπηδόνα τῆς ἀληθείας, ἣν κατ' ἐπίγνωσιν διαστρέφει.

Μεταβαίνομεν εἰς τὸ τρίτον εἶδος τῆς παραθέσεως, τὸ σχετικόν. Ὁμολογοῦμεν ἐκ προοιμίων ἀπροκαλύπτως ὅτι τὸ θέαμα τῆς Ἑλλάδος, αὐτῆς καθ' ἑαυτὴν πολιτικῶς θεωρουμένης, δὲν εἶναι παραπολὺ ἐποικοδομητικόν. Τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα κινδυνεύει νὰ καταστῇ ἐν Ἑλλάδι, ἐὰν μὴ κατέστη ἤδη, *une mauvaise plaisanterie* κατὰ τὴν ἱστορικὴν ρῆσιν τοῦ μακαρίτου βαρῶνος Βοῦνσεν. Τοῦ ἐν Ἀθήναις ὑπουργείου προϊστάται ἄνθρωπος, ὅστις ἠδύνατο μὲν νὰ εὐδοκιμήσῃ ὡς σατράπης τῆς Ὑρκανίας καὶ τῆς Βακτριανῆς ἐὰν ἔζη ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Δαρείου καὶ τοῦ Ξέρξου, ἢ ὡς διοικητῆς τῆς Ἰρλανδίας, ἐὰν ἔζη ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Κρόμβελ. Ὅστις ἀνετράφη ἐν τῇ σχολῇ τῶν Τούρκων καὶ κατὰ τὴν ἀνδρικήν αὐτοῦ ἡλικίαν παρέστη αὐτήκοος καὶ αὐτόπτης μάρτυς τῆς ἀνωδύνου γενέσεως τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος, πρέπει νὰ ἦναι ὅπως οὖν συγγνωστός ἐὰν, μὴ δυνάμενος νὰ λεπτύνη τὸ πολιτικὸν ἠθὸς του μετὰ τῆς αὐτῆς εὐχερείας μεθ' ὅσης οἰκονομεῖ τὴν φιλαρχίαν του, ἐκσφενδονίζει διὰ τῆς βίας τὸν προεξάρχοντα τῆς κατ' αὐτοῦ ἀντιπολιτεύσεως εἰς τὸν βράχον τῆς Ζαρνάτας, ὅπου ἄλλοτε οἱ Ἑνετοὶ καὶ οἱ Τοῦρκοι ἤριζον περὶ τῆς κυριαρχίας τῆς Λακωνικῆς. Ὁ Κ. Δισραέλης ἀφίνει ἐλεύθερον τὸν Κ. Γλάδστωνα νὰ δημηγορῇ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν ἐν Lancashire· ἀφίνει ἐπ' ἴσης ἐλεύθερον καὶ τὸν Κ. Βράϊτ νὰ λαμβάνῃ ἐν Ἐδιμβούργῳ δίπλωμα ἐπιτίμου πολίτου καὶ νὰ κηρύττῃ ἐκ τοῦ προτέρου τὴν πτώσιν τῆς κυβερνήσεως· ὁ Κ. Γλάδστων εἶναι πάλιν ἐλεύθερος νὰ

συνεστιᾶται ἐν Λιβερπούλῃ μετὰ τοῦ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργοῦ λόρδου Στάνλεϋ ἤ, ἐν Λονδίῳ διατρίβων, νὰ φοιτᾷ εἰς τὰς ἐσπερινὰς συναναστροφὰς τῆς Κυρίας Δισραέλη. Διατί ἄρα οἱ ἐν Ἑλλάδι πολιτευόμενοι δὲν φέρονται πρὸς ἀλλήλους ὅπως οἱ ἐν Λονδίῳ; Διατί ὁ Κ. Βούλγαρης δὲν μιμεῖται, ἀπέναντι τοῦ Κ. Κουμουνδούρου, τὴν εὐγενῆ καὶ εὐκοσμον συμπεριφορὰν τοῦ Κ. Δισραέλη ἀπέναντι τοῦ Κ. Γλάδστωνος καὶ τοῦ Κ. Βράϊτ, τῶν κορυφαίων τῆς ἀντιπολιτεύσεως; Διότι ἐν Ἑλλάδι δὲν ὑπάρχουσιν, οὐδ' ἐν τῷ γίνεσθαι σχεδὸν ἀκόμη, τὰ πολιτικὰ ἔθιμα, διότι ὁ Κ. Βούλγαρης ἔχει ὀπισθεν αὐτοῦ δύο ἢ τριῶν μόλις δεκαετηρίδων δημόσιον βίον, καὶ τοῦτον χλωτότατον καὶ πλημμελέστατον, ἐν ᾧ ὁ Κ. Δισραέλης δύναται νὰ καυχηθῆ ὅτι κάθηται ἐπὶ ἔδρας, τῆς ὁποίας τὸ σημερινὸν σχῆμα παρήχθη ἐκ τῆς ἀνευδότου ἐργασίας (καὶ ὁποίας ἐργασίας!) ἐξ καὶ ἐπέκεινα αἰώνων. Ἡ Ἑλλάς, ἅμα ἀνακύψασα ἐκ τοῦ χάους τοσοῦτων αἰώνων δουλείας, ἔπρεπε νὰ προνοήσῃ περὶ πάντων, οὐχὶ μόνον περὶ ἀνακτίσεως τῶν ἄρδην κατεδαφισθεισῶν κωμῶν τῆς, οὐ μόνον περὶ τῆς πνευματικῆς, ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς αὐτῆς παλιγγενεσίας, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς ἀναγεννήσεως αὐτοῦ τοῦ ἐδάφους. Ἡ βάρβαρος λεηλασία τῆς ἑλληνικῆς γῆς παρέσχεν ὡς γνωστὸν τὸ ἐνδόσιμον εἰς τὸν βαιαρὸν γεωλόγον, Κ. Φράας, νὰ καταδικάσῃ τὴν ἑλληνικὴν γῆν εἰς φυτικὴν ἀγονίαν, ἀπαραλλάκτως ὅπως ὁ Φαλμεράϋερ κατὰ τὴν αὐτὴν περίπου ἐποχὴν κατεδίκαζεν ὡς νόθον τὸν λαόν. Ἐὰν ἦτο δυνατόν νὰ φύωνται τὰ πολιτικὰ ἔθιμα αὐτόματα ὡς αἱ μύκητες, ἢ τοῦλάχιστον νὰ φυτεύωνται ὡς τὰ δένδρα καὶ τὰ ἄλση, βεβαίως ἡ Ἑλλάς, πλήν τῆς σταφίδος καὶ τῶν σύκων, θὰ εἶχε καὶ ἄφθονον συγκομιδὴν πολιτικῆς ἠθοποιήσεως. Τὸ παράδειγμα ὅμως, τὸ μέγα καὶ τρανὸν παράδειγμα τῆς Ἀγγλίας, μαρτυρεῖ ὅτι ὁ δημόσιος βίος παντὸς ἔθνους δεῖται μακροτάτης καὶ ἐπιπονωτάτης ἀναπτύξεως ἕως οὗ κατορθώσῃ ὅ, τι ἡ Εὐρώπη ἀπαιτεῖ παρὰ τῆς Ἑλλάδος νὰ κατορθώσῃ δι' ἀκαριαίας

ἐνεργείας ¹⁾). Δὲν ἀρνούμεθα ὅτι ἐν Ἑλλάδι ὁ συνταγματικὸς βίος εἶναι εἰδὸς τι παρωδίας, ὅτι ἡ βουλὴ ἐκπροσωπεῖ μᾶλλον τὰς προσωπικὰς ἀπαιτήσεις τῶν βουλευτῶν ἢ τὰς καθόλου ἀνάγκας τοῦ λαοῦ, ὅτι τὰ βουλευτικὰ κόμματα διαδραματίζουσι προσωπικὰς ἀξιώσεις καὶ οὐχὶ ἀρχάς, ὅτι ἡ κυβέρνησις νοθεύει τὰς ἐκλογάς, ἄγει καὶ φέρει κατὰ τὸ δοκοῦν τὸ βουλευτικὸν συνέδριον, ἐξωνεῖται διὰ χρημάτων τοὺς ἀντιπολιτευομένους, κατασκευάζει πλαστὰς πλειονοψηφίας καὶ τὰ τοιαῦτα. Παραδεχόμεθα ὅ,τι χεῖριστον δύναται νὰ λεχθῆ περὶ τοῦ ἐν Ἑλλάδι πολιτεύματος, καίτοι ἀφ' ἑτέρου δικαιοῦμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι, ἐν μέτρῳ τῆς διαφθορᾶς, ἀνεφάνησαν αὐτόθι ἄνδρες ἀνοθεύτου χαρακτῆρος, βουλευταὶ ὑπέρτεροι τῶν προσωπικῶν ἀπαιτήσεων, ρήτορες εὐφραδεῖς ὑπὲρ ὑψηλῶν ἀγορεύσαντες ἀρχῶν, ὑπουργοὶ ἔντιμοι καὶ καθ' ὅλα ἀδέεαστοι. Ἀφίνομεν ὁμῶς κατὰ μέρος τὰς σπανίας ταύτας ἐξαιρέσεις, παραδεχόμεθα μάλιστα ὅτι οὐδεμία ὑπάρχει ἐξαιρέσις καὶ ὅτι ὁ πολιτικὸς βίος τῆς καθ' ἡμᾶς Ἑλλάδος εἶναι πράγματι τοιοῦτος οἷον ἐξεικονίζουσιν οἱ ζηλωταὶ καὶ ἐρασταὶ τῆς Τουρκίας καὶ οἱ προκατειλημμένοι ἐπικριταὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Τί προκύπτει ἐντεῦθεν; Προκύπτει ἐναργέστατα ὅτι, μετὰ παρέλευσιν εἰκοσιπενταετιδὸς συνταγματικῆς κυβερνήσεως, ὁ δημόσιος τῆς Ἑλλάδος βίος δὲν ἐμορφώθη, πολὺ δ' ἤττον ἐπαγιώθη ²⁾).

1) Δὲν ἀρκεῖ (λέγει ὁ γάλλος νομολόγος, K. Laboulaye) ν' ἀναγραφῆ ἡ ἐλευθερία ἐν τοῖς νόμοις, ἀλλὰ δεόν ὡσαύτως νὰ εἰσχωρήσῃ καὶ εἰς τὰ ἔθιμα, τοῦθ' ὅπερ κατορθοῦται μετὰ βραδείαν καὶ ἐπίπονον ἐργασίαν.

2) Πολλοὶ ἀναφέρουσι τὴν πολιτικὴν ἀκοσμίαν τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν ἔλλειψιν ἠθικῆς ἀνατροφῆς, ἣτις μόνη αὐτῇ δύναται νὰ χαλιναγωγῆ τὰς παρεκτροπὰς τῆς μονομεροῦς πνευματικῆς ἀναπτύξεως. Τοῦτο εἶναι μέχρι τινὸς ἀληθές· ὁ Ἀριστοτέλης ἀποφαίνεται πῶς ὅτι ἡ μόρφωσις τῆς διανοίας ἄνευ τῆς συγχρόνου μορφώσεως τοῦ ἤθους καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπον ἐπιβλαβέστερον πρὸς ἑαυτὸν καὶ πρὸς τὴν κοινωνίαν· εἰκότως δὲ ὁ αἰοίδιμος Κυβερνήτης ἐπέστησε πρὸ πάντων τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν ἠθικὴν μᾶλλον ἢ εἰς τὴν πνευματικὴν ἀγωγὴν τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλ-

Ἐξαίρετα· ἐπισκοπήσωμεν ἤδη, ἐὰν ὁ συνταγματικὸς βίος τῆς Ἀγγλίας, μετὰ παρέλευσιν πεντακοσίων ἐνιαυτῶν, ἔλαβε μείζονα καὶ βελτίονα μὀρφωσιν ἢ ὅσην ὁ τῆς Ἑλλάδος ἐντὸς εἴκοσι καὶ πέντε ἐνιαυτῶν.

Ἡ ἀρχὴ τοῦ ἀγγλικῶ πολιτεύματος ἀνάγεται, ὡς γνωστὸν, εἰς παναρχαίους χρόνους, ἀνάγεται εἰς ἣν ἐποχὴν ἤχμαζε τῶν Ἀγγλοσαξόνων τὸ κοινὸν ἢ ἔθιμικὸν δίκαιον, δηλαδὴ πολὺν χρόνον πρὶν ἢ λεγομένη ἐπταρχία συγχωνευθῆ καὶ ἀποτελέσῃ τὸ μετέπειτα προσαγορευθὲν ἀγγλικὸν βασιλεῖον. Ἀπὸ τῆς βρετανίδος ἐκείνης ἀνάσσης, ἣτις ἐγένετο αὐτόχειρ ἵνα μὴ ὑποκύψῃ εἰς τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν μέχρι τῆς ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν βασιλίσσης Βικτωρίας ὁποῖα καταπληκτικὴ διάστασις! Ἀπὸ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος μέχρι Οὐίλιέλμου τοῦ Κατακτητοῦ, ἐπὶ δώδεκα ὄλας ἑκατονταετηρίδας (λέγει ὁ Dahlmann ¹⁾) παρασκευάζεται τὸ ἔδαφος, ἐφ' οὗ μέλλει νὰ οἰκοδομηθῆ τὸ μέλλον τῆς Ἀγγλίας. Ἐν τῇ κατὰ πρῶτον ὑπὸ Κελτῶν οἰκουμένη καὶ εἰς πολλοὺς ὑπεικούσῃ ἡγεμόνας Βρετανία ἐγκατέστη ἡ ρωμαϊκὴ κυριαρχία· μετὰ τοὺς Ρωμαίους ἐπέρχονται οἱ

λάδος. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως πρέπει ν' ἀναλογισθῶμεν ὅτι ἡ ἠθικὴ μὀρφωσις χαλαροῦται πολλάκις κατὰ λόγον τῆς ἀναπτύξεως τῆς διανοίας καὶ ὅτι ὁ ἀπαιδευτὸς ἄνθρωπος εἶναι συνήθως χρηστοθητέτερος τοῦ πεπαιδευμένου διὰ μόνον τὸν λόγον ὅτι εἶναι ἀπαιδευτὸς. Βεβαίως ἡ πρόοδος πάσης κοινωνίας, ὅπως ἀποτελεῖται ἐναρμονίως καὶ κανονικῶς, πρέπει νὰ ἦναι ἠθικὴ ἄμα καὶ διανοητικὴ· ἀλλὰ τῶν δύο τούτων στοιχείων τῆς καθόλου κοινωνικῆς προόδου, τὸ ἰσχυρότερον καὶ σημαντικώτερον εἶναι τὸ διανοητικὸν καὶ οὐχὶ τὸ ἠθικόν. Ὁ πολιτισμὸς ὑπονοεῖ ἀδιάλειπτον κίνησιν, ἀκατάπαυστον πνευματικὸν ὄργασμόν· ὅσον ἦδη καὶ ἂν ὑποτεθῆ ὁ πολιτισμὸς οὗτος προῖον ἠθικῆς καὶ διανοητικῆς ἄμα ἐνεργείας, δὲν ἐπίδεχεται καταμέτρησιν διὰ τῆς ἠθικῆς, ἐπεὶδὴ τὰ ἐλατῆρια τῆς ἠθικῆς ἦσαν πάντοτε καὶ εἶναι ἀμετακίνητα. Ὁ Buckle (History of Civilizations, τόμ. α', σελ. 155—209) ἀπέδειξεν ὅτι ἡ διανοητικὴ ἀρχὴ δὲν εἶναι μόνον προοδευτικώτερα τῆς ἠθικῆς ἀλλὰ καὶ μονιμωτέρα ἐν τοῖς ἐξαγομένοις αὐτῆς.

¹⁾ Geschichte der englischen Revolution, σελ. 2 τῆς ἕκτης ἐκδόσεως.

Σάξονες, οἱ Ἄγγλοι, οἱ Φρεΐσιοι καὶ ἕτερα φύλα τῆς βορείου Γερμανίας· μετὰ τοὺς Ἀγγλοσάξονας, οἱ Δανοί· μετὰ τοὺς Δανούς οἱ τιμαριούχοι Νορμανδοί· δυναστεΐαι διαδέχονται δυναστεΐας, — ἀδιάλειπτοι καὶ αἱματηρότατοι ἐμφύλιοι πόλεμοι, λυσσωδέσταται θρησκευτικαὶ καταδρομαί, μανιώδεις ἀγῶνες μεταξὺ βουλῶν καὶ βασιλέων, δύο μεγάλαι ἐπαναστάσεις, καταδίκη καὶ ἀποκεφαλισμὸς ἐνὸς βασιλέως, δημοκραταίαι, δικτατωρίαι, ὀχλοκραταίαι, παλινρθώσεις, ἀλλαγὴ θρησκείας διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου, ἀνάβασις ξένου βασιλέως — φεῦ! τί πρῶτον τί δ' ὕστατον καταλέξωμεν; Καὶ ὁμως, ἐν μέσῳ τοιούτων καὶ τηλικούτων δοκιμασιῶν, τὸ ἀγγλικὸν πολίτευμα ἀναπτύσσεται ἡρέμα καὶ κατὰ μικρὸν ὡς καλλίφυλλον ρόδον, ὁ σκελετὸς περισαρκοῦται βαθμηδὸν καὶ προσκτᾶται σθένος ἕως οὗ τὸ ἀσήμαντον δενδρύφιον χρόνου προϊόντος ἐπαυξάνει εἰς κολοσσιαίαν καὶ οὐρανομήκη δρῦν.

Ὁ «Μέγας Χάρτης» ἢ βᾶσις δηλαδὴ τοῦ ἀγγλικοῦ συντάγματος καὶ ὁ θεμελιώδης κώδιξ τῆς ἀγγλικῆς ἐλευθερίας, χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ 1215· ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ὁ Ἀκτῆμων ἠναγκάσθη ἄκων νὰ παραχωρήσῃ τὸν χάρτην ἐκεῖνον εἰς τοὺς στασιάσαντας βαρῶνας, ἀπαραλλάκτως ὅπως ὁ ἀτυχῆς βασιλεὺς Ὁθων — *si parvis componere magna licet!* — ἠναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ τὸ σύνταγμα εἰς τὸν στασιάσαντα ἑλληνικὸν στρατόν. Ὁ Μέγας οὗτος Χάρτης ἐφηρμόσθη κατ' ἀρχὰς ὅπως ἐφηρμόσθη καὶ τὸ ἑλληνικὸν σύνταγμα. Οἱ διαδοχοὶ τοῦ Ἰωάννου, ἰδίως ὁ Ἑρρίκος Γ' καὶ ὁ Ἐδουάρδος Α' τὸσάκις ἠθέτησαν τὸν θεμελιώδη τοῦτον κώδικα, ὥστε μόνος ὁ Ἐδουάρδος ὠρχίσθη δεκάκις ἢ εἰκοσάκις, δὲν ἐνθυμούμεθα καλῶς, ὅτι ἔμελλε τοῦ λοιποῦ νὰ τὸν τηρήσῃ. Ὁ γάλλος De Lolme, ὁ κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα συγγράψας τὸ ἄριστον περὶ τοῦ ἀγγλικοῦ πολιτεύματος δοκίμιον, λέγει εἰρωνικῶς «ὅτι οἱ Ἄγγλοι, εὐθύς ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Μεγάλου Χάρτου θὰ ἦσαν ὄντως ἐλεύθερον ἔθνος, ἐὰν μὴ ὑπῆρχε παμμέγε-

θες χάσμα μεταξύ τῆς ἐκδόσεως καὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν νόμων». Ὡστε δικαιούμεθα νὰ εἴπωμεν, κατὰ τὸν «Χρόνον» ὅτι καὶ μετὰ τὴν ἐκδοσιν τοῦ Μεγάλου Χάρτου ἀπέτυχε τὸ πείραμα τοῦ ἀγγλικοῦ βασιλείου, τοῦλάχιστον ἀπέτυχε κατὰ τὸν 13 μετὰ Χριστὸν αἰῶνα, ἐπειδὴ μόλις μετὰ παρέλευσιν πολλοῦ χρόνου, περὶ τὰ μέσα τῆς ἐπομένης ἑκατονταετηρίδος, βασιλεύοντος τοῦ Ἐδουάρδου Γ', συνέστη τὸ πρῶτον ἀγγλικὸν Κοινοβούλιον, ὡς νομοθετικὸν σῶμα. Ἐδέησεν ἐν τούτοις νὰ παρέλθωσι τρεῖς καὶ ἐπέκειναι αἰῶνες ἕως οὗ διὰ μὲν τοῦ ψηφίσματος τοῦ 1628 ἐξασφαλισθῶσι τὰ δικαιώματα τῆς ἐθνικῆς ἀντιπροσωπείας ἐναντίον τῶν σφετερισμῶν τῆς βασιλικῆς ἀρχῆς (καὶ ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1641 ἀπέδειξε τίνι τρόπῳ εἶχον ἐξασφαλισθῆ), διὰ δὲ τοῦ νόμου τοῦ 1679 καθιερωθῆ ἡ προσωπικὴ ἐλευθερία καὶ διὰ τοῦ νόμου τοῦ 1689 ἀναγνωρισθῆ τὸ νομοτελεστικὸν κῦρος τοῦ Κοινοβουλίου καὶ προσδιορισθῶσι τὰ ὅρια τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας. Ὁ περιώνυμος Χάλλαμ παρατηρεῖ¹⁾ ὅτι τὸ ἀγγλικὸν σύνταγμα, μόλις ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Γεωργίου Β' (1727—1760) προσέλαβε συμπαγῆ ὁπωσοῦν τύπον. Καὶ ὅμως ἀπαιτεῖ ὁ «Χρόνος» παρὰ τῶν ἐλευθέρων Ἑλλήνων νὰ πράξωσι πλείονα τῶν Ἑγγλων! Ἀπαιτεῖ ἐντὸς εἴκοσι καὶ πέντε ἐτῶν νὰ τελέσῃ ἡ Ἑλλάς τὸ θαῦμα, ὅπερ ἡ Ἀγγλία ἐτέλεσεν ἐντὸς ἑξ αἰῶνων! Ἐὰν ἔζη σήμερον ὁ Χάλλαμ, βεβαίως θὰ ἔκρινε περὶ ἡμῶν ἐπιεικέστερον.

Τὸ ἀγγλικὸν σύνταγμα, ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτοῦ ἀναπτύξει (λέγει ὁ ἄγγλος Paley) ὁμοιάζει πρὸς τὰ παλαιὰ ἐκεῖνα κτίρια, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι παντάπασιν ἀνεγηγερμένα κατὰ τοὺς κανόνας ἐνιαίου ἀρχιτεκτονικοῦ σχεδίου, ἀλλ' ὑπόκεινται εἰς ἀδιακόπους ἐπισκευὰς καὶ μετασκευὰς, κατὰ διαφόρους γινομένας ἐποχὰς, συνωδὰ τῇ ὀρέξει τῶν διαφόρων καὶ ἀλληλοδιαδόχων αὐτῶν κτητόρων. Τὸ ἐνεστὸς

¹⁾ Ascher, Die Grundzüge der Verfassung Englands, σελ. 17.

σύνταγμα τῆς Ἀγγλίας (ἐπάγει ὁ Μακώλεϋ) ἔχει πρὸς τὸ πολίτευμα, τὸ πρὸ 500 ἐτῶν παρ' ἡμῖν ἀκμάσαν, τὴν αὐτὴν σχέσιν ἣν ὁ κλάδος πρὸς τὸ δένδρον, ὁ καθεστῆκώς ἀνὴρ πρὸς τὸ παιδίον ¹⁾. Ὁ Μακωλέϋ ὁμολογεῖ οὕτως ὅτι τὸ σύνταγμα τῆς πατρίδος του εἶναι ἀπαύγασμα πολυαιωνίου ἱστορικῆς ἀναπτύξεως, ἐκ τῆς ὁποίας καταφαίνεται ὅποσον μακρὸν στάδιον διήνυσεν ὁ δημόσιος βίος τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ, ἐν ᾧ ὁ συντάκτης τοῦ «Χρόνου», ὡς ἐκ τρίποδος χρησιμοδοτῶν, καταδικάζει εἰς θάνατον τὸν πολιτικὸν βίον τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου πρὶν οὗτος ἀρξῆται ἱστορικῶς διαπλασσόμενος. Δὲν εἶναι αὐτόχρημα εἰλικρινῆς ἀδικία ἢ σκληρὰ αὕτη προκατάγνωσις;

Εἶπομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ὅτι ὁ συνταγματικὸς βίος τῆς μικρᾶς Ἑλλάδος εἶναι ἐντὸς εἴκοσι καὶ πέντε ἐτῶν πολὺ μᾶλλον προηγμένος ἢ ὁ συνταγματικὸς βίος τῆς Ἀγγλίας ἐντὸς πέντε ὄλων ἑκατονταετηρίδων. Σήμερον ἢ ἐν Ἀθήναις βουλὴ ἔχει τοῦλάχιστον ἀντιπολίτευσιν, ἐξελέγχουσιν τὰς διοικητικὰς καὶ οικονομικὰς παρανομίας τοῦ ὑπουργείου Βούλγαρη, ἐν ᾧ κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ἐν Ἀγγλίᾳ ἀντιπολιτεύσεως ἐφιμοῦντο ἢ διοριζόμενοι εἰς ἀξιώματα, ὡς ὁ σὶρ Ρόβερτ Οὐάρδ καὶ ὁ σὶρ Ριχάρδος Τέμπλε ἐπὶ τῆς πρωθυπουργίας τοῦ Ροβέρτου Οὐάλπωλ, ἢ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δωροδοκούμενοι καὶ δεκαζόμενοι. Τὸ Κοινοβούλιον τοσοῦτον ἀκραιφνῶς ἐξεπροσώπει τὸ ἔθνος ὥστε, ὁπότε ὁ Πίτ ἰκέτευε τὸν βασιλέα Γεώργιον Β' ν' ἀπονείμῃ χάριν τῷ ναυάρχῳ Bying ἐπειδὴ τὴν χάριν ἤθελε καὶ τὸ Κοινοβούλιον, ὁ βασιλεὺς ἀπήντησε τῷ ὑπουργῷ «κύριέ μου, ἐδιδάχθην παρὰ σοῦ νὰ ζητῶ τὸ φρόνημα τοῦ λαοῦ πανταχοῦ ἄλλοθι ἢ ἐν τῷ Κοινοβουλίῳ». Ἐπὶ τῶν

¹⁾ Fischel, Die Verfassung Englands, Berlin 1864, ἐν τῇ εἰσαγωγῇ, ἔνθα εἶναι ἀποτεθησαυρισμέναί αἱ περὶ τοῦ ἀγγλικοῦ συντάγματος γνώμαι καὶ ἄλλων διασῆμων συγγραφέων. Πρβλ. καὶ τὴν πολῦτιμον συγγραφὴν τοῦ Bagehot, the Constitution of England, ἐκδοθεῖσαν πέρυσιν ἐν Λονδίῳ.

πρώτων βασιλέων τῆς ἀννοβερανῆς δυναστείας, δηλαδή ἐπὶ μίαν καὶ ἐπέκεινα ἡμικατονταετηρίδα, τὸ ἀγγλικὸν Κοινοβούλιον ἦτο καὶ ὀνόματι καὶ πράγματι une mauvaise plaisanterie. Ὀλίγοι ἀριστοκρατικοὶ ἐν τῇ Ἄνω Βουλῇ, ὑπερέχοντες πλοῦτῳ καὶ δυνάμει, εἶχον εἰς τὴν διάθεσίν των ἅπαντα σχεδὸν τὰ μέλη τῆς κάτω Βουλῆς, καθ' ὅσον μάλιστα ἐνέκα τοῦ ἰσχύοντος τότε ἐκλογικοῦ συστήματος, τὸ πολίτευμα εἶχε καταστῆ αὐτόχρημα τιμοκρατία. Ἐντὸς δέκα ἐτῶν ὁ Ροβέρτος Οὐάλπωλ κατεδαπάνησεν ἐν ἑκατομμύριον λιρῶν πρὸς ἐξώνησιν βουλευτῶν· κατὰ τὴν πικρὰν φράσιν ἀγγλοῦ τινὸς συγγραφέως, ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ἀγγλαμερικανικοῦ πολέμου τοσαύτη ἐπεπόλαζε διαφθορά ὥστε αἱ βουλευτικαὶ ἔδραι ἐξεμισθοῦντο δημοσίᾳ ἀνευ τῆς ἐλαχίστης αἰσχύνης. Ἐπὶ τοῦ 1780 ἔλεγεν ὁ Φῶξ ὅτι «καθ' ἅπαν τὸ βασιλείον τῆς Μ. Βρετανίας οὐδὲ ἓς ὑπῆρχεν ἄνθρωπος ὅστις ὑπεστήριζεν ἐν συνειδήσει τὴν κυβέρνησιν· καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ βουλευταὶ ἐβδελύσσοντο τοὺς ὑπουργοὺς, πρὸς οὓς ἐπώλουν τὰς ψήφους των». Σημειωτέον δὲ ὅτι αἱ κοινοβουλευτικαὶ συζητήσεις ἦσαν τότε μυστικαὶ καὶ οὐχὶ δημόσιαι ὡς σήμερον. Ἐν Ἑλλάδι ἐνοθεύθησαν πολλάκις αἱ ἐκλογαί· ἀγνοοῦμεν ὅμως ἐὰν συνέβη ποτὲ ἐν Ἑλλάδι νὰ ἐκποιήσῃ ἡ δημοτικὴ ἀρχὴ οὐχὶ μικρὸν μέρος τῆς περιουσίας της ὅπως ἀναδείξῃ βουλευτὴν τὸν ὑπουργικὸν ὑποψήφιον, ὡς συνέβη ἐν Νορθαμπτῶνι τῷ 1826, τουτέστιν ἐξακόσια καὶ ἐπέκεινα ἔτη μετὰ τὴν καθιέρωσιν τοῦ Μεγάλου Χάρτου. Ἐπειδὴ ἡ ἰσοπολιτεία τῶν καθολικῶν καὶ τῶν ὀρθοδόξων Ἑλλήνων ἐνεκαινίσθη ἐν Ἑλλάδι ἅμα τῇ ἰδρύσει τοῦ βασιλείου οὐχὶ δὲ ἐξακόσια καὶ ἐπέκεινα ἔτη μετὰ τὴν ἐκδοσιν τοῦ Συνταγματικοῦ Χάρτου ὅπως ἐν Ἀγγλίᾳ, ἦτο ἐπ' ἴσης ἀδύνατον νὰ συμβῇ ἐν Ἑλλάδι ὅ,τι συνέβη τῷ 1784 ἐν Ἀγγλίᾳ, τουτέστι ν' ἀσπασθῶσι δύο καθολικοὶ εὐπατρίδαι τὰ δόγματα τῶν διαμαρτυρομένων μόνον καὶ μόνον ὅπως ἀναδειχθῶσι βουλευταί. Ἀγνοοῦμεν ὡσάκτως ἐὰν τις τῶν ἐν Ἑλλάδι ὑπουργῶν εἰσήχθη ποτὲ

εις δίκην, αὐτοῦ δὲ εἰσαχθέντος νὰ προτείνη ὁ ἀντίπαλος ὑπουργὸς εἰς τὴν Βουλὴν καὶ ἡ Βουλὴ νὰ παραδεχθῆ ψήφισμα περὶ χρηματικῆς ἀνταμοιβῆς παντὸς μέλλοντος νὰ καταμαρτυρήσῃ τοῦ εἰς δίκην εἰσαγομένου πρώην ὑπουργοῦ, ὡς ἔπραξεν ὁ Πιτ καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ Πιτ βουλὴ ἐναντίον τοῦ Ροβέρτου Οὐάλπωλ.

Κατὰ πόσον τὸ Κοινοβούλιον ἐξεπροσώπει τὸ ἔθνος, ἐμφαίνεται πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ἐκ τούτου, ὅτι, κατὰ τὴν ὁμολογίαν δὲν ἐνθυμούμεθα τίνος ἀγγλικῆς ἐφημερίδος, πιστεύομεν αὐτοῦ τοῦ «Χρόνου», ἅπαντα σχεδὸν τὰ πρὸ τοῦ 1832 Κοινοβούλια ἦσαν ψευδώνυμοι καὶ κίβδηλοι ἀντιπροσωπεῖαι. Μετὰ τὴν ἐκλογικὴν μεταρρύθμισιν τοῦ 1832, τὸ κακὸν ὅπως οὖν ὑπέστη ὑφ᾽ ἑσιν, ἕως οὔ πρὸ μικροῦ, πρωθυπουργοῦντος τοῦ Δισραέλη, ἠλαττώθη ἔτι μᾶλλον διὰ τῆς ἐλαττώσεως τοῦ ἐκλογικοῦ τιμήματος καὶ τοῦ κατ' ἀριθμητικὴν ἀναλογίαν περιορισμοῦ τῶν ἀντιπροσωπικῶν προνομίων. Πρὸ τοῦ ἔτους 1832, τὰ Κοινοβούλια, ὡς ἀντιπροσωπικαὶ ἀρχαί, ἦσαν κενὸς ὄγκος· ἡ ἐκλογικὴ ἀνισότης ἦτο τοσοῦτον σκανδαλώδης ὥστε πόλεις πολυανθρωπόταται, ὡς ἡ Μαγχεστρία καὶ ἡ Βιρμιγγάμη, ἐστεροῦντο τοῦ δικαιώματος τοῦ ἐκλέγειν ἀντιπροσώπους, ἐν ᾧ ἄθλια χωρία, ὡς τὸ Old Sarum, συγκείμενα ἐκ 5 ἢ 6 ἐτοιμορρόπων οἰκιῶν καὶ κατοικούμενα ὑπὸ 10 ἢ 12 ψυχῶν, ἐδικαιοῦντο ν' ἀποστέλλωσιν εἰς τὸ ἐθνικὸν βουλευτήριον ἓνα ἢ δύο ἕκαστον ἀντιπροσώπους. Ἐπὶ τοῦ 1790, ἡ πόλις τοῦ Λονδίνου, ἐπὶ πληθυσμοῦ 500,000 περίπου ψυχῶν, ἀπέστειλεν εἰς τὴν Βουλὴν τέσσαρας ἀντιπροσώπους, ἐν ᾧ ἡ κομητεία Κόρνουαλ, ἐπὶ πληθυσμοῦ 165,000 ψυχῶν, ἔπεμπεν ἀντιπροσώπους τεσσαράκοντα καὶ τέσσαρας. Ἐν Ἑλλάδι, πρωθυπουργοῦντος τοῦ Κ. Βούλγαρη, ἡ Ζάκυνθος ἀπεκλείσθη τῆς ἐθνικῆς ἀντιπροσωπείας διὰ τὸν λόγον ὅτι οἱ βουλευταὶ αὐτῆς ἔτυχον ἀντιπολιτευόμενοι, ἐν ᾧ ἐν Ἀγγλίᾳ πρὸ τοῦ 1832 ἑκατοντάδες πόλεις δὲν εἶχον τὸ δικαίωμα οὔτε νὰ ἐκλέξωσιν ἀντιπροσώπους. Ἐν Ἑλλάδι δὲν

συνέβη ποτὲ νὰ τεθῆ εἰς δημόσιον πλειστηριασμόν τὸ βουλευτικὸν ἀξίωμα μιᾶς πόλεως, ὡς τὸ τῆς κώμης Sudbury ἐν ἔτει 1766. Ἐν Ἑλλάδι δὲν συνέβη ποτὲ ἀγοραπωλησία ἐκλογικῶν διαμερισμάτων, ἐν ἣ νὰ πρωταγωνιστήσωσι μάλιστα ὡς ἀγορασταὶ Ἴνδοι μεγιστᾶνες. Διαφιλονεικουμένη ἐκλογή οὐδέποτε κατέστη ἐν Ἑλλάδι ὄνειδος τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, ὅπως ἐν Ἀγγλίᾳ, κατὰ τὴν διαβεβαίωσιν τοῦ ιστοριογράφου τοῦ ἀγγλικοῦ πολιτεύματος, Κ. Ἐρσκιν Μαΐου. Ἡ ἐλευθερία τοῦ λόγου παρεβιάσθη ἴσως ἐν Ἑλλάδι, οὐδέποτε ἄλλως ἐφυλακίσθησαν βουλευταὶ, ἐπειδὴ ἐλάλησαν κατὰ τῆς κυβερνήσεως, καθάπερ συνέβη ἐν Ἀγγλίᾳ. Οὐδέποτε ὁ Ὄθων ἐπανελάβεν εἰς πρόεδρον ἐλληνικῆς βουλῆς, ἐξαιτούμενον πλήρη ἐλευθερίαν λόγου, τὴν ἀπάντησιν τῆς ὑπερηφάνου βασιλείσεως τῆς Ἀγγλίας Ἐλισάβετ, «ὅτι ἡ ἐλευθερία τοῦ λόγου συνίσταται εἰς τὸ λέγειν νὰ ἢ οὐχί».

Ἄλλ' ἐν Ἑλλάδι τὰ βουλευτικὰ κόμματα ἐρίζουσι περὶ προσώπων, ἐν ᾧ ἐν Ἀγγλίᾳ ἐρίζουσι περὶ ἀρχῶν. Ἐννοοῦμεν κάλλιστα ὅτι ἀπόρροια πάσης κοινοβουλευτικῆς κυβερνήσεως εἶναι ἡ ὑπαρξίς συνησπισμένων ομάδων, αἱ τινές, εἰς ἀνώτατον ἀποβλέπουσαι πολιτικὸν σκοπὸν, μάχονται ἐν τῇ βουλευτικῇ παλαιστρᾷ. Ἡ πειθαρχία τῶν φατριῶν εἶναι προῖόν πολιτικοῦ βίου, ὅπως οὖν ἐστοιχειωμένου. Οὐδὲν ἦτον ὅμως, ἐν Ἀγγλίᾳ τὰ κόμματα ὑπῆρξαν, καὶ μετὰ πολλῶν αἰώνων συνταγματικὸν βίον. ἐμπαθέστερα, ἀσυνεπέστερα καὶ προσωπικώτερα τῶν ἐν Ἑλλάδι. Αἱ προσωνομίαι τῶν οὐτέγγων καὶ τῶν τορύων ἐνέφαινον κατ' ἀρχάς ὑβριστικὰς ἀντεγκλήσεις διαφερομένων προσώπων οὐτέγγος εἶναι λέξις σκωτικῆ, σημαίνουσα ὀξύγαλα, τόρυς ἐκαλεῖτο ὁ ληστῆς τοῦ δρόμου ἐν Ἴρλανδίᾳ. Οὐδεμία πολιτικὴ ἀρχὴ διέστελλε τὰς κομματικὰς ἀποχρώσεις. Ἡ ἱστορία τῶν ἀγγλικῶν φατριῶν (λέγει ὁ ἄρτι τελευτήσας λόρδος Βρουγχαμ ἐν τῷ περὶ τοῦ ἀγγλικοῦ συντάγματος δοκιμίῳ του) οὐδὲν ἕτερον εἶναι ἢ ἱστορία ἰσχυρῶν τινῶν ἀνθρώπων καὶ

οικογενειῶν, ἀγωνιζομένων ἀλλήλοις περι ἀπολαύσεως ἀξιωμαίων· ἐν τοῖς κομματικοῖς ἀγῶσι θυσιάζονται αἱ εὐγενέσταται ἀρχαί, ὁ λαὸς φενακίζεται... «οὐδὲν ἄρα ψευδέστερον ἢ τὸ ἀποδίδειν ἐλατήρια ἀρχῶν εἰς τοὺς προσωπικοὺς τούτους διαπληκτισμούς».

Οἱ μὲν τόρυς λέγονται συντηρητικοί, οἱ δὲ οὐίγγοι φιλελεύθεροι. Ἐν τούτοις ἐπὶ τῆς Ἐννης καὶ τοῦ Γεωργίου Α', οἱ μὲν τόρυς πρὸς ἐπίτευξιν ὑπουργικῶν χαρτοφυλακίων ἠγόρευον ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἐμπορίου, οἱ δὲ οὐίγγοι ὑπὲρ τῶν προστατευτικῶν νόμων, ἐκεῖνοι μὲν ὑπὲρ τῆς ἐθνοφυλακῆς, οὗτοι δὲ ὑπὲρ τοῦ μονίμου στρατοῦ. Οἱ τόρυς ἐκραύγαζον ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἐφ' ὅσον ἦσαν ἀντιπολιτευόμενοι, οἱ δὲ οὐίγγοι ἐπολιτεύοντο ἐπὶ τὸ συντηρητικώτερον ἐφ' ὅσον διεῖπον τὰ κοινά. Ὁ σὶρ Φράνσις Φίλιπ ἢ ὅστιςδῆποτε ἄλλος εἶναι ὁ γράψας τὰς ἀθανάτους «ἐπιστολὰς τοῦ Ἰουνίου» λέγει μετὰ δηκτικῆς πικρίας «ὅτι ἐν τῷ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας τῆς βορείου Ἀμερικῆς πολέμῳ, ὁ Πίτ καὶ ὁ λόρδος Κάμβδεν ἠγόρευσαν ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων τῶν Βορειοαμερικανῶν ἐπειδὴ ἔτυγον νὰ ἦναι ἀντιπολιτευόμενοι». Τὰ κόμματα ἐπὶ τοῦ Γεωργίου Γ' (πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1789) οὐδὲν εἶχον πρόγραμμα. Διὰ τῆς πολυθρυλήτου δίκης τῆς βασιλίσσης Καρολίνας (1820) οἱ Οὐίγγοι ἀπεπειράθησαν δι' ὀχλαγωγικῶν ὑποκινήσεων νὰ ἔλθωσιν εἰς τὰ πράγματα. Τοιοῦτό τι συνέβη ἐνίστε καὶ ἐν Ἀθήναις· δὲν ἐνθυμούμεθα ὅμως ἐάν ποτε ἢ ἐν Ἑλλάδι ἀντιπολίτευσις μετῆλθε πρὸς κατάλυσιν τῆς κυβερνήσεως τὴν μιανὰν ἐκείνην καὶ σκανδαλωδεστάτην συκοφαντίαν, δι' ἧς οἱ τόρυς πρὸ τριάκοντα ἐτῶν ἀπεπειράθησαν νὰ ὑποσκελίσωσι τὸν πρωθυπουργόν, λόρδον Μέλβουρν).

1) Τὸν μὴ εἰδότα καθ' ἕκαστα τίνι τρόπῳ παρήχθη, ἀνεπτύχθη καὶ πρακτικῶς διεπλάσθη ἢ ἐν Ἀγγλίᾳ βουλευτικῇ κυβέρνησις παραπέμπομεν εἰς τὸ ὀγκῶδες σύγγραμμα τοῦ K. Odd, βιβλιοφύλακος τῆς ἐν Καναδᾷ βουλῆς τῶν ἀντιπροσώπων. Ὁ πρῶτος τόμος ἐξεδόθη ἐσχάτως καὶ γερμανιστὶ ἐν Βερολίῳ (Ueber die parlamentarische Regierung in En-

Ἡδυνάμεθα ν' ἀπομηκύνωμεν τὰς παραθέσεις ἐπ' ἀπειρον, ἀλλ' αἱ ὀλίγα αὐταὶ νύξεις ἀρχοῦσι, φρονοῦμεν, εἰς ἀπόδειξιν τῆς ἀνεπιλογίστου καὶ ἀνεπεικοῦς κρίσεως τοῦ «Χρόνου». Ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες ἴσως εἴμεθα μεστοὶ κακιῶν καὶ ἐλαττωμάτων, καὶ εἴμεθα πραγματικῶς πολὺ ὀπίσω ἀκόμη· ὁπότεν ὅμως βλέπωμεν τοὺς τὴν δοκὸν ἔχοντας πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν νὰ μᾶς διασύρῳσιν διὰ τὸ κάρφος ὅπερ καθορῶσιν ἐν τοῖς ἡμετέροις ὄμμασιν ἐπικείμενον, δικαιούμεθα βεβαίως ν' ἀπολογηθῶμεν πρὸς τοὺς ἀδίκως κατηγοροῦντας. Ἴσως ὁ συντάκτης τοῦ «Χρόνου» ἐνιστάμενος ἀντιτάξῃ ὅτι αἱ ἱστορικαὶ παραθέσεις ἀμοιροῦσι βαρύτητος, καθ' ὅσον τὸ μὲν ἀγγλικὸν πολίτευμα εἶναι αὐτοφυῆς καθ' ὅλην τὴν ἔννοιαν τοῦ ὅρου, δηλαδὴ κατεσκευάσθη ὑπὸ τοῦ ἐθνικοῦ καὶ πολιτικοῦ πνεύματος τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ, ἐν ᾧ τὸ ἑλληνικὸν πολίτευμα εἶναι ἐπίκτητον, δηλαδὴ στερεότυπον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀντίγραφον ξένων συνταγμάτων, πρὸ πάντων κένωμα γαλλικῆς χύτρας. Παρατηροῦμεν ὅτι οὐδενός, ἀπολύτως οὐδενός εὐρωπαϊκοῦ ἔθνους ἢ νομοθεσία ἀνέθορεν οἴκοθεν καὶ αὐτοφυῶς· ἐάν οἱ Ἄγγλοι καυχῶνται ὅτι οἱ παρ' αὐτοῖς γραπτοὶ θεσμοὶ παρήχθησαν ἐκ τῶν κατ' ἔθος ἢ κοινῶν λεγομένων νομίμων, δύνανται ἐπ' ἴσης καὶ οἱ Ἕλληνες νὰ καυχηθῶσιν ὅτι καὶ πρὸ τοῦ 1821 εἶχον ἀγράφους νόμους, οἵτινες διήγειραν τὸν θαυμασμὸν τοῦ νομομαθεστάτου Μάουρερ. «Ἡ προσάλληλος ἀνάπτυξις τοῦ δικαίου τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν (λέγει ὁ Fischel) οὐδέποτε ἐχωρίσθη ὑπὸ σιניκοῦ τείχους, οὐδὲ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Ρωμαίων, οὐδ' ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ τιμαριωτισμοῦ, οὐδ' ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς αἰῶνι τῶν σιδηροδρόμων».

Ἐάν ὁ συντάκτης τοῦ «Χρόνου» ἐπιθυμῆ νὰ σχηματίσῃ ὀρθὴν καὶ ἐπιεικῆ τινα ἔννοιαν περὶ τῶν Ἑλλήνων, ἅς προσδράμῃ εἰς τὴν ὀδηγίαν οὐχὶ τῶν ἐκ συστήματος

κατηγόρων ἢ ἐκ συστήματος ἐγκωμιστῶν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἀλλὰ τῶν ἀπρολήπτων καὶ φιλοδικαίων κριτῶν, οἵτινες ἐπαινοῦσι πᾶν ὅτι ἂν εὕρωσιν ἄξιον ἐπαίνου καὶ κατακρίνουσι πᾶν εἴτι ἀξιοκατάκριτον. Συνιστῶμεν αὐτῶ τὸ ὀδοιπορικὸν τοῦ πρὸ ἐτῶν ἀποθανέντος δοκίμου οἰκονομολόγου καὶ ὁμοεθνοῦς του, Κ. Νασσάου Σένιορ, ὅστις περὶ τὰ τέλη τοῦ 1857 καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1858, περιῆλθε τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Τουρκίαν. Ὁ ἐπιφανὴς διδάσκαλος τῆς κοινωνικῆς ἐπιστήμης ἦτο ἐνταυτῶ ὁ καταλληλότατος ἑταστὴς τῶν βιολογικῶν στοιχείων τῶν διεπόντων τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐπικρατειῶν. Ἡ «Ἐδιμβούργειος Ἐπιθεώρησις» ἐν μακροῦ περὶ τοῦ συγγράμματος τούτου βιβλιογραφία, συνεκεφαλαίωσε τότε τὴν περὶ Ἑλλάδος καὶ περὶ ἑλληνικῆς ἐθνικότητος κρίσιν τῶν πεφωτισμένων καὶ εἰδημόνων Ἀγγλων, διὰ τοῦ ἐπομένου περισπουδάστου ἐπιλόγου ¹⁾.

Ἐν τῷ προκειμένῳ ζητήματι ἡ ἰσχύς τῆς ἑλληνικῆς ἐθνικότητος ὑπάρχει τὸ ἐπικρατέστατον ἐκεῖνο στοιχεῖον, ὅπερ κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἡ Ἀγγλία δυστυχῶς οὐδεμιᾶς ἠξίωσε προσοχῆς. Τὰς εἰδικότητας τῆς Ἑκκλησίας των τηροῦσιν οἱ Ἕλληνες ἀπαρασαλεύτους οὐχὶ ἀπλῶς χάριν τοῦ ἐξωτερικοῦ τύπου, ἀλλὰ διότι μετὰ πραγματικῆς εὐλαβείας ἐμμένουσιν ἐν τῇ πίστει ἣτις διέσωσε τὴν ἐθνικότητά των ἐπὶ τῶν ἀτελευτήτων διαιρέσεων καὶ ἐπὶ ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ. Καὶ αὐτὴ ἡ ἔλεεινὴ καὶ διεφθαρμένη κυβέρνησις τῶν Ἀθηνῶν, ἡ αὐστηρῶς ἐπικριθεῖσα παρὰ τοῦ Κ. Σένιορ ὡς διαστρέψασα τὴν ἐντύπωσιν τῆς ἀληθοῦς σημασίας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, παρέσχε τῇ Ἑλλάδι ὑπηρεσίαν οὐχὶ τὴν τυχοῦσαν, φροντίσασα τοσοῦτον περὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως ὥστε ἐκ τῶν 1,100,000 κατοίκων, αἱ 58,000 νὰ φοιτῶσιν εἰς τὰ διάφορα ἐκπαιδευτήρια. Ἐτέρον τελεσφόρον ὄργανον τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ ἐπιδόσεως τοῦ ἔθνους εἶναι ἡ ἑλληνικὴ δημοσιογραφία, ἣτις ἐξασκεῖται μετὰ τῆς αὐτῆς δεξιότητος ὡς περ ἐν τῇ ἠπειρῷ Εὐρώπῃ. Αἱ ἐν Ἀθήναις ἐκδιδόμεναι ἑφημερίδες δικαίως ὁμολογοῦνται ὡς ὁ δεσμὸς ὁ συνάπτων εἰς ἓν μόνον αἰσθημα τοὺς ὑπὸ τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν διατελοῦντας Ἕλληνας καὶ τοὺς ὁμοφύλους αὐτῶν, τοὺς διεσκεδασμένους εἰς τὰς ἐμπορικὰς μεγαλοπόλεις ὅλης τῆς ὑψηλίου. Οἱ Ἕλληνες πρῶτοι καὶ κατ' ἐξοχὴν ἐπί-

¹⁾ Edinburg Review, ἀριθ. 224, σελ. 512—524.

στανται τὴν τέχνην τοῦ κοινωνοῦν· τὴν ἐμπορικὴν δύναμιν καὶ τὴν ἐπίδοσίν των ὀφείλουσιν εἰς οὐδὲν ἄλλο ἢ εἰς τὴν ἀμοιβαίαν ὑποστήριξιν. Οὐδαμῶς ἀμφιβάλλομεν ὅτι, ἅμα προσενεχθείσης τῆς εὐκαιρίας, θὰ ἐπιδείξωσι τὴν αὐτὴν ἰκανότητα περὶ τὴν τέχνην τοῦ κυβερνᾶν ἣν διετρέψωσαν καὶ ἐν τῇ ἐμπορίᾳ ἀφ' ὅτου ἐν μέρει ἀπηλλάγησαν τῆς δουλείας. Συνδιαλεγόμενός ποτε ὁ Κ. Σένιор πρὸς φίλον του Ἕλληνα, παρετήρησεν αὐτῷ ὅτι τὰ μεσόγαια μέρη τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου διατελοῦσιν ἐν τῇ αὐτῇ ἀθλιότητι καὶ σκοτίᾳ ἐν ἧ καὶ αἱ τουρκικαὶ ἐπαρχίαι· ὁ Ἕλληγν τότε ἀντιπαρετήρησε τάδε. «Σήμερον ἴσως ἡ Τουρκία καὶ ἡ Ἑλλάς ἴστανται ἐπὶ τῆς αὐτῆς βαθμίδος· ἀλλ' ἡ μὲν Ἑλλάς βαίνει πρὸς τὰ ἄνω ἡ δὲ Τουρκία πρὸς τὰ κάτω. Πρὸ πέντε καὶ εἴκοσιν ἐτῶν ἡ μὲν Ἑλλάς ἦτο ἔρημος, ἡ δὲ Τουρκία ἦτο πλουσιωτέρα καὶ πολυανθρωποτέρα ἢ νῦν. Σήμερον εἶναι ἀμφοτέραι ἰσοδύναμοι· μετὰ παρέλευσιν ὅμως μιᾶς δεκαετίας ἡ μὲν Ἑλλάς θὰ ἀποβῆ πλουσιωτέρα ἢ νῦν, ἡ δὲ Τουρκία πτωχοτέρα».

Τῷ ὄντι, ἀκριβῶς ἐξετάζοντες ὅποια τις ἦτο ἡ κατάστασις τῆς Ἑλλάδος πρὸ πέντε καὶ εἴκοσιν ἐτῶν, πρέπει νὰ θαυμάσωμεν ἐφ' ἧ ἔλαβεν ἐπιδόσει. Ἡ Ἀπτική καὶ ἡ Πελοπόννησος εἶχον λεηλατηθῆ ὀλόκληρον ἐξαιτίαν μετὰ βαρβαρότητος ἀνηκούστου. Ὁ Ἰβραῖμ. ὠμολόγει παρρησίᾳ ὅτι ἐμελέτα νὰ παραδώσῃ σύμπαντας τοὺς κατοίκους πυρὶ καὶ σιδήρῳ καὶ νὰ καταστήσῃ τὴν χώραν ἐρημίαν. Οἱ Τούρκοι ἐξηφάνισαν συστηματικῶς πᾶσαν ἐθνικὴν δύναμιν καὶ ὤθησαν τοὺς ραγιαδάς εἰς τὸ ἔσχατον τοῦ ἐξευτελισμοῦ. Τὴν πρόοδον τῆς χώρας διεκώλυσαν ἡ φαύλη κυβέρνησις, ἡ παρανομία καὶ ἡ ἔλλειψις τῶν κεφαλαίων. Δυστύχημα ἀληθῶς ὑπῆρξεν ὅτι οἱ στρατιῶται τῆς ἐπικναστάσεως δὲν ἠδυνήθησαν ἄλλως πως νὰ ἀνταμειφθῶσιν ἢ διὰ τῆς παραχωρήσεως γαιῶν, τὰς ὁποίας οὔτε αὐτοὶ εἶχον τὰ μέσα νὰ καλλιεργήσωσιν οὔτε ἄλλος τις ἤθελε νὰ ἀγοράσῃ παρ' αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ μεθ' ὅλα ταῦτα τὰ κωλύματα, ὁ μὲν ἀριθμὸς τῶν κατοίκων ἠξήθη κατὰ τριτημόριον, ἡ δὲ τῆς γῆς καλλιέργεια πολλῶ μᾶλλον· ἡ ἐμπορικὴ τῆς Ἑλλάδος ναυτιλία περιλαμβάνει πεντακισχίλια σκάφη, τὰ ὅποια ἀπεδίωξαν ὅλας σχεδὸν τὰς ἄλλας σημαίας ἐκ τοῦ ἐμπορίου τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ θαυμασία ἀνάπτυξις ἦν ἔλαβεν τὸ ἐμπόριον τῆς Ἑλλάδος, ἀφ' ἧς στιγμῆς ἀπηλλάγη ἐν μέρει τῆς δουλείας, ὑπάρχει τρανὸν τεκμήριον τῆς δραστηριότητος, τῆς φιλεργίας καὶ τῆς ἀγχινοίας τῶν Ἑλλήνων. Οἱ Ἕλληγες δὲν περιωρίσθησαν εἰς τὴν πώλησιν τῶν σύκων τῆς Σμύρνης· διὰ τῆς ἐμπορικῆς πίστεως καὶ τῆς ἐμπορικῆς σημαίας των ἀνέλαβον τὸν ἀγῶνα πρὸς τὰ ἐμπορικώτατα τῶν ἐθνῶν ἐν Μασσαλίᾳ, ἐν Λονδίῳ, ἐν Νέα Ἰόρκῃ καὶ δὲν ἠττήθησαν οὐδαμῶς. Βεβαίως οἱ περιηγηταί, οἵτινες μετὰ τοῦ Κ. Σένιор ἀποβλέπουσιν εἰς τὸν δυστυχεῖ ἀλβανὸν ἀγρότην, τὸν ξέοντα τοὺς ἀγροὺς τῆς Ἐλευσίνας, ἔνθα πρῶτον ἔλαβεν ὁ Τριπτόλεμος παρὰ τῆς Δήμητρος τὸν

καρπὸν τοῦ σίτου, καὶ οἱ διερχόμενοι ἔρημα χωρία οἰκούμενα ὑπὸ ληστών, μέμφονται τὴν Ἑλλάδα καὶ ὡς ἄλλοι Ἄβουτ τὴν ἐξεικονίζουσι διὰ χρωμάτων λίαν ζοφερῶν. Ἡ τοιαύτη εἰκὼν δὲν εἶναι κατὰ πάντα οὔτε ἀληθῆς οὔτε δικαία. Αἱ φαινόμεναι ἀνωμαλῖαι κηρύττουσι μεγάλη τῇ φωνῇ ὅτι τῶν ἀδυνάτων εἶναι νὰ εὐημερήσῃ ἡ Ἑλλάς ἐφ' ὅσον ὑπάρχει τοιαύτη οἷαν ἐξήμβλωσεν αὐτὴν ἡ φαντασία τῶν προστατῶν δυνάμεων. Τὸ μέγιστον ἄτοπον ὅπερ διέπραξεν ἡ διπλωματία ἦτο ἀναμφιβόλως ὁ ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος χωρισμὸς ὄλων τῶν νήσων, τῶν οἰκουμένων ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς. Πάμπολλαι νῆσοι, λόγου χάριν ἡ Σάμος, ἐπεδειξάντο ἐν τῷ πολέμῳ ἡρωϊκὸν θάρρος. Οἱ διπλωμάται ὤφειλον νὰ νοήσωσιν ὅτι ἡ μὲν ἡπειρος Ἑλλάς παρέσχεν εἰς τὸν ἀγῶνα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀλβανούς ληστάς ἢ κλέφτας, αἱ δὲ νησιώτιδες ἑλληνικαὶ οἰκογένειαι ἐξησφάλισαν πραγματικῶς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος των. Ἡ κατάστασις τῶν ἐν τῇ στερεᾷ Ἑλλάδῳ ὁμοιάζει πρότερον, ἐνιαχοῦ δὲ ἔτι καὶ νῦν ὁμοιάζει πρὸς τὴν κατάστασιν ἐν ἣ διατέλουν οἱ ἐν Σκωτίᾳ ὄρεινοὶ μέχρι τῶν μέσων τῆς ληξάσης ἑκατονταετηρίδος. Ἡ φουστανέλλα διεδραμάτισε ἐν τῇ κοινωνικῇ ἱστορίᾳ των τὸ αὐτὸ σχεδὸν πρόσωπον ὅπερ καὶ ὁ βραχὺς ἐπενδύτης τῶν Σκώτων ἐν τῇ πατρίδι των. Ἡ φιλοπονία, τὸ ἐπιχειρηματικὸν πνεῦμα, ἡ πρωτοβουλία ἡ δημιουργήσασα τὴν νῦν Σκωτίαν ὑπάρχει πρὸς νότον τῆς γραμμῆς τῶν ὄρεινῶν Σκώτων. Ὡσαύτως ἐν τῇ Ἑλλάδι αἱ αὐταὶ ἀρεταὶ ἤκμασαν καὶ ἀκμάζουσιν οὐχὶ ἐν τοῖς ὄρεσι τῆς Μάνης ἀλλ' ἐν ταῖς νήσοις. Τὸ αὐτὸ ρητέον καὶ περὶ τῆς πολιτικῆς καταστάσεως τῆς χώρας. Μία αὐτῆ, ὑπέρογκον ἀπολαμβάνουσα βασιλικὴν ἐπιχορήγησιν, ἠδυνήθη εὐκόλως νὰ δεκάσῃ, νὰ διαφείρῃ, νὰ κολακεύσῃ, νὰ καταφοβήσῃ πάντα φιλότιμον καὶ κενόδοξον ἐν χώρᾳ πτωχῇ καὶ ὀλιγαθρώπῳ. Ἐὰν ὅμως συναπετέλουν ἀνέκαθεν μέρος τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου καὶ αἱ ἐπισημόταται τῶν νήσων, θὰ προήγοντο εἰς μέγαν βαθμὸν τελειότητος καὶ εὐημερίας καὶ θὰ ἐγένων ἀνδρας ἰκανοὺς νὰ φανῶσι μᾶλλον ἀκέραιοι καὶ ἀνεξάρτητοι ἐν τῇ διαχειρίσει τῶν κοινῶν πραγμάτων. Αἱ μικραὶ νῆσοι Ὑδρα καὶ Σύρος, μεθ' ὅλας τὰς πολιτικὰς τῆς Ἑλλάδος ἐλλείψεις, ἠξήθησαν καὶ ἐπλούτησαν τάχιον παρὰ πᾶν ἄλλο μέρος τῆς παρακειμένης ἡπείρου.

Ὅσον δυσαρέστους ἐντυπώσεις καὶ ἂν ἐμποιῇ ἡ ραδιουργία τῆς βασιλικῆς κυβερνήσεως, οὐδεὶς ἐμπορεῖ νὰ ἀρνήθῃ ὅτι πανταχοῦ τῆς Ἀνατολῆς τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον προκόπτει εἰς πλοῦτον, εἰς δύναμιν καὶ εἰς παιδείαν μετ' ἀσυγκρίτως μείζονος ταχύτητος ἢ μεθ' ὅσης τὸ τουρκικὸν στοιχεῖον ἀποβάλλει τὰς ἀρετὰς αἵτινες ἀπετέλεσαν ἄλλοτε τὴν κυριωτέραν αὐτοῦ ἰσχύν. Ἐλπίζομεν ὅτι τὰ ἐλλείμματα τῶν Ἑλλήνων εἶναι ἐλλείμματα λαοῦ μόλις ἀναγεννηθέντος, βαθμηδὸν ἀνανήφοντος ἀπὸ τοῦ ληθάργου τῆς δουλείας καὶ τοῦ ἐξευτελισμοῦ εἰς τὴν ἐλευθερίαν καὶ εἰς τὴν συνειδησιν μεγαλειτέρας εὐδύνης. Πεποίθαμεν ὅτι τὰ ἐλλείμ-

ματα τῶν Τούρκων εἶναι ἐλλείμματα λαοῦ καὶ θρησκευματος ἐξηγνη-
μένου καὶ ἐκνευρισμένου, ὅτι οἱ Τούρκοι πίπτουσιν ἐκ νέου εἰς τὴν
βαρβαρότητα ἀφ' ἧς ἀνυψώθησαν διὰ τῶν στρατιωτικῶν ἀρετῶν ἃς ἤδη
ἀπέβαλον. Οὐδέποτε ἐγράφη σπουδαιότερα καὶ ζωηροτέρα εἰκὼν δύο λαῶν
ἀγωνιζομένων περὶ τῆς μελλούσης κτήσεως τῶν ὠραιοτάτων τῆς ὑψηλίου
χωρῶν, παρ' ἐκείνην ἣν ἐσχεδιογράφησεν ὁ Κ. Σένιορ ἐν ταῖς συνδιαλέ-
ξεσιν αὐτοῦ. Ἡ φυσικὴ τῶν πραγμάτων πορεία δὲν βαδίζει παραλλήλως
πρὸς τὴν ἀνυπομονησίαν τῶν εὐφρατασιώτων πολιτικῶν· ἡ βραδεῖα ἀνά-
πτυξις τοῦ λεγομένου ἀνατολικοῦ ζητήματος πολλάκις ἐξηπάτησε καὶ
πάλιν θὰ ἐξαπατήσῃ τοὺς προμαντεύσαντας ὡς ἐκ τρίποδος ταχεῖάν τινα
καὶ ὀριστικὴν καταστροφὴν. Πιστεύομεν ὅτι ἡ τύχη τοῦ ὀθωμανικοῦ κρά-
τους θὰ κανονισθῇ διὰ τῆς βαθμιαίας καὶ διαρκοῦς συνεργείας τῶν ὑπὸ
τοῦ Κ. Σένιορ ἀναφερομένων αἰτίων, πολλῶ μᾶλλον ἢ διὰ τῆς ἐκρήξεως
ἀπροσδοκῆτων ἐπαναστάσεων. Τὰς αἰτίας ὅμως ἐκείνας ὀφείλομεν διὰ
παντὸς νὰ ἀναπολωμένον εἰς τὴν μνήμην, ὅποταν βλέπωμεν ἤδη τὰ ἐξ
αὐτῶν παραγόμενα ἀποτελέσματα. Οὐδεὶς ἄλλος περιηγητὴς ἐμόχθησε
πλειότερον τοῦ Κ. Σένιορ ὅπως δώσῃ ἡμῖν ὀρθὴν τινα καὶ ἀπρόληπτον
ἐκτίμησιν τῆς παρούσης καταστάσεως τῆς Ἀνατολῆς.

Ἄς ὑποσυνάψωμεν καὶ ἑτέραν περὶ Ἑλλήνων ἀπαθῆ
ἀπόφανσιν, τὴν τοῦ σοφοῦ ἑλβετοῦ Κ. Vischer, καθηγητοῦ
τῆς κλασικῆς φιλολογίας ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Βασι-
λείας, ἐκδόντος ἐν ἔτει 1857 τὰς ἐξ Ἑλλάδος ἀναμνήσεις
καὶ ἐντυπώσεις του. Ἐν τέλει τοῦ συγγράμματός του ὁ οὐκ
ἐνθερμος μὲν φιλέλληνα ἀλλὰ λίαν φιλαλήθης Κ. Vischer,
τὸν λόγον ποιούμενος περὶ τῆς καταστάσεως τοῦ ἑλληνικοῦ
λαοῦ, λέγει σὺν τοῖς ἄλλοις ¹⁾.

.... "Ἐτι μᾶλλον δυστέκμαρτον φαίνεται ἡμῖν τὸ τῆς Ἑλλάδος
μέλλον, ἐπειδὴ ἐξήρτηται ἅμα μὲν ἐκ τοῦ χαρακτήρος καὶ τῶν διαθέ-
σεων τῶν νῦν κατοίκων της, ἅμα δὲ ἐκ τῶν συμφερόντων καὶ τῶν πα-
θῶν ἄλλων κυβερνήσεων ἰσχυροτέρων καὶ ἐκ τῆς μυστηριώδους πορείας
τῆς παγκοσμίου ἱστορίας. Βραχὺν χρόνον ἐν Ἑλλάδι διατρίψας καὶ μὴ
λαλῶν ἀπταιστως τὴν καθομιλουμένην ἑλληνικὴν, δὲν ἠδυνήθην νὰ ἐξα-
κριβώσω ἐξ ἰδίας μόνον πείρας τὸν χαρακτήρα, τὴν ἰκανότητα, τὰ πλε-
ονεκτήματα καὶ τὰς ἐλλείψεις τοῦ λαοῦ τούτου· ἠναγκάσθην ἐπομένως
νὰ αἰτήσω πληροφορίας παρά τε τῶν ἐγγυρίων καὶ παρὰ τῶν πρὸ πολ-

¹⁾ W. Vischer, Erinnerungen und Eindrücke aus Griechen-
land, σελ. 691—701.

λοῦ παρεπιδημούντων ξένων. Πολὺ ἀφίσταμαι λοιπὸν τοῦ ἰσχυρισθῆναι ὅτι αἱ παρατηρήσεις μου εἶναι ἐντελεῖς ἢ ἀλάνθαστοι. Οἱ πλείστοι τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ οἰκούντων δυτικῶν Εὐρωπαϊῶν διάκεινται πρὸς τοὺς Ἑλληνας δυσμενῶς, ὀνειδίζοντες αὐτοῖς πλεονεξίαν, δολιότητα, ἀπιστίαν καὶ κενοδοξίαν. Σημειωτέον, ὅτι οἱ τοιοῦτοι Εὐρωπαῖοι διατρέβουσιν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐπὶ τῷ μόνῳ σκοπῷ ἵνα πλουτήσωσιν οὕτως ἢ ἄλλως· ἀποτυγχάνοντες δὲ ἀποδίδουσι τὸ αἴτιον τῆς δυστυχίας των εἰς τοὺς Ἕλληνας. Ἐὰν ὑπερβῇ ὁ Ἕλλην κατὰ τὴν πανουργίαν καὶ ἰκανότητα τὸν οὐχ ἦττον ἀδεᾶ καὶ δόλιον Εὐρωπαϊόν, κακίζεται παρὰ τούτου ὡς πολυμήχανος ἀπατεών. Ὑπὸ ταύτην ὁμῶς τὴν ἔποψιν περιέργων ἐφάνη μοι ὅτι οἱ ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς συνεβούλευσάν μοι νὰ προσφυλάττωμαι ἀπὸ τῶν ἐν Ἑλλάδι ἐγκαθεστηκότων ξένων μᾶλλον ἢ ἀπὸ τῶν ἰθαγενῶν. Ἄλλοι πάλιν ἐπικρίνουσι τοὺς Ἕλληνας ὡς μὴ ἐπαρκέσαντας εἰς τὰς κλασικὰς προσδοκίας των· μονομερῶς ἐν τῇ νεότητι αὐτῶν ἐγκύψαντες εἰς τὴν κλασικὴν ἀρχαιότητα καὶ μόνον ὑπὲρ ταύτης ἐνθουσιῶντες, ἐζήτησαν παρὰ τοῖς νῦν Ἑλλήσι τὰς ἀρετὰς τῶν Μαραθωνομάχων, μὴ εὐρόντες δὲ αὐτὰς περιφρονοῦσι τανῦν καὶ ψέγουσι τοὺς Ἕλληνας μετὰ τῆς αὐτῆς ὑπερβολῆς μεθ' ὅσης πρότερον τοὺς ἐπήνεσαν παρ' ἀξίαν. Τελευταῖον ἄλλοι ἄνδρες ἀπρόληπτοι καὶ μακρὸν χρόνον μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἀναστραφέντες, ἀποφαίνονται γνώμην περὶ αὐτῶν λίαν εὐμενῆ, διατεινόμενοι ὅτι ὁ Ἕλλην εἶναι εὐάγωγος καὶ πιστότατος πρὸς τὸν μεταχειριζόμενον αὐτὸν φιλικῶς. Τὸ κατ' ἐμὲ λάθος μέγα διαπράττουσιν οἱ τοιοῦτοι ἐπικριταὶ μετροῦντες τοὺς Ἕλληνας διὰ μέτρου εὐρωπαϊκοῦ, ἀπαιτοῦντες παρ' αὐτῶν ὅσα πρέπει τις νὰ ἀπαιτῇ παρὰ τῶν κυρίως Εὐρωπαϊῶν καὶ λησμονοῦντες ὅτι οἱ Ἕλληνες καὶ κατὰ τὴν θέσιν καὶ κατὰ τὴν ἱστορίαν των εἶναι ἡμιανατολιῖται ἀπηλλοτριωμένοι τῆς Εὐρώπης ἀπὸ πολλῶν ἑκατονταετηρίδων καὶ μόλις ἀπηλλαγμένοι τῆς μακροχρονίου δουλείας καὶ τῶν μέσων αἰώνων των. Ἐάν τις ὁμῶς ἐνθυμηθῇ ἐν τίνι οἴκτρᾳ κοινωρικῇ καταστάσει διετέλει πρό τινων αἰώνων ἡ Ἀγγλία, ἢ πόσα καὶ ποῖα κακὰ ἔπαθεν ἡ δυστυχῆς Γερμανία ἐπὶ τοῦ τριακονταετοῦς πολέμου θὰ φανῇ ἐπιεικέστερος πρὸς τοὺς Ἕλληνας.

Καθόλου εἶπεῖν ἐγὼ εὖρον τὸν Ἕλληνα φιλόθησκον, φιλόξενον, φιλοπροσῆγορον καὶ ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις τίμιον καὶ ἀξιόπιστον. Ὁ καταλύων ἐν τῇ οἰκίᾳ ἀγνώστου ἀγρότου ἔμπορεῖ νὰ ἀφήσῃ ἀνοικτὰ ὅλα τὰ ἐπιπλά του, τὰ ὁποῖα θαυμάζει μὲν ὁ φιλόξενων, ἀλλὰ δὲν ἐγγίξει. Εἰς Ἕλληνα ὑπηρέτην ἔμπορεῖ τις νὰ διαπιστευθῇ τὰ πάντα, βέβαιος ὢν ὅτι θὰ τὰ φυλάξῃ μετὰ μεγίστης ἐπιμελείας. Ἐν τῷ ἔμπορῳ καὶ τῇ συγκοινωνίᾳ εἶναι ὁ Ἕλλην φιλόπονος καὶ δεξιότατος ἀλλὰ καὶ φιλοκερδῆς καὶ ἐνίοτε οὐχὶ πιστός· συγχωρητὴν ἀπόδειξιν εὐφύας ὑπολαμβάνει τὸ κερδαίνειν πλείονα διὰ τῆς πανουργίας καὶ τὸ μεταχειρίζεσθαι πρὸς τοὺς σκοποὺς του μέσα ἥκιστα ἐπαινετά. Ἡ τιμὴ πάλιν καὶ ἡ ὑπό-

ληψις, ἥς ἀπολαύουσι πάμπολλα ἑλληνικὰ καταστήματα ἐν ταῖς πρωτί-
 σταις ἐμπορικαῖς πόλεσι τῆς Εὐρώπης, μαρτυρεῖ τρανῶς ὅτι ὁ Ἕλλην
 καὶ κατὰ τὰς τιμίας συναλλαγὰς δὲν ὑστερεῖ τῶν ἄλλων προηγημένων
 ἐθνῶν, ἀφ' οὗ μάλιστα καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἑλλάδι ὑπάρχουσιν Ἕλληνες
 εἰς τοὺς ὁποίους οἱ Εὐρωπαῖοι διατρέφουσι πληρεστάτην πεποίθησιν. Ἐν
 τῇ θαλάσῃ ὁ Ἕλλην ὁμολογεῖται δεξιώτατος καὶ λίαν αἰσιῶς διαγω-
 νίζεται πρὸς ἅπαντα τὰ ἔθνη. Ὁ γαιωνκτῆς Ἕλλην ἀγραυλεῖ μὲν καὶ
 κοπιᾷ, ἀλλ' οἱ κόποι του δὲν ἀνταμείβονται πρεπόντως, ἐπειδὴ ἡ ἑλλη-
 νικὴ γεωργία ὑπάρχει καὶ σήμερον ὅποια ἦτο ἐν τῇ ἀρχαιότητι. Ἐν ταῖς
 μεγάλαις πόλεσιν ὁ Ἕλλην ἄσμενος περιφέρεται τῆδε κακίσει, ἢ ἴστα-
 ται καθ' ὁδὸν καὶ φλυαρεῖ. Ὁ Ἕλλην εἶναι ὑπερήφανος· τούτου ἐνεκεν,
 ἐὰν ἐξαιρεθῶσιν οἱ τυφλοὶ καὶ οἱ ἀνάπηροι, σπανίως βλέπει τις ἐν Ἑλ-
 λάδι ἄλλους ἐπαίτας· τὸ τοιοῦτον δὲν παρατηρεῖται δυστυχῶς ἐν Ἰταλίᾳ,
 εἰς τὴν ὁποίαν ἡ φύσις ἐδωρήσατο τὰ αὐτὰ τοῖς Ἕλλησιν ἀγαθὰ. Ὁ
 Ἕλλην ὑπάρχει πρὸς τούτοις λίαν κενόδοξος καὶ χαίρει ἐπιδεικνύμενος
 μεγάλην ἐξωτερικὴν λαμπρότητα. Μεθ' ὅλην τὴν ἰδιοτέλειάν του φαίνεται
 πολλάκις γενναϊόδωρος καὶ εὐεργετικὸς· τοῦτο μαρτυροῦσιν ἀνάριθμα φι-
 λανθρωπικὰ καταστήματα ἰδρυμένα ἐν μικρᾷ χώρᾳ οἰκουμένη μόλις ὑφ'
 ἐνὸς ἑκατομμυρίου ἀνθρώπων. Ἐν τῷ ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγωνί-
 πολλοὶ μὲν ἐπεδείξαντο θαυμασίαν αὐταπάρνησιν, ἔνιοι δὲ τὸ ἴδιον συμ-
 φέρον ἐπιδιώξαντες, ἐζήτησαν νὰ ἀντικαταστήσωσι τὴν τουρκικὴν ἐξουσίαν
 διὰ τῆς ἑαυτῶν, ὡς συμβαίνει εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς ἐπαναστάσεις. Φυ-
 σικὴν ἀρχίνοιαν καὶ φιλομάθειαν κέκτηται ὁ Ἕλλην ἀσυγκρίτως μείζονα
 παρὰ πάντα Εὐρωπαῖον· κακίζεται μὲν ὅτι θεραπεύει τὰς ἐπιστήμας οὐχὶ
 καθ' ἑαυτὰς ἀλλ' ὡς μέσον δι' οὗ νὰ τιμηθῇ καὶ πλουτήσῃ· δικαίως δὲ
 ἀπορεῖ ἐπὶ τίνι δικαιώματι τὸν ὄνειδίζουσιν οὕτω αὐστηρῶς οἱ αἰσχροκερ-
 δέστεροι λόγιοι τῆς ἑσπερίας Εὐρώπης. Ὁ Ἕλλην δὲν ἀμοιρεῖ θάρρους·
 ἀδίως κατεκρίθη ἐν τῇ μεγάλῃ ἐπαναστάσει ὡς δείξας ὀλίγην δῆθεν
 διάθεσιν εἰς τὴν νεωτέραν τακτικὴν τοῦ πολέμου, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἤδη
 ἀπομάθη ἀπὸ μιᾶς χιλιοετηρίδος. Πολύτιμα τοῦ πολεμικοῦ ἀνδρὸς προς-
 ὄντα εἶναι ἡ ὀλιγάρκεια καὶ ἡ καρτερικότης του ἐν τοῖς δεινοῖς. Ἐν
 Ἑλλάδι ἐπικρατεῖ μεγάλητις κλίσις πρὸς τὸ ψεύδεσθαι καὶ τὸ ραδιουρ-
 γεῖν, ἣτις ὅμως οὐδένα σκανδαλίζει. Τὸ κακὸν τοῦτο ἐπήυξε μὲν ἡ
 μακροχρόνιος δουλεία, δὲν ἦτο δὲ πάντῃ ἀλλότριον καὶ εἰς τοὺς πάλαι
 ἐλευθέρους Ἕλληνας. Δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι καὶ τὸ κακὸν τοῦτο θὰ θεραπεύσῃ
 θρησκευτικώτερα τις ἀνατροφή, ἣτις ὅμως προϋποτίθησι κληρὸν πεπαιδευ-
 μένον καὶ ἐκκλησίαν ἐπιδρώσαν ἄλλως ἢ τανῦν. Συνελόντι εἰπεῖν ἔχουσιν
 οἱ Ἕλληνες ὅλας τὰς ιδιότητας καὶ ἀρετὰς, δι' ὧν θὰ κατορθώσωσι πάμ-
 πολλα ἀγαθὰ ἅμα τυχόντες κυβερνήσεως ἰσχυρᾶς, φιλόφρονος καὶ δικαίας.

Ἄλλο ζήτημα εἶναι ἐὰν δύνανται οἱ Ἕλληνες νὰ κυβερνήσωσιν
 ἑαυτοὺς αἰσιῶς, ἐὰν κέκτηνται τὰς πολιτικὰς ἀρετὰς δι' ὧν ν' ἀποδει-

χθῶσιν ἔθνος σεβαστὸν καὶ νὰ καταλάβωσι θέσιν ἀξίαν λόγου. Ὑπάρχουσι λαοὶ, οἵτινες, καίπερ ἔχοντες ἐξαιρέτα χαρίσματα διανοητικά τε καὶ ἠθικά ἐν τῷ ἰδιωτικῷ βίῳ, στεροῦνται οὐχ ἤττον πάσης ἱκανότητος πολιτικῆς, τὴν ὁποίαν πολλοὶ ἠρνήθησαν μὲν εἰς τοὺς Ἑλληνας, ἀλλὰ πάνυ ἀδίκως. Ἄλλ' ὁ πρῶτιστος ὄρος τῆς πολιτικῆς τῶν λαῶν ὑπάρξεως, τὸ ἐθνικὸν αἴσθημα, ἀκμάζει ἐν Ἑλλάδι εἴπερ ἀλλοθί που. Ὁ Ἑλληὴν ἀγαπᾷ τὴν πατρίδα του, μᾶλλον δ' εἰπεῖν, τὴν ἐθνικότητά του καὶ τὴν μετ' αὐτῆς ἀδιασπάστως συνδεδεμένην θρησκείαν του, κηδεταὶ δὲ τῆς ἀνεξαρτησίας του πλειότερον ἢ παντὸς ἄλλου ἀγαθοῦ ἐπιγείου. Περιηγηταὶ τινες ἰσχυρίσθησαν ὅτι οἱ Ἑλληγες ποθοῦσι πάλιν τὴν τουρκοκρατίαν· τοῦτο ἐνδεχόμενον νὰ ἀληθεύῃ εἰς τινα μέρη, ὅπου τῶν μὲν πραγμάτων ἢ ἀλλοίωσις ἐπήνεγκε μικράν τινα ὑλικὴν ζημίαν, ἔνιοι δὲ τῶν ὀπλαρχηγῶν δὲν ἠθέλησαν νὰ καθυποβληθῶσιν εἰς τὴν ἔννομον τάξιν ἀλλ' ἐζήτησαν νὰ δεσπόσωσιν ὡς προτοῦ. Ἄλλα τοῦτο συμβαίνει ἐν ὄλαις ταῖς ἐπαναστάσεσι καὶ δὲν εἶναι ἐπομένως παράδοξον. Ἐγὼ τοῦλάχιστον μετὰ πολλὰς ἐρεύνας εὔρον ὅτι πανταχοῦ οἱ Ἑλληγες πνέουσι σφοδρὸν μῖσος κατὰ τῶν πρώην τυράννων των καὶ φαιδρὰν διατρέφουσιν ἐλπίδα ὅτι μετ' ὀλίγον θὰ ἴδωσιν ἀπηλευθερωμένους καὶ τοὺς λοιποὺς συναδέλφους των. Τὸ περιπλεκόμενον ἀνατολικὸν ζήτημα ἔδωκεν ἀφορμὴν νὰ σχηματίσω σταθερὰν περὶ τούτου πεποίθησιν ἐν Χαλκίδι μάλιστα, ὅπου οἱ ἄνθρωποι ἐγένοντο ἐξαλλοὶ ὑπὸ τῆς χαρᾶς ἀκούσαντες ὅτι εἶχον ἐπαναστατήσῃ οἱ Κρητες. Ἐπὶ τῆς θεσσαλικῆς ἐπαναστάσεως ἔλαβον παρά τινος τῶν ἐξ Ἀθηνῶν φίλων μου ἐπιστολὴν διατρανοῦσαν λακωνικῶς ὅπερ καὶ ἐγὼ παρετήρησα αἴσθημα. «Ἐἴθε μόνον νὰ μὴ ἐπαναληφθῇ ἡ παλαιὰ μωρολογία ὅτι δῆθεν ρωσικὰ ρούβλια καὶ ρωσικὴ ραδιοϋργία ὑπεκίνησε τὴν ἐπανάστασιν ἢ ὅτι οἱ Ἑλληγες ρωσσοφρονοῦσιν. Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Κίνας, ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Μαρόκκου θὰ ἦτο ἄριστος καὶ ἐπιστήθιος ἡμῶν φίλος, εἰάν διεφέρετο πρὸς τὴν Τουρκίαν».

Ἄλλὰ μετὰ τῆς ἀκράτου φιλοπατρίας των συνδέουσιν οἱ Ἑλληγες τὸ πατριαστικὸν πνεῦμα, ὅπερ παρέλαβον παρὰ τῶν προγόνων των, τὴν ἀγαλίνωτον φιλοδοξίαν καὶ τὴν φαύλην κλίσιν τοῦ πλουτεῖν ἐκ τῶν δημοσίων· τὰ τρία ταῦτα κακὰ ἀναφαίνονται καὶ ἐν ἄλλαις πολιτείαις, εἰς τὰς ὁποίας ὅμως οὐδεὶς διημφισβήτησε τὴν ζωτικὴν ἱκανότητα. Δὲν ἀντιλέγομεν ὅτι τοιοῦτω τρόπῳ ἀνεστάλη ἢ ταχεῖα ἀνάπτυξις τοῦ νεαροῦ βασιλείου, ἀκρίτους ὅμως νομίζομεν τοὺς συμπεραίνοντας ἐντεῦθεν ὅτι καθόλου ὁ Ἑλληὴν δὲν ὑπακούει ἐκούσιως τοῖς νόμοις καὶ εἶναι ἀνίκανος νὰ καθυποβληθῇ εἰς τὴν διοργάνωσιν τῆς πολιτείας. Λαδὸς, ἐπὶ μακρὸν χρόνον κύψας τὸν αὐχένα ὑπὸ τὸν ζυγὸν καὶ μόλις ἀποσεισάμενος αὐτὸν, πρέπει νὰ μᾶθη καὶ νὰ συνειθίσῃ βαθμηδὸν εἰς τὴν εὐνομίαν. Ὅτι οἱ Ἑλληγες δὲν ἀποστρέφονται τὴν πειθαρχίαν, μαρτυρεῖ τρανῶς ἡ χωροφυλακὴ, ἥτις ἕως τοῦ 1843 ἦτο πρότυπον πίστεως, ζήλου καὶ ὑπακοῆς,

καὶ ἡ προτίμησις τοῦ μοναρχικοῦ πολιτεύματος τὸ ὅποῖον ὁμολογεῖται παρὰ πάντων ὡς τὸ μόνον ἀσφαλὲς ἐχέγγυον τῆς ἡσυχίας καὶ τῆς ἐνό- τητος τοῦ τόπου. Τὸ μέλλον θὰ δείξῃ ἐὰν πέπρωται νὰ ἐκλίπῃ τὸ φα- τριαστικὸν πνεῦμά μετὰ τῶν παρεπομένων αὐτῶ κακῶν, νὰ ἐπικρατήσῃ πανταχοῦ ἡ νομιμότης καὶ νὰ ἀναπτυχθῇ τὸ ἔθνος ὑπὸ τὴν ἰσχυρὰν προ- στασίαν τῶν νόμων. Τὸ βραχυχρόνιον παρελθὸν τῆς ἐλευθερωθείσης Ἑλλάδος οὐδὲν παρέχει ἀσφαλὲς ὄρημητήριον κρίσεως. Εἰκοσαετῆς ἢ τριακονταετῆς βίος μικροῦ κράτους, μόλις ἐξεληθόντος ἀπὸ τοῦ χάους χιλιετίδος δουλείας καὶ καταστρεπτικοῦ πολέμου, δὲν εἶναι τι πολὺ. Περὶ πλεόν τὸ ἑλληνικὸν κράτος ἀνέκαθεν δὲν ἔλαβεν ἀποχωρῶσαν βιω- τικὴν ἰκανότητα. πρῶτον μὲν ἐπειδὴ ἐδημιουργήθη ἐντὸς στενωπῶν ὀρίων, εἶτα δὲ ἐπειδὴ, καὶ τοιοῦτον ὄν, δὲν ἀφέθη ἐλεύθερον ἐν τῇ ἐνεργείᾳ του, ἀλλὰ πανταχοῦθεν ἐπίεσθη, ἐξηρεθίσθη καὶ ἐξηυτελίσθη, ὡσανεὶ ἐπέπρωτο νὰ μαρτυρήσῃ ἡ Ἑλλάς εἰς τὸν κόσμον ὅποια δεινὰ πάσχει μικρὸν κράτος διατελοῦν ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν καὶ τὴν αἰγίδα τῶν λεγομένων προστατῶν δυνάμεων. Ἡ Ρωσσία ἐβουλήθη ἀπλῶς νὰ ἐξ- ασθενίσῃ τὴν Τουρκίαν καὶ νὰ παρασκευάσῃ ἑαυτῇ τὴν κυριαρχίαν· τού- του ἕνεκα δὲν ἠγείχετο βλέπουσα παγιούμενον ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἄλλο κέντρον τοῦ στοιχείου τοῦ χριστιανικοῦ. Ἡ Ἀγγλία ἠθέλησε νὰ διατη- ρήσῃ τὴν Τουρκίαν, φοβουμένη τὴν ναυτικὴν ἰκανότητα τῶν Ἑλλήνων καὶ γινώσκουσα ὅτι οἱ νωθρότατοι Τούρκοι θὰ κατέλιπον εἰς χεῖράς της τὸ ἐμπόριον τῆς Ἀνατολῆς καὶ δὲν θὰ ἐναυπήγουν μεγάλην τινὰ δύνα- μιν ναυτικὴν. Μόνη ἡ Γαλλία μέχρι πρό τιτων ἐτῶν ἐφάνη εὐμενὴς τῇ Ἑλλάδι ἐπὶ τῶν διαφόρων κυβερνήσεων ἀπὸ τῆς Παλινορθώσεως ἕως τῆς Δημοκρατίας. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καποδιστριαῦ ἀνέλαβε τὴν κυβέρ- νησιν ἀντιβασιλεία ἀγνοοῦσα τοῦ τ που τὰς ἀνάγκας, ἀπιστουμένη καὶ πολυτρόπως κωλυομένη. Ἐν δεινοῖς καιροῖς ἀνέβη ὁ νεαρὸς βασιλεὺς ἐπὶ τὸν θρόνον. Καὶ ὅμως ἐθεραπεύοντο βαθμηδὸν αἱ πληγαὶ τοῦ πολέ-μου, κατηνάζοντο τὰ πάθη τῶν φατριῶν, ἐκτίζοντο πόλεις, ἠδῆξαντο ἡ ἐμπορία καὶ ἡ ναυτιλία, ἀνηγείροντο παντοῖα καταστήματα διὰ τῆς γεν- ναιοδωρίας τῶν φιλοπατρίδων καὶ ἐπολλαπλασιάζοντο οἱ πόροι τοῦ κρά-τους. Τῷ 1843 ξένοι ραδιουργοὶ ὑπεκίνησαν τὴν ἐπανάστασιν, ἣτις, θέλουσα νὰ προστατεύσῃ δῆθεν τὴν ἐθνικότητα, τοὺς μὲν ξένους ὑπαλ- λήλους ἐδίωξεν, εἰς δὲ τὸν ἐπιζητοῦντα οὐδὲν ἄλλο ἢ κρατερὰν κυβέρ- νησιν λαὸν ἐπέβαλε σύνταγμα πρόωρον, ἀναρρίπισαν τὴν φλόγα τῶν παλαιῶν παθῶν καὶ κομμάτων καὶ παραδὸν τὴν ἐξουσίαν εἰς τοὺς ἀρ- χηγοὺς τῶν παληκαρίων τῆς Πελοποννήσου. Μετ' ὀλίγον αἱ τῆς χώρας πρόσοδοι, αἱ τέως ἀναβαίνουσαι μέχρις ὀκτωκαίδεκα ἑκατομμυρίων δραχ- μῶν, ἠλαττώθησαν μέχρι τῶν 13,000,000, ἐν ᾧ καὶ ἀγροὶ πλείονες ἐκαλλιεργοῦντο καὶ τὰ πάντα ἐλάμβανον οὐ μικρὰν ἐπίδοσιν. Συστηματικὴ ἀνεφάνη διαφθορὰ δι' ἧς ἐπωλοῦντο καὶ ἡγοράζοντο ὄλαι αἱ θέσεις. Οὐ-

δένα Ἑλληνα ἤκουσα εὐλογοῦντα τὸ σύνταγμα· ἅπαντες τοῦναντίον ἐπα-
 κολόγουν τοὺς Βουλευτὰς ὡς λάλους, ραθύμους καὶ παρατείνοντας τὰς
 συζητήσεις χάριν τοῦ μισθοῦ. Μεγάλῃ ὕστερον ἐπῆλθε ζημία εἰς τὸ ἐμ-
 πόριον τῆς Ἑλλάδος ἕνεκα τοῦ ἀποκλεισμοῦ ὃν διενήργησεν ἡ Ἀγγλία
 χάριν τῶν ἀδικῶν ἀξιώσεων τοῦ Πασιφίκου. Ἀλλὰ μεθ' ὅλα ταῦτα τὰ
 κωλύματα, ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ, καὶ μεθ' ὅλην τὴν φαύλην διαχεί-
 ρισιν, ἡ χώρα, καίπερ βραδέως, ὅμως ἀνεπτύσseto, ἐπολλαπλασιάζοντο
 τὰ πλοῦτή της, ὁ δὲ πληθυσμὸς ἀπὸ 657,646 ἀνέβη μέχρις 1,042,527.
 Ἡ ἀξιοπρέπεια μεθ' ἧς προσηνέχθη τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἐπὶ τοῦ ἀγγλικοῦ
 ἀποκλεισμοῦ ἐμαρτύρησαν τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ἰκανότητα καὶ φρόνησιν,
 ἐπειδὴ, συναισθανόμενον τὸ προσγενόμενον εἰς τὴν κυβέρνησιν ἀδίκημα,
 δὲν ἀπεσιώρησεν αὐτῆς ἀλλὰ τὴν ὑπεστήριξε μυριοτρόπως. Ἐάν τις ἀνα-
 λογισθῆ πρὸς ὁπόσας καὶ ὁποίας δυσχερείας ἐπάλασεν ἀνέκαθεν τὸ ἑλ-
 ληνικὸν βασίλειον καὶ ὁπόσα κατώρθωσεν ἀγαθὰ, θὰ ἐφαίνετο ἐπιεικέ-
 στερος κριτὴς τῶν ἐλλείψεων του καὶ δὲν θὰ ἤρνεϊτο οὔτε τὴν βιωτικὴν
 ἰκανότητα οὔτε τὴν πολιτικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἀναντίρ-
 ρητον ὑπάρχει ὅτι τὸ ἑλληνικὸν κράτος ἐξῆλθε τῶν δεινῶν ἰσχυρότερον
 καὶ ὅτι λαὸς, γενναίως ἀνθιστάμενος εἰς τὴν ἐξωτερικὴν πίεσιν καὶ μὴ
 δουλούμενος τὸ φρόνημα ἐν τῇ δυστυχίᾳ, εἶναι ἀξίος σεβασμοῦ καὶ οὐχὶ
 ἄμιρος μέλλοντος ἐνδόξου. Τὸ μέλλον τοῦτο δὲν ἐμποροῦμεν νὰ προί-
 δωμεν ἡμεῖς. Τὸ νῦν βασίλειον πρέπει νὰ θεωρῆται ὡς ἀρχὴ περαιτέρως
 τινὸς ἀναπτύξεως ἀναγκαίας καὶ ἀπαραιτήτου. Ἐνδέχεται οἱ Ἑλληνες,
 ἐλεύθεροί τε καὶ μὴ, νὰ προβλέπωσιν ἕτερον βυζαντινὸν κράτος ἔχον
 πρωτεύουσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Πάντες τοῦλάχιστον πρέπει νὰ ὁμο-
 λογήσωμεν ὅτι ἡ εὐρωπαϊκὴ Τουρκία δὲν θὰ διαρκῆσῃ ἐπὶ μακρόν. Κα-
 θὼς ὅλαι αἱ κακακτητικαὶ δεσποτεῖαι τῆς Ἀσίας, οὕτω καὶ ἡ Τουρκία
 ἐσάπη ἐν τοῖς θεμελίοις καὶ δὲν θὰ ἀκμάσῃ αὐθις διὰ τῶν θρυλουμένων
 μεταρρυθμίσεων, ἐπειδὴ αὗται ἀντίκεινται εἰς τὴν θεμελιώδη τοῦ κράτους
 ἀρχὴν, τουτέστι τὴν ἐπικράτησιν τῶν Μωαμεθανῶν ἐπὶ τῶν ραγιαδῶν.
 Καταλυομένου ὅμως τοῦ τουρκικοῦ κράτους, πρέπει νὰ εὑρεθῆ ἄλλος
 διάδοχος, ἐκτὸς ἐὰν πέπτωται ἡ Τουρκία νὰ διαμερισθῆ μεταξὺ τῶν
 ἰσχυροτάτων γειτόνων της. Θὰ προταθῶσιν ἐν ἡ πλείονα κράτη ἀνεξάρ-
 τητα, τῶν ὁποίων τὸν ὑγιᾶ καταρτισμὸν πρέπει νὰ περιθάλψῃ ἡ Εὐρώπη
 χάριν τοῦ ἰδιοῦ αὐτῆς συμφέροντος καὶ πρὸς ματαίωσιν τῶν σκοπῶν τῆς
 Ρωσσίας. Ὅτι τὰ κράτη ταῦτα δὲν ἀμοιροῦσι βιωτικῆς ἰκανότητος ἀπέ-
 δειξαν οἱ λόγοι τοῦ Νικολάου πρὸς τὸν Σέϋμουρ, ὅτι αὐτὸς δὲν θὰ ἀνε-
 χθῆ οὐδέποτε τὴν σύστασιν οὔτε βυζαντινοῦ κράτους οὔτε μεγάλου ἑλλη-
 νικοῦ βασιλείου. Καθῆκον ἔχει ἡ δυτικὴ Εὐρώπη νὰ μὴ παραδώσῃ τὰ
 κράτη ἐκεῖνα εἰς τὰς χεῖρας τῆς Ρωσσίας, ἀλλὰ νὰ παρασκευάσῃ τὴν
 μέλλουσαν ἀνεξαρτησίαν ὅλων τῶν χριστιανικῶν φυλῶν τῆς Ἀνατολῆς.
 Ἡ Ἑλλάς πάλιν, εἰς ἣν ἀποβλέπουσιν ἅπαντες οἱ ἐν Τουρκίᾳ Ἑλληνες

ὡς εἰς πυρῆνα τῆς ἑλληνικῆς ἐθνικότητος καὶ τῆς ὀρθοδοξίας, καθήκον ἔχει νὰ ἐπωφεληθῇ ἐκ παντὸς τρόπου τοὺς πόρους τῆς, νὰ ἀναπτύξῃ τὰς ὕλικὰς, ἠθικὰς καὶ διανοητικὰς δυνάμεις τῆς, νὰ ἀποδειχθῇ κέντρον καὶ ἐστία νέων δημιουργήσεων καὶ νὰ μὴ καταληφθῇ ἀπαράσκευος ἐν τῷ δέοντι καιρῷ. Τὴν ἐντολὴν ταύτην ἡ Ἑλλάς καὶ δύναται καὶ ὀφείλει νὰ ἐκπληρώσῃ ὡς σύμφερον εἰς ἑαυτὴν καὶ εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην. Μόνη ἡ ἰσχυρογνώμων καὶ ἀμβλυωποῦσα πολιτικὴ θὰ ἔφραττεν αὐτῇ τὴν ὁδὸν βιάζουσα αὐτὴν καὶ ἀκουσαν νὰ ριφθῇ εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς Ρωσσίας.

Καὶ ὅμως αὐτὴ ἡ ἰσχυρογνώμων καὶ ἀμβλυωποῦσα πολιτικὴ τῆς Δύσεως δὲν ἐνόησε, δὲν ἠθέλησε μέχρι τοῦ νῦν νὰ νοήσῃ ὅτι, ἀντιστρατευομένη κρυφίως ἢ ἀναφανδὸν πρὸς τὴν φυσικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου, ζημιοῖ μὲν τὴν Ἑλλάδα οὐχ ἥττον ἢ ἑαυτὴν, ἀλλὰ συγχρόνως ἀποκαλύπτει καὶ τὴν ἠθικὴν ἀδυναμίαν τῆς ὅπως διακωλύσῃ ὅ,τι κατὰ φυσικὴν καὶ ἀκαταμάχητον ἀνάγκην τάχιον ἢ βράδιον μέλλει νὰ συμβῇ. Ἀνάγκη οὐδὲ θεοὶ μάχονται! Ὅσακις ἡ Δύσις εὐηργέτησε τὴν Ἑλλάδα, μετὰ τοσαύτης γλισχρότητος καὶ φειδώλιας εὐηργέτησεν αὐτὴν, καὶ εἰς τοσοῦτον περιώδυνα μειονεκτήματα καθυπέβαλε τὴν εὐεργεσίαν τῆς, ὥστε ἡ εὐγνωμοσύνη κινδυνεύει νὰ μαρανθῇ ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ εὐεργετηθέντος· ὅσακις πάλιν ἐκολάφισε τὴν Ἑλλάδα, τοσοῦτον βαρέως καὶ δεινῶς τὴν ἐκολάφισεν ὥστε ἡ Ἑλλάς πάσχουσα καὶ δυστυχοῦσα ὄφειλε νὰ συλλάβῃ ἐνδοιασμὸν περὶ τῆς ἀγαθῆς προαιρέσεως καὶ τῆς πατρικῆς φροντίδος τῶν ἰσχυρῶν κηδεμόνων τῆς. Σήμερον ἔρχεται καὶ ὁ γενναῖος «Χρόνος» ἵνα ρίψῃ εἰς τὸ πρόσωπον τῆς ἀναξιοπαθούσης Ἑλλάδος τὴν ἀγεννῆ κατηγορίαν ὅτι οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἔθνος Ἑλλήνων, ὅτι τὸ πείραμα τῆς νῦν καλουμένης Ἑλλάδος ἀπέτυχεν οἰκτρῶς κτλ. Στῆτε, καθάρματα! ὁ ἑλληνισμὸς δὲν θὰ καταποντισθῇ σήμερον ἐντὸς ποτηρίου ὕδατος, αὐτὸς ὁ ἐπιπλεύσας τοσούτων κατακλυσμῶν καὶ ἀναδύς τοσούτων χειμάρρων! Ὁ ἑλληνισμὸς, ὅς-τις ἀντέστη εἰς τὸ πῦρ καὶ τὸν σίδηρον τοῦ Σύλλα καὶ τοῦ Μουμμίου καὶ ὑπεδούλωσε τοὺς ὑποδουλώσαντας αὐτὸν Ρωμαίους· ὅστις, ἐπὶ τοῦ τρίτου καὶ τετάρτου αἰῶνος, ἀν-

τέστη εἰς τὰς καταστροφὰς καὶ τὰς λεηλασίας τῶν Γόθων· ὅστις, ἐπὶ τοῦ πέμπτου αἰῶνος, ἀπῆλασε τὰ σμήνη τῶν βαρβάρων μαχητῶν τοῦ Γενσερίχου· ὅστις ἐπὶ τοῦ ὀγδόου, ἐσώθη ἀπὸ τῆς πλημμύρας τῶν Σλάβων· ὅστις, ἐπὶ τοῦ δωδεκάτου, ὑπέστη τὰς εἰσβολὰς τῶν Νορμανδῶν καὶ εἶδε τὰς κυριωτέρας αὐτοῦ πόλεις ἔρμαιον τῆς θηριωδίας τοῦ Ροβέρτου Γυσκάρδου· ὅστις, ἐπὶ τοῦ τρισκαιδεκάτου αἰῶνος, καὶ ἐφεξῆς ἐλαφυραγωγῆθη καὶ ἐβασανίσθη ὑπὸ Φράγκων καὶ Καταλανῶν τυχοδιωκτῶν· ὅστις περιέπεσεν εἰς τοὺς ὄνυχας τῆς Ἑνετοκρατίας· ὅστις διεμελίσθη καὶ κατεκρεουργήθη ἐπ' αἰῶνας ὑπὸ τῆς τουρκικῆς βαρβαρότητος, ἕως οὗ ἐκ τῶν πολυδακρύτων παθημάτων καὶ συμφορῶν τοῦ ἠρύσατο ἱκανὴν δύναμιν ὥστε ν' ἀγωνισθῆ ἐπὶ πολλὰ ἔτη τὸν καταστρεπτικώτερον καὶ ἡρωϊκώτερον τῶν ἀγώνων ὑπὲρ τῆς πολιτικῆς ἀναγεννήσεώς του — ὦ, ὁ ἑλλητισμὸς οὗτος, ὁ ἀθάνατος ἐν τῷ ἡρώϊσμῳ του καὶ μέγας ἐν τῇ ταπεινώσει του, δύναται νὰ ὑποστῆ ἀκινδύνως καὶ τὸ πείραμα τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας, ν' ἀπαντᾷ δὲ μετὰ δικαίας ἐπάρσεως εἰς τοὺς τούρκους ἢ φιλοτούρκους, τοὺς χλευάζοντας αὐτὸν ἐπὶ ταῖς προσκαίροις ἀποτυχίαις του καὶ καταγγέλλοντας ἐπιβούλως τὴν ἀσθενείαν του, δύναται λέγομεν, ν' ἀπαντᾷ ὡς τὸ κλῆμα πρὸς τὸν τράγον,

Κῆν με φάγῃς ἐπὶ ρίζαν, ὅμως ἔτι καρποφορήσω.

Διανέμεται δωρεάν.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ



007000029462